

Landbrugets Økonomi 2007

Jensen, Jørgen Dejgård

Publication date:
2007

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Jensen, J. D. (red.) (2007). *Landbrugets Økonomi 2007*. Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet.
Landbrugets Økonomi Bind 2007

Fødevareøkonomisk Institut

Landbrugets Økonomi 2007

Danish Agricultural Economy 2007

København 2007

ISSN 0106-1291 (tryk, Landbrugets Økonomi 2007)
ISSN 1902-0813 (on-line, Landbrugets Økonomi 2007)

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Sammenfatning	7
Jordbrugets indtjening	7
Miljø- og naturregulering i Danmark	11
Globalisering og agro- og fødevarerindustrien	13
1. Jordbrugets indtjening, produktion og faktorforbrug	15
1.1. Jordbrugssektoren som helhed	16
1.2. Landbrugsbedrifter opdelt efter driftsform	31
1.3. Brugerfamiliernes samlede indkomster	39
1.4. Gartnerierhvervet i 2006 og 2007	43
Referencer	46
2. Miljø- og naturregulering i Danmark	47
2.1. Introduktion	47
2.2. Væsentlige miljøreguleringer i de kommende år	47
2.3. Miljøregulering i jordbrugsøkonomisk perspektiv	58
2.4. Politiske og lovgivningsmæssige perspektiver	63
Referencer	65
3. Globaliseringen og dansk agro- og fødevarerindustri	67
3.1. Indledning	67
3.2. Begrebet globalisering	68
3.3. Måling af globalisering	69
3.4. Drivkræfter bag globaliseringen i agro- og fødevarerindustrien	72
3.5. Globaliseringen og landbrugs- og fødevarermarkederne	74
3.6. Den danske fødevarerindustri internationale orientering	76
3.7. Andelsselskabers globalisering	83
3.8. Afslutning	89
Referencer	91

Forord

Nærværende rapport indeholder en oversigt over indtjening, produktion og faktorforbrug i dansk jordbrug, samt udsigterne for det kommende år. Opgørelserne omfatter jordbrugssektoren som helhed, såvel som bedrifter indenfor jordbrugets hoveddriftsformer: plantebedrifter, kvægbedrifter, svinebedrifter samt gartnerivirksomheder.

Foruden oversigten over jordbrugets økonomi behandler rapporten to aktuelle temaer i forhold til jordbrugserhvervenes økonomi: økonomiske udfordringer i forhold til implementering af miljø- og naturreguleringer som EU's Vandrammedirektiv og Habitatdirektiv, samt betydningen af globaliseringen for de danske fødevareerhverv.

Af instituttets medarbejdere har navnlig følgende medvirket ved udarbejdelsen af publikationen: Jens Hansen og Henrik B. Pedersen (Jordbrugets produktion, indtjening og faktorforbrug), Brian H. Jacobsen, Jørgen D. Jensen og Alex Dubgaard (Miljø- og naturregulering i Danmark) samt Henning Otte Hansen og Derek Baker (Globaliseringen og dansk agro- og fødevareindustri). Jørgen D. Jensen har forestået redigeringen af rapporten.

Fødevareøkonomisk Institut, december 2007

Direktør Søren E. Frandsen
Fødevareøkonomisk Institut
København, december 2007

Sammenfatning

Jordbrugets indtjening

Plante- og malkekvægbrugenes indtjening i 2007 stiger betydeligt i forhold til 2006 – for plantebrugene primært som følge af højere priser for korn, raps samt frø til udsæd og for malkekvægbrugene som resultat af højere priser for mælk. Omvendt falder svinebrugenes indtjening voldsomt som følge af lave priser for svin samt højere priser for foderkorn. I 2008 forventes fortsat betydelig fremgang i plante- og malkekvægbrugenes indtjening, mens nedgangen i svinebrugenes indtjening i 2007 forventes afløst af en væsentlig fremgang i 2008.

Priserne på slagtekyllinger var i 2006 og frem til midten af 2007 negativt påvirket af fugleinfluenza og Muhammed-krise, men er siden da steget markant. Den økonomiske krise i denne produktionsgren synes derfor overstået i denne omgang trods stigningen i foderstofpriserne.

De gode udsigter for indtjeningen i 2008 beror på, at priserne for planteprodukter, mælk og slagtekyllinger i 2008 forventes at forblive på – eller svinge omkring – det for tiden forholdsvis høje niveau, samt at priserne for svin forventes at stige markant – om end først et stykke inde i 2008.

Jordbrugssektorens nettoresultat, der lå på ca. 11,1 mia. kr. såvel i 2005 som i 2006, forventes at falde til omkring 10,4 mia. kr. i 2007 for herefter at vokse til et niveau omkring 15,8 mia. kr. i 2008. Den store fremgang i nettoresultatet skyldes primært den forventede stigning i prisen på svin, samt det forhold at stigningen i mælkeprisen først fandt sted i sommeren 2007 og derfor først slår fuldt igennem på indtjeningen i 2008.

Som følge af stigninger i renten og en betragtelig vækst i gælden er jordbrugets finansielle omkostninger (netto) i form af enkeltbetaling, renter og forpagtningsafgifter mv. vokset betragteligt de seneste år. Sektorens nettoresultat forventes at stige fra 7,2 mia. kr. i 2005 til 9,6 mia. kr. i 2007 og 10,9 mia. kr. i 2008.

Stigningen i de finansielle omkostninger betyder, at den forventede fremgang i indkomsten efter finansielle omkostninger fra 2005 til 2008 er langt mindre end i nettoresultatet. Mens nettoresultatet anslås at stige fra 11,1 mia. kr. i 2005 til 15,8 mia. kr. i 2008, svarende til en fremgang på 4,7 mia. kr., forventes indkomsten

efter finansielle poster ”kun” at vokse med knap 0,7 mia. kr. - fra knap 5,2 mia. kr. til godt 5,8 mia. kr.

Udviklingen i jordbrugssektorens samlede indtjening dækker over store forskelle mellem bedrifterne bl.a. afhængig af produktionens sammensætning, hvorfor der i rapporten også redegøres for indtjeningen i plante-, malkekvæg- og svinebedrifter med 2 helårsarbejdere og derover.

Plantebrug

Plantebrugen resultat før finansielle poster forventes efter en fremgang fra 277.000 kr. pr. bedrift i 2005 til 545.000 kr. pr. bedrift i 2006 at stige yderligere til ca. 1,0 mio. kr. pr. bedrift i 2007 og ca. 1,4 mio. kr. i 2008. Den fortsatte fremgang er primært et resultat af stigende priser for korn og raps samt frø til udsæd. Fremgangen fra 2007 til 2008 skyldes dog også, at høstudbyttet af salgsafgrøder lå på et forholdsvis lavt niveau i 2007, mens der er forudsat et ”normalt” høstudbytte i 2008.

Plantebrugen finansielle omkostninger er vokset betragteligt siden 2005. Selvom fremgangen i resultatet efter finansielle poster derfor er mindre end i resultatet før finansielle udgifter, er der alligevel tale om en væsentlig forbedring. Efter en forøgelse fra 305.000 kr. pr. bedrift i 2005 til 390.000 kr. pr. bedrift i 2006 forventes således en fremgang til omkring 675.000 kr. pr. bedrift i 2007 samt til i størrelsesordenen 860.000 kr. i 2008.

Trods den forventede forbedring af plantebrugen indtjening er de direkte tilskud – herunder især enkeltbetalingen – fortsat af stor betydning. Af det anslåede resultat efter finansielle poster på omkring 860.000 kr. pr. bedrift i 2008 forventes ca. 764.000 kr. at komme fra direkte tilskud.

Stigningen i priserne på planteprodukter har også ført til en betydelig forøgelse af det produktionsbetingede nettokapitalafkast - ikke blot i plantebrugene, men også i andre landbrug. Det produktionsbetingede nettokapitalafkast i plantebrugene forventes således at vokse fra ca. 100 kr. pr. ha i 2005 og ca. 500 kr. pr. ha i 2006 til omkring 2.300 kr. pr. ha i 2007 og 2.900 kr. pr. ha i 2008. Forøgelsen af afkastet vil sammen med afskaffelsen af udtagningskravet for 2008 uden tvivl medføre, at dele af de hidtil braklagte arealer bliver dyrket i det kommende år.

Malkekvægbrug

Malkekvægbrugenes resultat før finansielle udgifter - er ligesom plantebrugenes - præget af fremgang. Efter en stigning fra 465.000 kr. pr. bedrift i 2005 til 520.000 kr. pr. bedrift i 2006, forventes en yderligere fremgang til 700.000 kr. pr. bedrift i 2007 samt til et niveau omkring 1.340.000. kr. pr. bedrift i 2008. Fremgangen i resultatet før finansielle poster skyldes først og fremmest stigningen i prisen på mælk.

Imidlertid er de finansielle omkostninger også steget betragteligt. Selv om fremgangen i resultatet efter finansielle poster således er mindre end i resultatet før finansielle poster, forventes nettoresultatet at vokse fra 510.000 kr. pr. bedrift i 2005 til et niveau omkring 1.150.000 kr. pr. bedrift i 2008. Af sidstnævnte beløb stammer 566.000 kr. fra direkte tilskud.

Svinebrug

Svinebrugenes indtjening har - som så ofte før - været præget af store op- og nedture i de seneste år. I 2006 toppede resultatet efter finansielle poster med 667.000 kr. pr. bedrift efter fortsatte stigninger fra 2003. I 2007 forventes en nedgang til omkring minus 100.000 kr. pr. bedrift og i 2008 en stigning til et niveau omkring 500.000 kr. pr. bedrift.

Stigningen i svinebrugenes resultat fra 2003 til 2006 skyldtes primært stigende priser på svin, mens det forventede fald fra 2006 til 2007 dækker over faldende priser for svin fra foråret 2006 til foråret 2007, stigende priser for foderstoffer samt en stigning i de finansielle omkostninger. Prisen på svin, der her mod slutningen af 2007 stadig ligger på et lavt niveau, forventes først at komme op på et væsentligt højere niveau i 2. halvår af 2008.

For svinebrugene er de generelle tilskud - ligesom for malkekvæg- og plantebrugene - af stor betydning for indtjeningen.

Når det gælder økonomien i dansk landbrug på lidt længere sigt, giver især tre forhold anledning til usikkerhed. Det er for det første landbrugets stigende afhængighed af de ofte fluktuerende verdensmarkedspriser for landbrugsvarer, for det andet landbrugsstøttens store betydning ikke blot for indtjeningen, men også for ejendomspriserne og som følge heraf økonomiens afhængighed af fremtidige politiske beslutninger samt for det tredje indtjeningens og ejendomsprisernes følsomhed over for ændringer i markedsrenten.

Verdensmarkedspriserne for korn, oliefrø og mejeriprodukter er steget betydeligt navnlig siden sommeren 2006. Om det ender med et mere varigt løft i priserne, eller om det - som så ofte før - blot bliver en kortvarig foreteelse, er imidlertid vanskeligt at vurdere. Noget tyder dog på, at en kraftigt stigende efterspørgsel efter korn og andre planteprodukter vil begrænse eventuelle fald i verdensmarkedspriserne for landbrugsvarer. Baggrunden herfor er for det første en markant voksende efterspørgsel efter korn og andre fodermidler til brug i husdyrproduktionen affødt af en stigende efterspørgsel efter animalske fødevarer primært forårsaget af stigende indkomster i en række mellem- og lavindkomstlande. Og for det andet en voksende efterspørgsel efter planteprodukter til brug ved fremstilling af biobrændsel.

Den stigende afhængighed af verdensmarkedspriserne betyder imidlertid, at priserne på landbrugsprodukter her i landet og hermed indtjeningen vil komme til at udvise væsentlig større udsving fremover. Dette gælder især priserne for korn og mælk, der tidligere var holdt oppe på et højt forholdsvis stabilt niveau af markedsprisstøtten.

Trods gennemgribende omlægninger af landbrugsstøtten tyder igangværende internationale handelsforhandlinger samt udtalelser fra Kommissionen forud for det forestående "helbredstjek" på, at der også i de kommende år vil ske ændringer i landbrugsstøtten bl.a. i form af en større graduering af enkeltbetalingen.

Som følge af en betragtelig vækst i landbrugets gæld gennem mange år samt ændringer i gældens sammensætning, er landbrugets indtjening endvidere blevet væsentligt mere følsom over for ændringer i renten. Alt i alt er den fremtidige indtjening i dansk landbrug som helhed og navnlig i de enkelte bedrifter således behæftet med stor usikkerhed.

På baggrund af den usikkerhed, der bl.a. af ovennævnte grunde er knyttet til den fremtidige indtjening, kan det virke overraskende, at priserne på landbrugsejendomme er steget næsten uafbrudt siden midten af 1990'erne, og at denne tendens er fortsat ind i 2007. I 2. kvartal af 2007 lå priserne på landbrugsejendomme 16,5 pct. over niveauet i det foregående kvartal og 21,1 pct. over niveauet i 2. kvartal 2006.

Gartneri

Værdien af gartneriproduktionen var på 4,1 mia. kr. i 2006, hvilket var en stigning på 1 pct. i forhold til 2005. I 2007 ventes værdien af gartneriproduktionen at stige med godt 4 pct. til 4,3 mia. kr.

Driftsresultatet forventes at stige med 47.000 kr. til 218.000 kr. pr. gartneri i 2007. Der er en positiv påvirkning af bruttoudbyttet fra flere delsektorer af gartneriet, hvilket er nærmere beskrevet i de følgende afsnit. Udviklingen i energipriserne i 2007 giver et svagt positivt bidrag til driftsresultatet, mens navnlig stigende omkostninger til arbejdskraft og renter påvirker driftsresultatet negativt. Antallet af virksomheder i gartnerisektoren skønnes at falde til godt 1.300. Sammenlagt betyder strukturudviklingen en forøgelse af den gennemsnitlige virksomhedsstørrelse.

Værdien af den danske potteplanteproduktion skønnes at stige med 2 pct. i 2007 som følge af bedre priser, mens den producerede mængde er uændret. Priserne var gode i de for erhvervet så vigtige forårsmåneder, hvor hele salget af planter til udplantning foregår, mens omsætningen har været mere træg i sensommeren og efteråret, med lavere priser til følge. 2007 har været et vanskeligt år for gartnerier med væksthushgrønsager, hvor produktpriserne har været presset, mens lønninger til plukning har været stigende energiprisniveauet fortsat højt.

For frilandsgrønsager, frugt og bær er en positiv prisudvikling fra 2006 videreført i 2007. Priserne skønnes at stige med 20 pct. i 2007 og året tegner således til det bedste længe.

For planteskolesektoren følger priserne i 2007 nogenlunde den almindelige prisudvikling, mens der er en fortsat nedgang i mængden, især fordi der fortsat bliver færre producenter. I sektoren har der navnlig været en tilfredsstillende udvikling for producenter af forst- og hækplanter, mens afsætningen inden for prydræer og –buske har været presset, bl.a. som følge af stigende konkurrence fra importerede containerprodukter til lave priser, der sælges gennem butikskæder og byggemarkeder.

Miljø- og naturregulering i Danmark.

Der sker over de kommende år en implementering af en række EU-direktiver der skal sikre et bedre miljø, bl.a. Vandrammedirektivet og Habitatsdirektivet. Nogle af disse direktiver vil kunne få forholdsvis mærkbar betydning for arealanvendelsen i Danmark, herunder for landbrugsarealet, ikke mindst i de husdyrintensive egne af landet. Kapitel 2 diskuterer nogle af de væsentligste udfordringer, dansk landbrug og det danske samfund står overfor i forhold til implementeringen af disse direktiver, set i lyset af de igangværende udviklingstendenser i markedsforholdene og landbrugspolitikken.

Der har i Danmark været iværksat et tværministerielt udvalgsarbejde med henblik på at beskrive, hvordan der kan ske en omkostningseffektiv implementering af Vandrammedirektivet i Danmark. Ifølge udvalgets analyser vurderes der i det mest sandsynlige scenario at blive behov for udtagning af landbrugsarealer i størrelsesordenen 30-130.000 ha, bl.a. i ådale. Et sådant scenario vurderes at kunne resultere i årlige samfundsøkonomiske omkostninger i intervallet 116-460 mio. kr., men den senere tids prisudvikling må forventes at have gjort det mere bekosteligt at gennemføre den nødvendige arealudtagning.

EU-kommissionen har for nylig offentliggjort sit udspil til et "helbredscheck" af den fælles landbrugspolitik, og har i den anledning bl.a. foreslået, at braklægning tages ud af markedsordningerne, men i stedet kan anvendes i mere geografisk målrettet form som natur- og miljøbeskyttelsesinstrument under landdistriktsordningerne, samt at mælkekvoteordningen udfases via gradvise stigninger i kvoternes størrelse frem mod 2014/15. EU har allerede for dyrkningssæsonen 2007-2008 suspenderet kravet om braklægning for at dæmme op for manglen på korn på verdensmarkedet. Hvor stort ekstra areal der kommer i omdrift som følge af ophævelsen af braklægningspligten, vil bero på det økonomiske potentiale i at dyrke de hidtil braklagte arealer. På kort sigt vurderes det på baggrund af udviklingen i bl.a. kornpriser og jordrente i 2007, at 25-50.000 ha hidtil braklagte arealer vil blive opdyrket i dyrkningssæsonen 2007/08 som følge af udtagningsforpligtigelsens bortfald, mens yderligere en del af det braklagte areal vil blive brugt til vedvarende græs. På længere sigt vurderes det ud fra en analyse af de langsigtede økonomiske konsekvenser for landbrugserhvervet som sandsynligt, at 50-100.000 ha af de i dag braklagte arealer vil kunne komme i omdrift, afhængig af udviklingen i afgrødepriserne.

Et ophør af udtagningskravet og højere mælkepriser vil også betyde et ønske om at anvende tidligere udtagne arealer til produktion af grovfoder eller afgræsning og inddragelse af hidtil braklagte arealer som harmoniareal i de husdyrtætte områder, evt. kun til ekstensiv dyrkning. Indtjeningen i svineproduktionen er for tiden relativt lav, men på længere sigt kan et større omdriftsareal give mulighed for en mindre stigning i svineproduktionen når indtjeningsforholdene forbedres. Samlet er det således vurderingen, at ophævelsen af braklægningsforpligtelsen ikke isoleret set vil betyde en voldsom stigning i den samlede husdyrproduktion, men ophævelsen kan have betydning for den geografiske placering af de ændringer i husdyrproduktionen, som kommer til at ske af andre årsager.

Ses implementeringen af Vandrammedirektivet i sammenhæng med en ophævelse af braklægningsforpligtelsen, kan de to ændringer i en vis udstrækning betragtes som en omlokalisering af de landbrugsarealer, som skal udtages. Ud fra en langsigtet produktionsøkonomisk betragtning må dette på langt sigt forventes at være en såvel økonomisk som miljømæssigt fordelagtig omlægning af landbrugsarealet, mens der på det kortere sigt må forventes at være en del tilpasningsomkostninger forbundet med en sådan omlokalisering, bl.a. fordi det vil kunne indebære et behov for omlokalisering af dele af den animalske produktion på grund af harmonikravet. En central forudsætning for at kunne opnå den langsigtede økonomiske fordel og minimere tilpasningsomkostningerne, er at helbredschecket af EU's landbrugspolitik inddrages aktivt i arbejdet med implementering af Vandrammedirektivet – og at implementeringen af Vandrammedirektivet og øvrige miljøkrav inddrages i tilpasningen til justeringerne i landbrugspolitikken. En stor og langvarig usikkerhed om den konkrete implementering af Vandrammedirektivet vil kunne virke som en barriere for mulige investeringer i områder, hvor der senere måtte vise sig ikke at være miljøbetingede behov for et væsentligt omfang af udtagning eller ekstensivering. En hurtig afklaring – herunder især udpegning af de arealer som vil blive berørt – vil således alt andet lige kunne reducere de sektor- og samfundsmæssige tilpasningsomkostninger, der er forbundet med implementeringen.

Globalisering og agro- og fødevarerindustrien

Begrebet globalisering kan have en række forskellige dimensioner og anvendelsesområder. I det følgende defineres globalisering til at omfatte udviklingen i virksomhedernes internationale engagement m.h.t. geografiske markeder, produkter, management og ressourcer med henblik på optimering under de internationale markeders muligheder og trusler. Globalisering handler således både om at sælge til udenlandske kunder og om at erkende den internationale konkurrence og at tilpasse produktion, ressourcer, investering og organisation til disse forhold.

De senere års udvikling viser, at globaliseringen i form af handel, investeringer, arbejdskraftbevægelser, alliancer og samarbejde over landegrænser er i kraftig vækst. Der er klare tegn på, at globaliseringen har en relativt stabil og vedvarende udvikling, idet en række drivkræfter understøtter processen - også på landbrugs- og fødevarerområdet. Det er derfor sandsynligt, at udviklingen fortsætter fremover, og at vi i dag kun ser toppen af isbjerget. Den internationale handel med landbrugs- og fødevarer er relativt lille, og udviklingen over tid er også begrænset, hvilket indikerer, at der tilsyneladende er en barriere for globaliseringen på landbrugs- og fødevarerområdet.

Den danske agro- og fødevarerindustri har gennem årtier været relativt meget eksport-orienteret. En stor del af afsætningen sker på internationale markeder. Set i et længerevarende perspektiv kan det også konstateres, at den danske eksport af landbrugs- og fødevarer i stigende grad har orienteret sig mod fjernereliggende markeder. Samtidig er der også sket en betydelig eksportmarkedsspredning. Endeligt er der nu også en klar tendens til, at agro- og fødevarer virksomhedernes investeringer, produktion og aktivitet i udlandet øges. Det er således tegn på, at de danske fødevarer virksomheder gennem de seneste år har bevæget sig et trin videre i globaliseringsprocessen.

En væsentlig del af den danske agro- og fødevarerindustri består af andelsvirksomheder, og netop andelsselskabernes rolle i globaliseringen er meget i fokus. Forklaringen er bl.a., at en række forhold kan være hæmmende for andelsselskabernes deltagelse i globaliseringen. Det gælder kapitalgrundlag og -fremskaffelse, andelshavernes incitamenter og tidshorisont, ledelse m.m. Også andelsselskaber med medlemmer fra forskellige lande kan indeholde kulturelle og administrative problemer samt interessemodsatninger.

Andelsejet har hidtil vist sig vid udstrækning at være i stand til at håndtere globaliseringen, og andelsselskaberne har også opbygget unikke kompetencer, som kan udnyttes i globaliseringen. Andelsejperformen kan dog på visse områder indeholde en potentiel barriere, som kan hindre en fremtidig optimal udnyttelse af globaliseringen.

Alt i alt vil globaliseringen i vid udstrækning være en af de allermest betydningsfulde omverdensparametre for de danske agro- og fødevarerindustri virksomheder i det kommende ti-år. Globaliseringen vil både presse og animere den danske agro- og fødevarerindustri til fortsat at udvikle og udnytte nye konkurrencemæssige fordele. Den danske agro- og fødevarerindustri's udnyttelse af globaliseringen - en proces, som i vid udstrækning allerede er i gang - vil sandsynligvis ske ud fra en fler-strengt strategi. Udvikling af nye produktkvaliteter, udflytning af arbejdskrafttunge processer til udlandet, rationaliseringer, investeringer i udlandet, globale strategiske alliancer og internationale fusioner vil være blandt de anvendte instrumenter til at udnytte globaliseringen.

1. Jordbrugets indtjening, produktion og faktorforbrug

Siden sommeren 2006 har verdensmarkedspriserne for en række landbrugsprodukter – herunder korn og mejeriprodukter - været præget af markante stigninger. For svinekød befinder verdensmarkedspriserne sig dog fortsat på et lavt niveau efter fald fra foråret 2006 til foråret 2007. Af mange grunde – herunder variation i høstudbyttet fra år til år samt variation i forekomster af husdyrsygdomme - er store udsving i verdensmarkedspriserne for landbrugsvarer ikke et nyt fænomen. Spørgsmålet er derfor, om det denne gang ender med et mere varigt løft i verdensmarkedspriserne, eller om der som tidligere blot bliver tale om en midlertidig foreteelse.

Som resultat af omlægningen af EU's landbrugsstøtte siden 1990'ernes begyndelse er indtjeningen i dansk landbrug blevet gradvis mindre afhængig af EU's prisstøtte samt fortsat mere afhængig både af verdensmarkedspriserne for landbrugsvarer og af den direkte landbrugsstøtte, der efter 2003-reformen primært består af den nye enkeltbetaling. Den stigende afhængighed af de til tider stærkt fluktuerende verdensmarkedspriser betyder, at producentpriserne formodentlig vil udvise langt større udsving i de kommende år end i de foregående. Dette gælder især korn og mælk, hvor priserne tidligere var holdt oppe på et højt nogenlunde stabilt niveau af markedsprisstøtten.

Priserne for landbrugsejendomme er steget markant siden midten af 1990'erne med efterhånden meget høje ejendomspriser til følge. I samme årrække er landbrugets gæld vokset kraftigt, hvilket primært skyldes omsætningen af landbrugsejendomme under det høje ejendomspriseniveau. Og i modsætning til tidligere består en stor del af gælden nu af variabelt forrentede lån. Som følge af væksten i gælden og ændringen i dens sammensætning er landbrugets indtjening efter finansielle poster blevet langt mere følsom end tidligere over for ændringer i renten. Og renten er steget betydeligt, efter at den nåede bunden i sommeren 2005.

Endelig er indtjeningen i nutidens store landbrug følsom selv over for mindre ændringer både i produkt- og faktorpriserne samt i renten. Meget tyder derfor på, at indtjeningen i dansk landbrug som helhed samt ikke mindst i de enkelte bedrifter kommer til at svinge væsentlig mere end tidligere.

De økonomiske rammevilkår for dansk landbrug undergår således store forandringer i disse år, men der skal ikke redegøres nærmere herfor i det følgende. Formålet er derimod at beskrive erhvervets aktuelle økonomiske situation samt de økonomiske udgifter for 2008 primært med udgangspunkt i Danmarks Statistiks opgørelse af jordbrugs-

sektorens bruttofaktorindkomst samt egne fremskrivninger baseret herpå. Herudover analyseres økonomien for landbrugsbedrifter opdelt efter størrelse og driftsform (produktionens sammensætning) på basis af de regnskaber, der danner grundlag for Fødevareøkonomisk Instituts landbrugsregnskabsstatistik samt egne fremskrivninger. Gartneriets situation og udsigter behandles i et særskilt afsnit.

1.1. Jordbrugssektoren som helhed

Som vist i tabel 1.1, har jordbrugets nettorestindkomst udvist store svingninger i de senere år. Fra et lavpunkt på 8,6 mia. kr. i 2003 er nettorestindkomsten vokset til 11,1 mia. kr. i årene 2005 og 2006. I 2007 forventes et fald til ca. 10,4 mia. kr. efterfulgt af

Tabel 1.1. Hovedtal for jordbrugssektorens indkomster, mio. kr.

	2002	2003	2004	2005	2006 ⁴⁾	2007 ⁵⁾	2008 ⁵⁾
Produktionsværdi ¹⁾	53.507	52.451	54.167	54.496	56.286	61.172	69.930
Landbrugsmæssige tjenester mv. ²⁾	1.839	1.957	2.187	2.787	2.836	2.921	3.008
Forbrug i produktionen ¹⁾	39.717	39.196	39.593	40.403	41.608	46.754	49.562
Bruttoværditilvækst i producentpriser	15.629	15.212	16.761	16.880	17.514	17.339	23.376
Produkttilknyttede tilskud	5.395	5.367	5.857	272	273	275	275
Generelle tilskud	1.040	1.047	1.011	6.988	7.195	7.139	7.149
Direkte tilskud i alt	6.435	6.414	6.868	7.260	7.468	7.414	7.424
Skatter og afgifter	1.204	1.297	1.160	1.031	1.092	1.057	1.101
Bruttofaktorindkomst	20.860	20.329	22.469	23.109	23.890	23.696	29.699
Afskrivninger	7.031	6.936	7.310	7.302	7.642	7.948	8.266
Lønnet arbejdskraft	4.633	4.776	4.827	4.672	5.174	5.381	5.596
Nettoestindkomst	9.196	8.617	10.332	11.135	11.074	10.367	15.837
Forpagtningsafgift	1.750	1.895	2.052	1.857	2.120	2.438	2.804
Renteudgifter netto	8.126	7.951	7.642	7.199	7.760	9.637	10.887
Inflationsbetingede debitorgevinster netto ³⁾	2.804	1.561	1.510	3.083	3.152	3.404	3.677
Finansielle omkostninger, netto	7.072	8.285	8.184	5.973	6.728	8.671	10.014
Indkomst efter finansielle poster	2.124	332	2.148	5.162	4.346	1.696	5.823

1) Specifikation af disse poster er givet i tabel 1.2 - vedrørende pelsdyr, se note 2 i tabellen.

2) Omfatter landbrugsmæssige tjenester, der fortrinsvis består af maskinstationsaktiviteter, samt sekundære aktiviteter, der bl.a. omfatter udleje af beboelsesbygninger.

3) Inflationsbetingede debitorgevinster forstås af de reale gevinster, der skyldes inflationens udhuling af gældens realværdi. Udtrykket "netto" refererer til, at de tilsvarende tab på fordringer er modregnet i de pågældende gevinster på gælden. En nærmere begrundelse for inkluderingen af inflationsbetingede debitorgevinster under finansielle poster findes i (Hansen 2001).

4) Foreløbige tal.

5) Egne fremskrivninger baseret på pris- og mængdeindeksene i henholdsvis tabel 1.2 og tabel 1.3.

Kilde: Danmarks Statistik (a og 2007a), Fødevareøkonomisk Institut (a) samt egne beregninger baseret på disse kilder.

en stigning til et niveau omkring 15,8 mia. kr. i 2008. Den forventede kraftige stigning i nettorestindkomsten i 2008 skyldes primært, at prisen på mælk af landmand, der er steget voldsomt siden sensommeren 2007, forventes at blive på - eller svinge omkring - et højt niveau i 2008, samt at prisen på svin skønnes at stige kraftigt i løbet af 2008.

En tredje medvirkende årsag til den forventede fremgang i nettorestindkomsten fra 2007 til 2008 er, at høstudbyttet for alle afgrøder under ét lå på et forholdsvis lavt niveau både i 2006 og i 2007, mens der i 2008 er forudsat et "normalt" og hermed noget højere høstudbytte.

Jordbrugets nettorestindkomst er det beløb, der er tilbage af sektorens produktionsværdi - inklusive tilskud - til forrentning af jordbrugskapitalen samt til aflønning af brugerfamiliernes arbejde i bedriften, efter at alle andre produktionsomkostninger er afholdt. Ændringen i nettorestindkomsten skal derfor ses på baggrund af, at brugerfamiliernes samlede arbejdsindsats formindskes med 4 til 5 pct. om året, nogenlunde svarende til nedgangen i det samlede antal jordbrugsbedrifter. Brugerfamiliernes samlede arbejdsindsats i bedriften forventes således at blive formindsket med 32 pct. fra 2000 til 2008, jf. tabel 1.4.

Set over en længere årrække påvirkes udviklingen i nettorestindkomsten positivt af væksten i sektorens produktivitet, mens bytteforholdet (forholdet mellem produkt- og faktorpriserne) har udvist en faldende tendens gennem en lang årrække med en negativ påvirkning af nettorestindkomsten til følge (se tabel 1.3 og 1.4). De kortvarige udsving i nettorestindkomsten er primært et resultat af høstudbyttets variation fra år til år samt svingninger i bytteforholdet.

Direkte tilskud

2003-reformen af EU's landbrugspolitik, der for Danmarks vedkommende trådte i kraft primo 2005, indebar en omlægning af landbrugsstøtten fra produkttilknyttede (koblede) tilskud - primært i form af areal- og husdyrpræmier - til generelle tilskud, der for langt størstedelens vedkommende består af den nye enkeltbetaling.

I 2008 forventes de samlede direkte tilskud at beløbe sig til godt 7,4 mia. kr. mod knap 6,9 mia. kr. i 2004. Forøgelsen er et resultat af omlægningen af støtten til stivelseskartofler, frø, sukkerroer og mælk fra direkte pristilskud og markedsprisstøtte, der indgår i produktionsværdien af de respektive produkter, til den nye enkeltbetaling, der indgår under generelle tilskud. Væksten i de samlede direkte tilskud kan derfor ikke

tages som udtryk for en forøgelse af landbrugsstøtten. Der er snarere tale om et begrænset fald i den samlede støtte.

Trods den forventede fremgang i indtjeningen er landbrugsstøtten fortsat af stor betydning for landbrugets økonomi. Af den anslåede nettoresultatindkomst på 15,8 mia. kr. i 2008 tegner de direkte tilskud med godt 7,4 mia. kr. sig således for 47 pct. Og de direkte tilskud overstiger sektorens samlede overskud efter finansielle poster.

Overskud efter renteudgifter og forpagtningsafgifter

Til yderligere belysning af indtjeningen i dansk jordbrug er sektorens samlede overskud efter forpagtningsafgift, nettorenteudgifter og inflationsbetingede debitorgevinster vist i tabel 1.1. Det således opgjorte overskud viser, hvad der er tilbage til forrentning af bedrifternes egenkapital samt til aflønning af brugerfamilierne for deres arbejde i bedriften. Som det ses, forventes dette overskud at falde fra godt 4,3 mia. kr. i 2006 til 1,7 mia. kr. i 2007 for herefter at vokse til 5,8 mia. kr. i 2008.

Når der ses bort fra de allermindste jordbrugsbedrifter (dvs. bedrifter med en produktion, der er mindre end hvad, der svarer til omkring 10 ha korn), vil det samlede antal bedrifter antagelig komme ned på ca. 36.000 i 2008. Nettoresultatindkomsten på de nævnte ca. 5,8 mia. kr. i 2008 svarer derfor til ca. 162.000 kr. i gennemsnit pr. bedrift.

En fortsat nedgang i jordbrugssektorens samlede nettorenteudgifter fra ca. 8,3 mia. kr. i 2001 til 7,2 mia. kr. i 2005, afløstes i 2006 af en stigning, der forventes at fortsætte i 2007 og i 2008. I 2008 forventes nettorenteudgifterne således at komme op på 10,9 mia. kr. De fortsatte fald i nettorenteudgifterne fra 2001 til 2005 skyldtes, at en kraftig vækst i sektorens gæld blev mere end opvejet af det generelle fald i renten samt af ændringen i gældens sammensætning fra overvejende fastforrentede realkreditlån til variabelt forrentede lån – herunder rentetilpasningslån med en i disse år meget lav rente. Væksten i jordbrugets nettorenteudgifter siden 2005 skyldes både en fortsat vækst i gælden og en stigende rente især på variabelt forrentede lån.

Som følge af de voksende finansielle omkostninger er væksten i sektorens overskud efter finansielle poster væsentlig mindre end i nettoresultatindkomsten.

Tabel 1.2. Produktionsværdi og produktionsomkostninger, mio. kr.

	2002	2003	2004	2005	2006 ⁴⁾	2007 ⁴⁾	2008 ⁵⁾
Produktionsværdi mv.¹⁾	55.346	54.408	56.354	57.283	59.122	64.093	72.938
Vegetabiliske produkter i alt	18.423	19.294	19.045	18.232	19.098	24.115	26.836
Korn	6.840	7.435	7.442	7.120	7.608	10.503	12.669
Frø til udsæd	562	835	830	619	625	675	742
Industrifrø (raps)	399	606	742	534	753	1.197	1.418
Sukkerroer	971	1.025	988	907	649	690	562
Kartofler	977	952	998	961	1.019	1.277	1.150
Potteplanter	2.493	2.511	2.390	2.302	2.373	2.420	2.420
Frugt og grønsager	1.236	1.291	1.270	1.248	1.298	1.417	1.417
Andre gartneriprodukter	525	530	502	468	467	471	471
Grovfoder	3.712	3.445	3.345	3.504	3.776	4.933	5.454
Andre planteprodukter	708	664	538	569	530	532	533
Animalske produkter i alt	35.084	33.157	35.122	36.264	37.188	37.057	43.094
Mælk	11.411	11.279	10.394	10.075	10.196	11.231	13.834
Kvæg	1.844	1.814	1.952	2.143	2.380	2.261	2.431
Svin	17.420	15.187	17.605	17.754	19.443	18.542	21.404
Æg til konsum	611	638	613	573	586	698	768
Fjerkræ	1.406	1.317	1.395	1.383	1.141	1.244	1.567
Pelsdyr ²⁾	2.196	2.719	2.948	4.065	3.140	2.776	2.776
Andre animalske produkter	196	203	215	271	302	305	314
Landbrugsmæssige tjenester mv.	1.839	1.957	2.187	2.787	2.836	2.921	3.008
Produktionsomkostninger i alt³⁾	61.525	60.883	61.395	61.643	63.879	69.522	72.848
Udsæd mv.	1.641	1.549	1.627	1.609	1.595	1.759	2.253
Foderstoffer	20.149	19.587	19.312	18.829	19.531	24.140	25.810
Handelsgødning	1.349	1.254	1.465	1.552	1.459	1.501	1.501
Bekæmpelsesmidler	1.279	1.306	1.367	1.323	1.323	1.269	1.294
Energi	2.206	2.278	2.366	2.880	3.117	3.113	3.338
Reparation og vedligeholdelse	3.413	3.363	3.386	3.573	3.573	3.624	3.644
Andre rå- og hjælpestoffer	239	225	213	183	187	197	204
Landbrugsmæssige tjenester	2.643	2.834	2.910	3.075	3.180	3.244	3.309
Tjenesteydelser fra andre erhverv	6.798	6.800	6.947	7.379	7.643	7.907	8.209
Afskrivninger	7.031	6.936	7.310	7.302	7.642	7.948	8.266
Lønnet arbejdskraft	4.633	4.776	4.827	4.672	5.174	5.381	5.596
Arbejdsvederlag til brugerfamilie	10.143	9.975	9.665	9.266	9.454	9.439	9.424

1. Inklusive besætnings- og lagerforskydninger samt værdien af landbrugsmæssige tjenester og sekundære aktiviteter (se note 2 til tabel 1.1).
2. Tallet for pelsdyr i 2006 er fra Danmarks Statistiks seneste foreliggende opgørelse (b og 2007a), og ikke som de øvrige tal fra Danmarks Statistik (a).
3. Inklusive arbejdsvederlag til brugerfamilier.
4. Foreløbige tal.
5. Egne skøn.

Kilde: Se tabel 1.1.

Efter denne omtale af udviklingen i jordbrugssektorens indtjening redegøres i det følgende for de enkelte landbrugsprodukter, hvad angår de seneste års ændringer i priser, produktionsomfang og produktionsværdi, samt hvad angår de forventede ændringer heri i 2007 og 2008. Endvidere omtales udviklingen i sektorens produktionsomkost-

ninger. Der fokuseres i denne forbindelse især på landbrugets tre store produktionsgrene, korn, malkekvæg og svin.¹

Korn

Prisen for korn af landmand har været præget af voldsomme stigninger siden sommeren 2006, om end prisen faldt lidt i efteråret 2007. Det høje prisniveau forventes at holde frem til forsommeren 2008, hvorefter der forventes et mindre prisfald. Til illustration af prisstigningen kan nævnes, at noteringen for hvede og byg på Københavns Kornbørs lå på 157 kr. pr. hkg og 175 kr. pr. hkg i oktober 2007, hvilket var henholdsvis 67 pct. og 94 pct. over noteringen i oktober 2006 og henholdsvis 124 pct. og 141 pct. over noteringen i samme måned 2005.

På grundlag af ovennævnte noteringer samt fakturerede priser ved landmænds salg af korn, jf. Danmarks Statistik (b) vurderes priserne af landmand at stige med 48 pct. fra kalenderåret 2006 til kalenderåret 2007. Som resultat heraf samt en forventet nedgang i produktionen på knap 7 pct. anslås produktionsværdien at vokse fra 7,6 mia. kr. i 2006 til 10,5 mia. kr. i 2007, jf. tabel 1.2.

Nedgangen i produktionen skyldes dels en reduktion af arealet med korn på knap 5 pct., dels et fald i høstudbyttet pr. ha fra 57,8 hkg i 2006 til 56,8 hkg i 2007 jf. Danmarks Statistik (2007b og 2007c). Reduktionen af arealet med korn hænger sammen med en forøgelse af arealet med raps.

Som følge af de høje priser for korn samt afskaffelsen af udtagningskravet for høståret 2008 forventes en nedgang i det braklagte areal med en bl.a. heraf følgende vækst i kornarealet på anslået 2-3 pct. Under forudsætning af et "normalt" og derfor noget højere kornudbytte pr. ha i 2008 end i 2007 anslås produktionen af korn på denne baggrund at vokse med ca. 8 pct.

På nuværende tidspunkt (december 2007) ligger prisen på korn til levering frem til forsommeren 2008 på ovennævnte høje niveau, mens priserne til senere levering er omkring 25 kr. pr. hkg lavere. På denne baggrund vurderes de fakturerede priser for

---

¹ Med en produktionsværdi på 19,4 mia. kr. i 2006 tegnede svinene sig for knap 33 pct. af jordbrugets samlede produktionsværdi, inkl. værdien af landbrugsmæssige tjenester mv. (se tabel 1.2). Herefter fulgte malkekvæg med en produktionsværdi af mælk og kvæg (herunder kødkvæg) på henholdsvis 10,2 mia. kr. og 2,4 mia. kr., hvilket tilsammen svarer til godt 21 pct. af den samlede produktionsværdi, mens korn med en produktionsværdi på 7,6 mia. kr., udgjorde knap 13 pct. af produktionsværdien. Tilsammen tegnede disse produktionsgrene sig således for omkring to tredjedele af jordbrugssektorens samlede produktionsværdi.

korn at stige med 11-12 pct. i kalenderåret 2008 i forhold til kalenderåret 2007, hvilket sammen med den forventede stigning i produktionen vil resultere i en vækst i produktionsværdien fra 10,5 mia. kr. i 2007 til på 12,7 mia. kr. i 2008.

Tabel 1.3. Prisindeks for jordbrugets produktion og faktorforbrug, 2000 = 100

	2002	2003	2004	2005	2006 ³⁾	2007 ⁴⁾	2008 ⁴⁾
Produkter mv. i alt	97,8	95,3	97,1	97,2	98,9	106,8	119,7
Vegetabiliske produkter i alt	99,6	103,8	102,3	97,2	101,0	127,1	135,7
Korn	92,3	97,8	98,6	89,1	98,2	145,1	161,8
Frø til udsæd	103,7	114,3	121,3	80,4	74,3	118,9	130,8
Industrifrø (raps)	123,2	122,3	106,9	101,8	111,2	130,9	141,2
Sukkerroer	86,7	105,7	101,0	97,9	79,2	70,8	63,9
Kartofler	103,1	105,8	98,9	93,6	110,0	114,1	99,6
Potteplanter	105,9	105,1	98,8	104,1	105,0	107,1	107,1
Frugt og grønsager	119,8	126,1	122,3	119,1	122,8	132,4	132,4
Andre gartneriprodukter	112,6	121,7	122,8	132,1	133,5	137,9	137,9
Grovfoder	100,1	100,2	100,3	100,3	100,3	122,6	133,7
Andre planteprodukter	111,0	105,9	98,2	98,7	99,9	108,0	112,8
Animalske produkter i alt	96,5	90,1	93,5	96,2	96,5	94,6	110,3
Mælk	103,3	100,1	95,2	91,7	91,6	100,4	121,5
Kvæg	82,9	78,0	79,9	95,4	102,8	97,7	105,0
Svin	93,6	80,7	90,6	91,5	96,8	88,8	103,5
Æg til konsum	102,8	108,9	100,5	97,2	102,8	124,4	136,8
Fjerkræ	104,8	99,8	101,9	100,4	88,4	99,2	125,0
Pelsdyr ¹⁾	94,1	116,2	115,8	154,0	115,8	98,4	98,4
Andre animalske produkter	93,8	90,3	90,4	87,1	88,7	90,3	94,3
Landbrugsmæssige tjenester mv.	104,3	106,7	113,2	119,1	124,9	128,7	132,6
Faktorforbrug i alt²	106,6	106,9	109,9	110,8	114,1	123,6	130,7
Udsæd mv.	108,3	109,0	111,0	109,0	110,0	121,3	153,8
Foderstoffer	109,2	105,7	107,2	102,1	101,6	121,9	131,7
Handelsgødning	107,3	101,4	118,1	122,9	125,4	129,0	129,0
Bekæmpelsesmidler	99,5	94,7	100,8	99,8	99,8	95,7	95,7
Energi	100,3	103,2	111,5	131,4	143,6	146,3	160,1
Reparation og vedligeholdelse	106,9	110,3	113,2	116,7	120,6	124,8	128,1
Andre rå- og hjælpestoffer	109,9	107,3	111,1	110,0	113,0	119,1	123,3
Landbrugsmæssige tjenester	104,0	106,4	114,0	120,8	127,4	129,9	132,5
Tjenesteydelser fra andre erhverv	103,3	104,9	105,4	105,8	110,3	114,1	118,4
Afskrivninger	105,2	107,2	109,7	113,0	116,0	120,6	125,4
Lønnet arbejdskraft	105,7	110,1	112,8	116,4	121,9	126,8	131,9
Arbejdsvederlag til brugerfamilie	107,3	110,7	113,8	117,2	124,3	129,2	134,4
Bytteforhold	91,8	89,1	88,3	87,8	86,6	86,4	91,6

1. Se tabel 1.2 note 2.
2. Inklusive brugerfamiliernes arbejde i bedriften.
3. Foreløbige tal
4. Egne skøn.

Kilde: Se tabel 1.1.

Tabel 1.4. Mængdeindeks for jordbrugets produktion og faktorforbrug, 2000 = 100

	2002	2003	2004	2005	2006 ²⁾	2007 ³⁾	2008 ³⁾
Produkter mv. i alt	99,7	100,4	101,8	102,7	104,3	106,0	107,2
Vegetabiliske produkter i alt	94,7	95,3	95,5	95,9	96,5	96,8	100,3
Korn	93,8	96,3	95,5	101,3	97,9	91,5	99,1
Frø til udsæd	79,0	105,1	99,9	127,0	126,6	85,4	85,3
Industrifrø (raps)	71,5	116,1	153,8	112,3	142,8	192,8	211,7
Sukkerroer	100,4	86,9	87,5	83,1	72,9	86,6	78,1
Kartofler	99,9	94,6	109,7	98,5	94,9	114,7	118,3
Potteplanter	99,3	100,8	102,0	93,3	95,4	95,4	95,4
Frugt og grønsager	91,9	91,6	91,6	89,2	90,8	92,6	92,6
Andre gartneriprodukter	73,5	68,7	64,4	55,5	55,1	53,8	53,8
Grovfoder	98,0	91,0	88,4	89,7	99,8	106,7	108,1
Andre planteprodukter	113,3	115,6	100,5	103,0	95,2	93,2	92,8
Animalske produkter i alt	102,0	102,6	104,5	104,6	106,9	109,5	109,4
Mælk	97,2	99,0	96,7	97,0	98,0	98,5	100,3
Kvæg	87,2	85,7	89,5	85,5	89,3	89,3	89,3
Svin	105,9	106,8	111,1	110,9	114,7	119,3	118,1
Æg til konsum	111,2	109,7	114,1	109,7	106,7	105,1	105,1
Fjerkræ	104,0	96,6	95,7	100,8	91,3	88,7	88,7
Pelsdyr	109,5	108,9	112,9	116,0	119,8	124,6	124,6
Andre animalske produkter	96,3	101,0	92,0	103,6	102,1	101,2	101,2
Landbrugsmæssige tjenester mv.	108,0	112,2	118,6	144,3	140,3	140,3	140,3
Faktorforbrug i alt¹⁾	99,1	97,6	96,2	94,8	96,0	96,2	95,3
Udsæd mv.	99,1	98,1	96,4	95,1	94,5	94,5	95,4
Foderstoffer	100,0	99,4	97,7	97,2	101,4	104,4	103,4
Handelsgødning	85,4	84,7	85,3	85,9	80,6	80,6	80,6
Bekæmpelsesmidler	111,9	120,1	118,1	115,5	115,5	115,5	117,8
Energi	97,7	99,5	94,6	90,9	95,9	94,0	92,1
Reparation og vedligeholdelse	93,6	90,3	90,5	91,2	89,3	87,5	85,8
Andre rå- og hjælpestoffer	93,9	90,8	82,8	71,9	71,4	71,4	71,4
Landbrugsmæssige tjenester	112,5	118,1	113,6	113,9	111,9	111,9	111,9
Tjenesteydelser fra andre erhverv	104,0	101,9	103,4	110,3	109,6	109,6	109,6
Afskrivninger	99,8	96,7	99,5	96,6	98,3	98,3	98,3
Lønnet arbejdskraft	102,5	101,4	100,0	93,8	99,2	99,2	99,2
Arbejdsvederlag til brugerfamilie	92,0	87,7	82,6	77,0	74,1	71,1	68,3
Totalproduktivitet	100,6	102,8	105,9	108,4	108,7	110,1	112,4

1. Inklusive arbejdsvederlag til brugerfamilierne.

2. Foreløbige tal.

3. Egne skøn.

Kilde: Se tabel 1.1.

Langt størstedelen af det korn, der produceres her i landet, anvendes som foder i den indenlandske husdyrproduktion, hvortil kommer en betydelig import af foderkorn og kornlignende fodermidler. For landbrugssektoren som helhed opvejes den prisbetingede stigning i produktionsværdien derfor nogenlunde af stigende omkostninger til foderkorn og kornlignende fodermidler. På kort sigt er kornprisen derfor kun af mindre betydning for jordbrugets samlede indtjening.

Som følge af konkurrence produktionsgrene imellem vil højere kornpriser imidlertid medføre højere priser for andre planteprodukter og for husdyrprodukter med større eller mindre forsinkelse. På lidt længere sigt har højere kornpriser derfor en positiv effekt på jordbrugets samlede indtjening.

Med et høstudbytte af korn på knap 60 hkg pr. ha, svarende til de sidste fem års gennemsnit, vil en stigning i kornprisen på fx 50 kr. pr. hkg resultere i en forøgelse af arealafkastet fra korn med omkring 3.000 kr. pr. ha. Og da arealafkastet af andre afgrøder kan forventes at vokse med nogenlunde samme beløb, kan forøgelsen af netto-restindkomsten som resultat af den nævnte stigning i kornprisen derfor opgøres til godt 6,9 mia. kr. Der er i denne beregning set bort fra arealet med brak, vedvarende græs og sukkerroer – for sidstnævnte afgrøde, fordi prisen for sukkerroer er bestemt af markedsordningen for sukker.

På lidt længere sigt vil et større arealafkast uden tvivl medføre en tilsvarende forøgelse af forpagtningsafgiften, hvilket bidrager til at reducere den positive effekt af højere produktpriser på sektorens overskud efter finansielle poster – herunder forpagtningsafgifter.

Stigningen i de danske kornpriser er et resultat af kraftige stigninger i verdensmarkedspriserne. De væsentligste årsager hertil er en mindre reduktion - eller svagere vækst - i den globale kornproduktion forårsaget af ugunstige vejrforhold i en række lande – herunder tørke i Australien – samt en kraftig vækst i efterspørgslen efter planteprodukter. Baggrunden herfor er for det første en markant voksende efterspørgsel efter korn og andre fodermidler til brug i husdyrproduktionen affødt af en stigende efterspørgsel efter animalske fødevarer primært forårsaget af stigende indkomster i en række lav- og mellemindkomstlande - herunder Kina og Indien. Og for det andet en voksende efterspørgsel efter planteprodukter til brug ved fremstilling af biobrændsel.

Frø til udsæd

Produktionsværdien af frø til udsæd har udvist en stigende tendens gennem en lang årrække – dog afbrudt af midlertidige fald. Det samme gælder arealet med frø til udsæd.

I 2005 blev fremgangen i produktionsværdien afbrudt af et fald, hvilket imidlertid udelukkende kan tilskrives bortfaldet af den direkte prisstøtte til frø, mens produktionsværdien i 2006 var på niveau med 2005.

I 2007 forventes produktionsværdien at stige med 50 mio. kr. til 675 mio. kr. som følge af en anslået stigning i priserne på ca. 60 pct. og et forventet fald i produktionen på ca. 33 pct. Nedgangen i produktionen skyldes både en formindskelse af arealet fra 104.000 ha i 2006 til 87.000 ha i 2007 og en nedgang i høstudbyttet pr. ha på ca. 20 pct.²

Raps

Produktionen af raps har været præget af store svingninger over tid, især afhængig af forholdet mellem prisen for raps og korn samt før 2003-reformen også af forholdet mellem hektarstøtten til de to afgrøder. Produktionen, der næsten udelukkende består af vinterraps, afhænger herudover af muligheden for rettidig såning af afgrøden og hermed af vejrforholdene i sensommeren det foregående år.

Prisen for raps er steget betydeligt gennem de seneste år med en betragtelig vækst både i arealet og produktionen til følge. Arealet voksede således fra 123.000 ha i 2006 til 180.000 ha i 2007, mens det forventes at forblive på nogenlunde samme niveau i 2008 som i 2007, bl.a. som følge af ugunstige vejrforhold for såning af vinterraps i sensommeren 2007.

Prisen for raps skønnes at stige med 18 pct. fra 2006 til 2007, mens produktionen forventes at vokse med 35 pct., hvilket i givet fald vil resultere i en stigning i produktionsværdien fra 753 mio. kr. i 2006 til 1.197 mio. kr. i 2007.

Stigningen i prisen på raps - og den heraf følgende vækst i produktionen – er primært et resultat af en voksende efterspørgsel efter raps til biobrændstof. På denne baggrund forventes prisen at forblive på det for tiden (december 2007) relativt høje niveau også

---

² Selv om frø til udsæd med en produktionsværdi på 625 mio. kr. i 2006 kun udgjorde ca. 1,1 pct. af jordbrugets samlede produktionsværdi, er det i et internationalt perspektiv en stor produktion. Af det samlede areal med græs- og kløverfrø i EU-25 i 2006 tegnede Danmark sig således for 29 pct.

efter høsten i 2008 – en forventning, der understøttes af, at prisen for raps på nuværende tidspunkt ligger på nogenlunde samme niveau for levering efter 2008-høsten som for leveringer frem til høsten.

Under forudsætning af et ”normalt” og hermed højere høstudbytte i 2008 end i 2007, forventes produktionen at vokse med knap 9 pct., mens prisen forventes at stige med 7 pct., hvilket vil resultere i en vækst i værdien af produktionen til 1.418 mio. kr.

Sukkerroer

Både produktionen af og prisen på sukkerroer bestemmes hovedsagelig af markedsordningen for sukker. Under den nye markedsordning, der trådte i kraft med virkning fra 2006/07, gøres der brug af kvoter - ligesom under den tidligere ordning - men de to kvoter A og B er slået sammen til én kvote.

Den nye ordning indeholder en ophørs- eller omstruktureringsordning, ifølge hvilken det enkelte sukkerselskab kan sælge dets kvoter til EU til nærmere fastsatte priser. Ordningen giver endvidere selskaberne mulighed for at købe kvoter af EU afhængig af størrelsen af landets over-kvote produktion før reformen.

Under den nye ordning begrænses muligheden for produktion af sukker ud over kvoten. Hvis en landbrugsbedrift overskrider bedriftens kvote i et år, modregnes over-kvote produktionen i kvoten det efterfølgende år. Dog er der visse muligheder for at afsætte overskydende produktion som industriroer, dvs. til produktion af non-food sukker til brug fx ved produktion af enzymer og medicinal produkter.

Muligheden for midlertidige kvotereduktioner er opretholdt under den nye ordning. I 2006 blev den danske kvote reduceret med 16,05 pct. og i 2007 med 13,5 pct.

Ifølge reformen nedsættes prisen for roer inden for kvoten med 39 pct. over fire år fra 2006/07 til 2009/10. Som kompensation for prisnedsættelsen får de pågældende landmænd et tilskud, der indgår som basisstøtte og sukkertillæg i bedriftens enkeltbetaling.

Selv om reformen først trådte i kraft i 2006, fik producenterne basisstøtte på grundlag af sukkerroearbejdet allerede i 2005. I dette år fik produktionen således ”dobbelstøtte” (fortsat høje produktpriser og basisstøtte). I årene 2006-08 modregnes den i 2005 udbetalte ”ekstra” basisstøtte i sukkertillægget.

Med henblik på at formindske sukkerproduktionen gennem frivilligt salg af kvoter til EU ændredes den nye markedsordning i efteråret 2007. Som konsekvens heraf forventes Danisco med virkning fra 2008/09 at sælge 56.800 tons kvote, hvilket svarer til 13,5 pct. af den danske kvote på 420.746 tons hvidt sukker. Endvidere forventes Danisco at udnytte muligheden for at købe ca. 32.000 tons kvote til brug i dansk landbrug med virkning allerede fra 2007/08.

I 2007 kommer den danske kvote således op på ca. 453.000 tons ($420.746 + 32.000$) før den nævnte midlertidige reduktion på 13,5 pct. og ca. 392.000 tons efter reduktionen. Fra og med 2008 vil kvoten udgøre ca. 396.000 tons ($420.746 + 32.000 - 56.800 = 396.000$) før eventuel midlertidig reduktion.

I 2007 forventes et rekordudbytte pr. ha, hvilket skyldes gunstige vejrforhold for dyrkning af sukkerroer, mens udbyttet pr. ha var lavt i 2006 som følge af ugunstigt vejr. Udbyttet pr. ha forventes således at stige med omkring 30 pct. (efter korrektion for forskelle i sukkerindhold), hvilket sammen med en mindre reduktion i arealet forventes at resultere i en vækst i produktionen på omkring 27 pct. Denne anslåede vækst vil sammen med et forventet prisfald på 10,6 pct. for alle roer under ét indebære en fremgang i produktionsværdien fra 649 mio. kr. i 2006 til anslået 690 mio. kr. i 2007.

Som resultat af det høje høstudbytte i 2007 forventes en betydelig overførsel af sukker fra 2007 til 2008 med en forventet nedgang i produktionen af sukkerroer i 2008 til følge. Under forudsætning af et "normalt" høstudbytte pr. ha forudses en reduktion på omkring 10 pct., hvilket sammen med en forventet prisnedgang på ca. 10 pct. vil resultere i en nedgang i produktionsværdien til 562 mio. kr.

Kartofler

Produktionen af kartofler består af spisekartofler, kartofler til produktion af stivelse samt i mindre omfang læggekartofler.

Værdien af kartoffelproduktionen, der beløb sig til ca. 1,1 mia. kr. i 2006, forudses at stige til knap 1,3 mia. kr. i 2007 for så at falde til 1,1-1,2 mia. kr. i 2008. Væksten i produktionsværdien fra 2006 til 2007 dækker primært over en vækst i produktionen, mens den forventede nedgang fra 2007 til 2008 hovedsagelig er et resultat af en forventet nedgang i prisen på spisekartofler.

Gartneriprodukter

Med en produktionsværdi på godt 4,1 mia. kr. i 2006 tegnede gartneriprodukter sig for ca. 22 pct. af planteproduktionens samlede værdi. Heraf udgør potteplanter over halvdelen. I 2007 forventes værdien af gartneriprodukterne at vokse med godt 4 pct. som følge af en prisstigning af omtrent samme størrelse for alle gartneriprodukter under ét samt en næsten uændret samlet produktion. Økonomien i gartnerisektoren behandles mere indgående i afsnit 1.4.

Grovfoder

Udtrykt i foderenheder er produktionen af grovfoder forblevet på nogenlunde samme niveau gennem en længere årrække – dog med variation fra år til år afhængig af høst-udbyttet pr. ha – mens fordelingen på afgrøder har ændret sig markant. Arealet med majs er steget voldsomt siden begyndelsen af 1990'erne, og det samme gjorde arealet med helsæd til og med 2004. Udvidelsen af arealet med majs og helsæd er hovedsageligt sket på bekostning af arealet med foderroer – en produktion, der stort set er bragt til ophør.

Da der før 2003-reformen blev givet hektarstøtte til majs og helsæd, men ikke til græs og foderroer, indebar reformen en væsentlig forbedring af græsafgrødernes konkurrenceevne i forhold til majs og helsæd. Arealet med helsæd er da også faldet fra 102.000 ha i 2004 til 60.000 ha i 2007, mens væksten i majsarealet er aftaget noget. Det samlede græsareal er siden 2004 formodentligt vokset nogenlunde svarende til nedgangen i arealet med helsæd, men der foreligger ikke sammenlignelige oplysninger om græsarealets størrelse.³

Mælk

Mens prisen for mælk ab landmand var præget af mindre fald i årene 2003-2005 primært som følge af omlægning af landbrugsstøtten, er prisen steget voldsomt siden sommeren 2007. På nuværende tidspunkt (december 2007) ligger prisen for konventionel mælk således på 2,89 kr. pr. kg og for økologisk mælk på 3,51 kr. pr. kg mod henholdsvis 2,11 kr. pr. kg og 2,56 kr. pr. kg i de første 7 måneder af 2007. Dette svarer til en stigning på 37 pct. for både konventionel og økologisk mælk.

---

³ I opgørelsen af jordbrugets bruttofaktorindkomst indgår værdien af grovfoder både i produktionsværdien og i produktionsomkostningerne (værdi af forbrug i produktionen). Som grundlag for opgørelsen har Danmarks Statistik anvendt en pris på 0,90 kr. pr. foderenhed i årene 2000-2006, mens der i de foretagne fremskrivninger er anvendt en pris på 1,10 kr. pr. foderenhed i 2007 og 1,20 kr. pr. foderenhed i 2008 under hensyntagen til stigningen i prisen på foderkorn. De oplysninger om høstudbyttet udtrykt i foderenheder, der danner grundlag for opgørelsen, er gennemsnit af udbyttet i det foregående og det pågældende år.

På ovennævnte baggrund forventes en prisstigning for kalenderåret 2007 sammenlignet med 2006 på 9,4 pct. for konventionel og 11,2 pct. for økologisk mælk. For kalenderåret 2008 forventes stigninger på henholdsvis knap 21 pct. og knap 22 pct. i forhold til 2007. Der er i denne forbindelse forudsat, at prisen for mælk i 2008 kommer til at ligge på – eller snarere bevæge sig omkring – et niveau ca. 3 pct. under det på nuværende tidspunkt gældende niveau.

Årsagen til de store stigninger i de danske priser for mælk af landmand er endnu kraftigere stigninger i verdensmarkedspriserne for mejeriprodukter – herunder især for skummetmælkepulver.

Siden midten af 1990'erne er produktionen af mælk her i landet forblevet på et næsten uændret niveau, hvilket beror på, at den danske mælkekvote har været fuldt udnyttet alle år siden dens indførelse i 1984, samtidig med at kvoten er forblevet uændret fra 1993/94 til 2005/06.

Fra 2006/07 til 2008/09 forøges kvoten med 0,5 pct. points hvert år, svarende til 1,5 pct. i alt, jf. 2003-reformen. Hertil kommer, at Kommissionen forventes at fremsætte forslag om en yderligere kvoteudvidelse på 2 pct. med virkning fra 1. april 2008. Som konsekvens heraf er det forudsat, at den danske kvote og hermed produktionen forøges med 0,5 pct. points fra kalenderåret 2006 til kalenderåret 2007 samt med 1,83 pct. points fra 2007 til 2008 ($1/2 + 2 * 8/12 = 1,83$).

Såfremt ovennævnte forventninger om stigningen i prisen for mælk og væksten i produktionen indfries, fås en vækst i produktionsværdien fra 10,2 mia. kr. i 2006 til 11,2 mia. kr. i 2007 og 13,8 mia. kr. i 2008.

Kvæg

Set over en længere årrække har produktionen af kvæg været præget af en svagt fallende tendens - dog afbrudt af enkelte år med mindre stigninger.

Den vigende tendens skyldes hovedsagelig en fortsat nedgang i bestanden af malkekøer og hermed i det antal kalve, der fødes inden for malkekvægsektoren. Nedgangen i malkebestand er resultat af den næsten uændrede samlede mælkeproduktion samt en fremgang i mælkeydelsen pr. ko på 1,5-2,0 pct. om året.

Både i 2007 og i 2008 påregnes produktionen af kvæg – inklusive besætningsfor skydninger – at forblive på samme niveau som i 2006 – i 2008 bl.a. som følge af den

forventede vækst i mælkeproduktionen på knap 2 pct. og en på denne baggrund forventet uændret malkekobestand.

Som resultat af den forventede uændrede produktion i 2007 samt en forventet nedgang i prisen for slagtekreaturer på godt 5 pct. påregnes værdien af kvægproduktionen - efter en vækst i årene 2004-2006 - at falde fra knap 2,4 mia. kr. i 2006 til godt 2,3 mia. kr. i 2007. I 2008 forventes en stigning i prisen på 7,5 pct. og - som følge af den forventede uændrede produktion - en tilsvarende vækst i produktionsværdien.

Svin

Prisen på svin præges generelt af store svingninger fra år til år, og det samme gælder produktionsværdien, mens produktionen har udvist en moderat vækst gennem mange år - dog afbrudt af enkelte år med mindre fald. (se tabel 1.2-1.4)

I 2006 var producenterne begunstiget af høje priser for svin, mens økonomien i 2007 påvirkes negativt både af forholdsvis lave svinepriser og af høje priser for korn.

Som resultat af et forventet fald i prisen på godt 8 pct. i 2007 i forhold til 2006 samt en anslået vækst i produktionen - inklusive besætningsforskydninger - på ca. 4 pct. skønnes værdien af produktionen at falde fra 19,4 mia. kr. til 18,5 mia. kr.

I 2008 anslås produktionsværdien at vokse med knap 2,9 mia. kr. til 21,4 mia. kr. som resultat af en forventet prisstigning på godt 16 pct. og en anslået nedgang i produktionen på 1 pct.⁴

Prisen for svin ligger fortsat på et lavt niveau og forventes først at komme op på et markant højere niveau i 2. halvår 2008. Ovennævnte prisstigning på godt 16 pct. bygger således på forventninger om en ganske kraftig stigning i løbet af 2008.

Slagtekyllinger

Økonomien i fjerkræproduktionen (næsten udelukkende slagtekyllinger) var negativt påvirket i 2006 af både fugleinfluenza og Muhammed-krise. Begge dele bidrog til at formindske efterspørgslen efter kyllinger med faldende priser og faldende produktion

---

⁴ Indtil midten af 1990'erne blev næsten alle svin produceret i Danmark også slagtet her i landet, men siden da er eksporten af levende svin vokset betydeligt. Af den samlede produktion på 25,8 mio. svin i 2006 blev godt 4,3 mio. eksporteret som levende, hvilket svarer til ca. 17 pct. Eksporten af levende svin består fortrinsvis af smågrise.

til følge. Prisen for fjerkræ faldt således med 12 pct. fra 2005 til 2006 og produktionen med godt 9 pct.

Priserne på slagtekyllinger forblev på et lavt niveau i de første måneder af 2007, men er siden da steget med omkring 30 pct. I de kommende måneder forventes mindre stigninger. På denne baggrund forventes prisen for kalenderåret 2007 at stige med 12 pct. i forhold til 2006, hvilket sammen med en anslået nedgang i produktionen på 3 pct., vil resultere i en fremgang i produktionsværdien fra ca. 1.140 mio. kr. i 2006 til 1.240 mio. kr. i 2007.

I 2008 forventes prisen for slagtekyllinger at stige med 26 pct. i forhold til 2007, mens produktion anslås at forblive på samme niveau som i 2007, hvilket i givet fald vil resultere i en vækst i produktionsværdien til knap 1,6 mia. kr.

Æg

Mens prisen på æg til konsum faldt i årene 2004-05, er den steget betragteligt siden da. I 2006 steg prisen med 6 pct. i forhold til 2005, og i 2007 og 2008 forventes en stigning på henholdsvis 21 pct. og 10 pct. i forhold til det foregående år.

Produktionen af konsumæg har udvist en svagt vigende tendens over en årrække, og denne udvikling forventes fortsat med et fald 1,5 pct. i 2007, hvorimod produktionen i 2008 anslås at forblive på samme niveau som i 2007. Produktionsværdien af konsumæg skønnes på denne baggrund at stige fra 586 mio. kr. i 2006 til 698 mio. kr. i 2007 og 768 mio. i 2008.

Pelsdyr

Produktionen består næsten udelukkende mink. Prisen på minkskind udviser ofte store svingninger fra år til år. I sæsonen 2005/06 befandt priserne sig på et usædvanligt højt niveau, men faldt så i sæsonen 2006/07 med 25 pct. I 2007/08-sæsonen forventes – eller forudsættes – et fald i størrelsesordenen 15 pct., hvorefter prisen i 2008/09-sæsonen forudsættes at forblive uændret i forhold til 2007/08-sæsonen.⁵

---

⁵ Værdien af pelsdyrproduktionen for et givet kalenderår opgøres af Danmarks Statistik på grundlag af årets produktion samt de priser, hvortil den pågældende produktion afsættes, hvilket sædvanligvis sker på en auktion, der afholdes i december det pågældende år samt på et antal auktioner i det efterfølgende år. Tilsvarende beregnes prisen for et kalenderår på grundlag af de opnåede priser på de nævnte auktioner – altså decembrauktionen det pågældende år og et antal auktioner det efterfølgende år.

Produktionen af minkskind er vokset næsten uafbrudt over en længere årrække. I 2006 steg produktionen med godt 3 pct., hvilket sammen med faldet i prisen for 2006/07-sæsonen i forhold til 2005/06-sæsonen resulterede i en nedgang i produktionsværdien fra knap 4,1 mia. kr. i 2005 til godt 3,1 mia. kr. i 2006.

I 2007 anslås produktionsværdien at falde til knap 2,8 mia. kr. som følge af det forventede fald i prisen og en forventet fremgang i produktionen på 4 pct., mens priserne, produktionen og hermed produktionsværdien er forudsat at forblive på samme niveau i 2008 som i 2007.

Det skal bemærkes at ovennævnte forventninger til udviklingen i prisen på minkskind er behæftet med stor usikkerhed.

Produktionsomkostninger, faktorforbrug og faktorpriser

De samlede omkostninger ved jordbrugsproduktionen, inklusive arbejdsvederlag til brugerfamilierne, forblev på et omtrent uændret niveau - lidt over 60 mia. kr. - i årene 2000-05, jf. tabel 1.2. I denne årrække blev en moderat stigning i alle faktorpriser taget under ét omtrent opvejet af en reduktion i det samlede faktorforbrug. (se tabel 1.3 og 1.4).

I årene 2005-08 forventes de samlede produktionsomkostninger at vokse betragteligt primært som følge af stigende priser for de anvendte produktionsfaktorer – især for udsæd og foderstoffer. De samlede omkostninger til foderstoffer, der også omfatter værdien af bedrifternes interne omsætning af korn og grovfoder, udgjorde over 30 pct. af jordbrugssektorens samlede produktionsomkostninger i 2006. Den forholdsvis kraftige stigning i priserne på foderstoffer vægter derfor tungt.

1.2. Landbrugsbedrifter opdelt efter driftsform

Som det er fremgået af det foregående afsnit, er der store forskelle mellem de forskellige produkter og produktionsfaktorer med hensyn til udviklingen i prisen. Mens prisen for korn og mælk er steget kraftigt i løbet af 2007, er prisen for svin - efter fald fra foråret 2006 til foråret 2007 - forblevet på et lavt niveau. Udviklingen i jordbrugssektorens indtjening dækker derfor over store forskelle fra landbrug til landbrug afhængig af produktionens sammensætning.

I det følgende redegøres for indtjeningen i landbrugsbedrifter opdelt efter driftsform (produktionens sammensætning). Redegørelsen er baseret på de regnskaber, der dan-

ner grundlag for Fødevarøkonomisk Instituts landbrugsregnskabsstatistik for årene 2002-06 samt egne fremskrivninger for 2007 og 2008.

Om de i det følgende anvendte regnskabsoplysninger skal bemærkes, at alle produkttilknyttede tilskud, der fortrinsvis består af hektar- og husdyrpræmier, indgår i resultatet før finansielle poster. Generelle tilskud, der efter 2003-reformen hovedsagelig består af enkeltbetalingen, betragtes derimod som finansielle indtægter. Generelle tilskud indgår altså ikke i resultatet før finansielle poster, men udelukkende i resultatet efter finansielle poster. Resultatet før finansielle poster er derfor kraftigt negativt påvirket af landbrugsstøttens omlægning fra produkttilknyttede tilskud til generelle tilskud, hvorfor disse resultater for årene 2005-08 ikke er umiddelbart sammenlignelige med resultaterne før 2005. Resultatet efter finansielle poster, der er langt mindre påvirket af omlægningen, er derimod fuldt ud sammenlignelig over tid.

Udover generelle tilskud omfatter de finansielle poster renteindtægter og renteudgifter, forpagtningsafgifter samt inflationsbetingede debitorgevinster.

Når det gælder landbrugsbedriftens resultat - i modsætning til brugerfamiliens økonomiske forhold - er det især interessant at fokusere på forholdsvis store landbrug, da det uden tvivl især er store bedrifter, der kommer til at præge udviklingen i dansk landbrug de kommende år. Under nutidens teknologiske og økonomiske vilkår med betydelige størrelsesøkonomiske fordele vil mellemstore landbrug almindeligvis ikke være rentable på længere sigt. Antallet af mellemstore bedrifter falder da også fra år til år. Det samlede antal landbrugsbedrifter med 1-2 helårsarbejdere faldt således fra ca. 14.900 i 1996 til ca. 6.700 i 2006 - altså mere end en halvering i løbet af denne 10-års periode. Og selv om mange deltidslandbrug opretholdes som fritidslandbrug, har disse mindre brug kun en begrænset erhvervsmæssig betydning.

På ovennævnte baggrund fokuseres i det følgende på plante-, malkekvæg- og svinebrug med 2 helårsarbejdere og derover.

Plantebrug

Udviklingen i plantebrugenes indtjening har siden 2005 været positivt påvirket af stigende priser på korn og oliefrø. Resultatet før finansielle poster voksede således fra 277.000 kr. i gennemsnit pr. bedrift i 2005 til 545.000 kr. pr. bedrift i 2006 og anslås at vokse yderligere til ca. 1,0 mio. kr. pr. bedrift i 2007 og ca. 1,4 mio. kr. i 2008, jf. tabel 1.5.

Tabel 1.5. Hovedtal for plantebrug med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁴⁾	2008 ⁴⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	2.583	3.079	3.287	3.330	3.737	4.528	5.182
Produkttilknyttede direkte tilskud ³⁾	663	699	670	29	44	46	47
Driftsomkostninger ²⁾	2.533	2.785	2.990	3.082	3.236	3.550	3.852
Resultat før finansielle poster	713	993	967	277	545	1.024	1.377
Generelle tilskud	20	20	32	603	727	758	787
Forpagtningsafgift	257	330	331	310	537	640	764
Nettorenteudgifter	485	514	510	524	611	754	852
Inflationsbetingede debitorgevinster netto	175	108	111	259	266	287	310
Finansielle omkostninger netto	547	715	698	-28	155	349	519
Resultat efter finansielle poster	166	278	269	305	390	675	858
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha	1.975	2.829	2.634	122	507	2.262	2.920
Forrentning af landbrugskapital i selveje, %	0,9	1,9	1,6	0,9	1,1	1,8	2,3
Antal bedrifter	1.435	1.290	1.284	1.339	1.515	-	-
Landbrugsareal, ultimo, ha	246	273	277	277	301	313	324
Heraf i selveje, ha	149	161	166	174	173	179	186
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	2,97	3,12	3,23	3,21	3,43	3,43	3,43

1. Bruttoudbyttet er her defineret som værdien af produktionen og omfatter i modsætning FOI's regnskabsstatistikker for landbrug og gartneri ikke nominelle kapitalgevinster (konjunkturgevinster) på lagerbeholdninger og besætninger.
2. Både bruttoudbyttet og driftsomkostningerne er inklusive værdien af intern omsætning af planteprodukter.
3. Omfatter hektar- og husdyrpræmier samt mælkepræmie og andre direkte pristilskud. Disse produkttilknyttede tilskud indgår således ikke i ovenstående bruttoudbytte.
4. Egne fremskrivninger.

Kilde: Egne beregninger baseret på FOI's stikprøve af landbrugsregnskaber med tilhørende opregningsfaktorer.

Som følge af stigningen i renten samt en vækst i gælden skønnes plantebrugenes nettorenteudgifter at vokse fra 524.000 kr. pr. bedrift i 2005 til 852.000 kr. pr. bedrift i 2008. Selv om væksten i de finansielle omkostninger derfor bidrager til at formindske fremgangen i resultatet efter finansielle poster, forventes en markant vækst heri. Resultatet efter finansielle poster, der i 2005 og 2006 lå på henholdsvis 305.000 kr. og 390.000 kr. pr. bedrift, anslås således at vokse til et niveau på ca. 675.000 kr. pr. bedrift i 2007 og 860.000 kr. pr. bedrift i 2008.

Selv efter den kraftige stigning i priserne på korn og oliefrø og den heraf følgende store forbedring af indtjeningen er de direkte tilskud – herunder især enkeltbetalingen - af stor betydning for indtjeningen. Af det forventede resultat efter finansielle poster

på omkring 860.000 kr. pr. bedrift skønnes ca. 764.000 kr. at komme fra direkte tilskud.

Tabel 1.6. Hovedtal for malkekvægbedrifter med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁴⁾	2008 ⁴⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	2.667	2.959	3.028	3.419	3.769	4.362	5.309
Direkte produkttilknyttede tilskud ³⁾	245	263	361	22	37	38	39
Driftsomkostninger ²⁾	2.297	2.560	2.698	2.976	3.286	3.700	4.007
Resultat før finansielle poster	615	662	691	465	520	700	1.341
Generelle tilskud	33	31	32	387	533	551	566
Forpagtningsafgift	79	90	107	86	200	237	280
Nettorenteudgifter	416	439	451	464	517	648	731
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	148	91	93	208	217	235	253
Finansielle omkostninger netto	314	407	433	-45	-33	99	192
Resultat efter finansielle poster	301	255	258	510	553	601	1.149
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha	2.189	2.394	2.387	397	1.060	3.809	7.952
Forrentning af landbrugskapital i selveje, %	1,5	1,6	1,4	2,2	2,1	2,2	4,5
Antal bedrifter	5.461	4.766	4.454	3.850	3.628	-	-
Landbrugsareal, ultimo, ha	108	118	124	114	134	138	142
Heraf i selveje, ha	74	80	85	89	92	94	97
Antal malkekøer, ultimo	93	102	108	125	132	135	139
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	2,75	2,85	2,88	2,99	2,99	3,10	3,10

Kilde og noter: Se tabel 1.5.

Stigningen i priserne på planteprodukter har også haft en markant positiv effekt på det produktionsbetingede nettokapitalafkast. Nettoafkastet pr. ha anslås således at vokse fra godt 100 kr. i 2005 og ca. 500 kr. i 2006 til i størrelsesordenen 2.300 kr. og 2.900 kr. i henholdsvis 2007 og 2008. Stigningen i nettoafkastet betyder, at det produktionsbetingede arealafkast er blevet positiv selv for landbrugsjord af forholdsvis dårlig bonitet, og at dele af de hidtil braklagte arealer derfor uden tvivl vil blive dyrket de kommende år, forudsat at priserne for planteprodukter forbliver på et højt niveau.

Tabel 1.7. Hovedtal for konventionelle malkekvægbedrifter med 2 helårsarbejdere og derover og med majs og/eller helsæd som vigtigt grovfoder samt, 1.000 kr. pr. bedrift

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁴⁾	2008 ⁴⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	3.076	3.241	3.368	3.751	4.111	4.759	5.795
Direkte produkttilknyttede tilskud ³⁾	238	261	356	13	26	27	27
Driftsomkostninger ²⁾	2.612	2.768	2.974	3.233	3.579	4.023	4.355
Resultat før finansielle poster	702	734	750	531	558	763	1.467
Generelle tilskud	29	21	24	376	552	569	585
Forpagtningsafgift	90	100	125	88	220	260	307
Nettorenteudgifter	499	502	501	526	593	744	840
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	179	106	107	230	245	265	286
Finansielle omkostninger netto	381	475	495	8	16	169	276
Resultat efter finansielle poster	321	259	255	523	542	594	1.191
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha	2.912	2.896	2.721	997	1.507	4.193	8.596
Forrentning af landbrugskapital i selveje, %	1,9	1,8	1,5	2,4	2,2	2,3	4,5
Antal bedrifter	2.324	2.245	2.417	1.617	1.270	-	-
Landbrugsareal, ultimo, ha	110	120	129	116	137	141	145
Heraf i selveje, ha	79	84	90	91	96	99	102
Antal malkekøer, ultimo	112	114	123	142	150	154	158
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	2,94	3,01	3,08	3,13	3,33	3,33	3,33

Kilde og noter: Se tabel 1.5.

Malkekvægbrug

Indtjeningen i malkekvægbrugene har – efter at lave ligget på et lavt niveau i årene 2001-04 - været præget af stigninger, jf. tabel 1.6. Tendensen, der er fortsat i 2007, forventes kraftigt forstærket i 2008. Resultatet før finansielle poster, der beløb sig til 465.000 kr. pr. bedrift i 2005 og 520.000 kr. pr. bedrift i 2006, forventes således at stige til 700.000 kr. pr. bedrift i 2007 for så at komme op på et niveau omkring 1.340.000 kr. pr. bedrift i 2008.

Fremgangen i resultatet før finansielle poster skyldes først og fremmest stigningen i prisen på mælk, jf. omtalen heraf i det foregående afsnit. Priserne for foderstoffer er ganske vist også steget, men da langt de fleste malkekvægbrug selv dyrker størstedelen af det anvendte foder, er den negative indkomstmæssige effekt af de stigende priser for foderstoffer begrænset.

Tabel 1.8. Hovedtal for konventionelle malkekvægbedrifter med 2 helårsarbejdere og derover og med græsafrøder som vigtigt grovfoder samt, 1.000 kr. pr. bedrift

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁴⁾	2008 ⁴⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	2.337	2.687	2.603	3.146	3.629	4.205	5.124
Direkte produkttilknyttede tilskud ³⁾	202	204	298	26	11	11	12
Driftsomkostninger ²⁾	2.006	2.306	2.340	2.741	3.127	3.523	3.816
Resultat før finansielle poster	533	585	561	431	513	693	1.320
Generelle tilskud	22	24	20	358	491	507	521
Forpagtningsafgift	65	75	78	86	167	197	233
Nettorentudgifter	352	375	396	414	500	625	706
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	124	77	79	192	214	230	249
Finansielle omkostninger netto	271	349	375	-50	-38	85	169
Resultat efter finansielle poster	262	236	186	480	551	608	1.151
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha	1.517	1.900	1.497	-23	889	3.690	7.866
Forrentning af landbrugskapital i selveje, %	0,9	1,2	0,6	1,7	2,0	2,2	4,5
Antal bedrifter	2.428	1.981	1.527	1.760	1.851	-	-
Landbrugsareal, ultimo, ha	101	110	112	109	129	133	137
Heraf i selveje, ha	70	74	77	86	90	92	95
Antal malkekøer, ultimo	80	93	91	113	130	133	137
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	2,60	2,68	2,64	2,88	3,00	3,00	3,00

Kilde og noter: Se tabel 1.5.

Malkekvægbrugenes finansielle omkostninger - er ligesom plantebrugenes – steget betragteligt siden 2005, hvorfor fremgang i resultatet efter finansielle poster er noget mindre end i resultatet før finansielle poster. Dog anslås resultatet efter finansielle poster at vokse fra 510.000 kr. pr. bedrift i 2005 til et niveau omkring 1.150.000 kr. bedrift i 2008. Af sidstnævnte beløb stammer 566.000 kr. fra de direkte tilskud.

Der er ganske store forskelle mellem malkekvægbrugene ikke mindst med hensyn til grovfoderets sammensætning, hvortil kommer de forskelle, der beror på, at der - udover det store flertal af konventionelle malkekvægbrug – findes et betydeligt antal økologiske. Med henblik på at belyse betydningen af disse forskelle for økonomien i de pågældende landbrug er i tabel 1.7-1.9 givet en oversigt over indtjeningen i konventionelle malkekvægbrug med majs og helsød som vigtigste grovfoder, i konventionelle med græs som vigtigste grovfoder samt i økologiske malkekvægbrug – alle med 2 helårsarbejdere og derover. Som det fremgår af tabellerne, er der kun mindre indkomstmæssige forskelle mellem disse grupper af malkekvægbrug.

Tabel 1.9. Hovedtal for økologiske malkekvægbedrifter med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁴⁾	2008 ⁴⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	2.772	3.000	2.991	3.471	3.735	4.361	5.351
Direkte produkttilknyttede tilskud ³⁾	185	219	353	4	4	4	4
Driftsomkostninger ²⁾	2.333	2.541	2.560	2.972	3.189	3.607	3.911
Resultat før finansielle poster	624	678	784	503	550	758	1.444
Generelle tilskud	106	104	115	480	552	570	586
Forpagtningsafgift	98	118	119	81	316	373	441
Nettorenteudgifter	417	414	419	470	427	533	602
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	152	88	86	209	187	202	218
Finansielle omkostninger netto	257	340	337	-138	4	134	239
Resultat efter finansielle poster	367	338	447	641	546	624	1.205
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha	1.959	2.302	2.876	840	1.102	3.370	7.540
Forrentning af landbrugskapital i selveje, %	2,1	2,2	2,9	3,2	1,9	2,2	4,7
Antal bedrifter	540	450	407	416	374	-	-
Landbrugsareal, ultimo, ha	126	131	145	128	158	163	167
Heraf i selveje, ha	80	86	96	100	95	97	100
Antal malkekøer, ultimo	98	105	112	121	127	131	134
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	2,82	2,94	2,92	3,01	3,04	3,04	3,04

Kilde og noter: Se tabel 1.5.

Svinebrug

Indtjeningen i svinebrugene præges generelt af store svingninger fra år til år, oftest som følge af udsving i priserne for svin, men undertiden også som følge af udsving i priserne for korn og mere proteinholdige fodermidler. Selv om de fleste svinebrug har en betydelig produktion af korn, er nettoudgiften til indkøb af foderstoffer generelt en stor post i regnskabet.

Svinebrugenes resultat efter finansielle poster var - efter at det i 2003 var nede at vende på minus 129.000 kr. i gennemsnit pr. bedrift - præget af betydelige stigninger i årene 2004-06, jf. tabel 1.10. I 2006 toppede resultatet med 667.000 kr. pr. bedrift, mens der forventes et fald til omkring minus 96.000 kr. pr. bedrift i 2007 efterfulgt af en stigning til et niveau omkring 500.000 kr. pr. bedrift i 2008.

Tabel 1.10. Hovedtal for svinebedrifter med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁴⁾	2008 ⁴⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	4.437	4.233	4.905	5.570	6.429	6.640	7.955
Direkte produktilknyttede tilskud ³⁾	312	331	340	6	8	8	9
Driftsomkostninger ²⁾	4.079	4.126	4.512	5.019	5.490	6.279	6.843
Resultat før finansielle poster	670	438	733	557	947	369	1.121
Generelle tilskud	28	22	20	358	408	425	440
Forpagtningsafgift	110	132	151	179	299	355	423
Nettorenteudgifter	554	578	594	619	694	864	976
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	206	121	128	288	305	329	355
Finansielle omkostninger netto	430	567	597	152	280	465	604
Resultat efter finansielle poster	240	-129	136	405	667	-96	517
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha	2.656	730	2.662	1.331	4.094	-60	3.628
Forrentning af landbrugskapital i selveje, %	1,5	-0,4	1,3	1,7	2,6	0,0	1,9
Antal bedrifter	3.496	3.472	3.391	2.961	2.766	-	-
Landbrugsareal, ultimo, ha	135	142	147	160	176	182	189
Heraf i selveje, ha	97	98	101	110	115	119	123
Antal svin, ultimo	2.861	2.951	3.117	3.551	3.830	3.965	4.105
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	3,69	3,75	3,84	4,00	4,08	4,08	4,08

Kilde og noter: Se tabel 1.5.

Stigningen i svinebrugenes resultat i årene 2004-2006 skyldtes primært stigende priser på slagtesvin, mens det forventede fald fra 2006 til 2007 dækker over faldende priser for slagtesvin fra efteråret 2006 til foråret 2007, stigende priser for foderstoffer siden sommeren 2006 samt en stigning i de finansielle omkostninger.

Her mod slutningen af 2007 ligger prisen på svin fortsat på et lavt niveau, og prisen forventes først at komme op på et markant højere niveau i 2. halvår af 2008.

For svinebrugene er de generelle tilskud – ligesom for malkekvæg- og plantebrugene - af stor betydning for indtjeningen.

Usikkerhed

Det skal bemærkes, at ovenstående fremskrivninger af indtjeningen i landbrugsbedrifter opdelt efter driftsform er behæftet med betydelig usikkerhed, ikke mindst fordi det

er svært at forudsige udviklingen i priserne på landbrugsprodukter og foderstoffer – selv for en så kort periode som godt et år.

Tabel 1.11. Ændring i resultat efter finansielle poster i 2008 i forhold til det forventede resultat som følge af 5 pct. lavere/højere priser både for alle produkter - bortset fra sukkerroer – og for alle foderstoffer, 1.000 kr. pr. bedrift

	Resultat efter finansielle poster		
	Jf. omstående tabeller	Med 5 % lavere priser	Med 5 % højere priser
Plantebrug	858	686	1.030
Malkekvægbrug	1.149	980	1.318
Svinebrug	517	306	728

Kilde: Se tabel 1.5.

For nærmere at belyse usikkerheden på fremskrivningerne er i tabel 1.11 vist, hvor meget lavere/højere indtjeningen for de pågældende grupper af landbrug – alt andet lige - ville blive i 2008, såfremt alle produktpriser - bortset fra prisen for sukkerroer – samt priserne for alle foderstoffer kommer til at ligge 5 pct. under/over det for tiden forventede niveau. Som det ses, er indtjeningen forholdsvis følsom selv over så begrænsede afvigelser fra det forventede prisniveau. Hertil kommer den betydelige usikkerhed, der skyldes, at fremskrivningerne er baseret på et ”normalt” høstudbytte i 2008.

1.3. Brugerfamiliernes samlede indkomster

Brugerfamiliernes økonomiske situation og fremtidsudsigter afhænger i de fleste tilfælde ikke blot af landbrugsbedriftens resultat efter finansielle poster, men også af indkomster fra andre kilder samt ikke mindst af kapitalgevinster og kapitaltab, jf. tabel 1.12 og 1.13, der indeholder hovedtal for de samlede familieindkomster for henholdsvis heltidslandbrug og deltidslandbrug.

Heltidsbrugenes samlede husstandsindkomster er generelt præget af betydelige udsving fra år til år, hvilket kan henføres til svingninger i landbrugsbedriftens resultat efter renter og forpagtningsafgifter. I årene 2003-2006 var såvel resultatet fra de pågældende bedrifter som de samlede husstandsindkomster præget af betydelig stigninger. Efter en nedgang fra 517.000 kr. pr. bedrift i 2006 til forventet omkring 390.000 kr. pr. bedrift i 2007 anslås husstandsindkomsten at stige til omkring 700.000 kr. pr. bedrift i 2008.

Tabel 1.12 Hovedtal for heltidslandbrug, 1.000 kr. pr. bedrift.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁵⁾	2008 ⁵⁾
Indkomst:							
Landbrug ¹⁾	83	41	106	181	258	130	449
Andre erhverv ¹⁾	39	39	44	50	55	60	65
Brugerbolig ²⁾	49	45	41	42	42	43	44
Private renteudgifter netto	28	28	27	25	23	27	29
Lønindtægt	129	145	151	155	149	150	150
Pension, dagpenge og børnetilskud	35	37	39	38	36	36	36
Løbende indkomst i alt	307	279	354	441	517	392	715
Personlige skatter	137	88	90	109	124	-	-
Privatforbrug	274	275	284	299	314	-	-
Opsparing	-104	-84	-20	33	79	-	-
Kapitaloverførsler, netto ³⁾	-29	-24	-30	-43	-44	-	-
Reale kapitalgevinster:							
Fast landbrugsejendom ⁴⁾	- 29	- 65	689	190	3.635	-	-
Driftskapital	-103	-21	42	-17	13	-	-
Brugerbolig	-47	-51	-6	-77	32	-	-
Andre reale aktiver	-61	-27	-25	-17	69	-	-
Finansielle aktiver	-28	16	9	32	34	-	-
Gæld	87	77	48	190	281	-	-
Reale kapitalgevinster i alt	-181	-71	757	301	4.064	-	-
Ændring i egenkapitalens realværdi	-314	-179	707	291	4.099	-	-

1. Efter fradrag af forpagtningsafgifter og renteudgifter netto, men før inflationsbetingede debitorgevinster.

2. Før renteindtægter og renteudgifter

3. Omfatter bl.a. arv og gaver netto samt indbetalinger til pensionsordning med negativt fortegn.

4. De store forskelle fra år til år i de reale kapitalgevinster på fast landbrugsejendom og brugerbolig skyldes bl.a., at opgørelsen er baseret på den offentlige ejendomsvurdering, og at vurderingen kun foretages hvert andet år, mens der i de mellemliggende år foretages en "forsigtig" regulering.

5. Egne fremskrivninger.

Kilde: Se tabel 1.5.

Deltidsbrugenes samlede husstandsindkomster er langt mere stabile end heltidsbrugen, hvilket hænger sammen med, at deltidsbrugenes husstandsindkomster fortrinsvis består af lønindtægter. Bedriftenes resultat efter finansielle poster har været negativ gennem en længere årrække, hvilket uden tvivl også vil gælde i 2007 og 2008, jf. tabel 1.13. Set over en årrække er den samlede husstandsindkomst af nogenlunde samme størrelse for deltids- og heltidsbrug.

Tabel 1.13. Hovedtal for deltidslandbrug, 1.000 kr. pr. bedrift

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁴⁾	2008 ⁴⁾
Indkomst:							
Landbrug ¹⁾	-52	-35	-38	-41	-45	-32	-18
Andre erhverv ¹⁾	32	31	38	33	36	36	36
Brugerbolig ²⁾	44	41	36	37	38	39	40
Private nettorenteudgifter	19	18	18	18	15	17	18
Lønindtægt	297	306	314	308	349	363	380
Pension, dagpenge og børnetilskud	54	63	63	61	58	56	55
Løbende indkomst i alt	356	388	395	380	421	445	475
Personlige skatter	120	114	118	120	141	-	-
Privat forbrug	249	255	261	268	293	-	-
Opsparing	-13	9	16	-8	-13	-	-
Kapitaloverførsler, netto ³⁾	5	-11	-20	-4	-1	-	-
Reelle kapitalgevinster							
Fast landbrugsejendom ⁴⁾	77	-69	293	54	1.107	-	-
Driftskapital	-6	0	0	-2	1	-	-
Brugerbolig ⁴⁾	-33	-36	-3	-58	58	-	-
Andre reale aktiver	-10	-11	-11	4	17	-	-
Fordringer	-17	10	5	12	5	-	-
Gæld	22	13	8	39	54	-	-
Reale kapitalgevinster i alt	33	-93	293	49	1.242	-	-
Ændring i egenkapitalens realværdi	25	-85	289	37	1.228	-	

Noter: Se tabel 1.12.

Kilde: Se tabel 1.5.

Siden midten af 1990'erne har især heltidsbrugene, men også deltidsbrugene nydt godt af betydelige reelle kapitalgevinster såvel på fast landbrugsejendom som på gælden.

De reelle kapitalgevinster på fast landbrugsejendom er et resultat af, at priserne på landbrugsejendomme er steget langt mere end det generelle prisniveau. Mens forbrugerpriserne er steget med godt 14 pct. fra 1. halvår 2000 til 1. halvår 2007, er priserne på landbrugsejendomme steget med godt 120 pct. i samme årrække.

De reelle kapitalgevinster på gælden skyldes fortrinsvis inflationens udhuling af dens realværdi. Herudover opstår der såvel reelle gevinster som reelle tab som følge af kursændringer på obligationer og pantebreve, som ligger bag realkreditlånene samt som følge af ændringer i valutakurser for lån optaget i fremmed valuta.

Tages årene siden 2002 under ét har husstandsindkomsten såvel for heltids- som for deltidsbrugene stort set kunnet dække personlige skatter og privat forbrug. De reelle kapitalgevinster har derfor afspejlet sig i en forøgelse af egenkapitalens realværdi. Den heraf følgende vækst i egenkapitalen er dog i nogen grad opvejet af det udtræk af egenkapital, der kan henføres til almindeligt generationsskifte samt ikke mindst til etablerede landmænds køb af landbrugsejendom med henblik på samdrift eller sammenlægning.

Konklusion og afsluttende bemærkninger

Her mod slutningen af 2007 tegner udsigterne for landbrugets indtjening i 2008 forholdsvis lyse, hvilket hovedsagelig skyldes store stigninger i priserne for korn, oliefrø og mælk i indeværende år samt forventninger om, at priserne på disse produkter forbliver på et højt niveau i 2008.

Dog kommer svinebrugenes indtjening i 2007 til at ligge på et særdeles lavt niveau som følge af lave priser for svin og høje priser for foderkorn, hvilket også forventes at blive tilfældet i den første del af 2008. I 2. halvår af 2008 forventes prisen for svin derimod at komme op på et markant højere niveau med en væsentlig forbedring af indtjeningen i hele 2008 til følge.

Når det gælder økonomien i dansk landbrug efter 2008 er der især tre forhold, der giver anledning til usikkerhed. Det er for det første erhvervets stigende afhængighed af verdensmarkedspriserne for landbrugsvarer, for det andet landbrugsstøttens store betydning - ikke blot for indtjeningen, men også for ejendomspriserne og hermed erhvervets afhængighed af fremtidige politiske beslutninger samt for det tredje indtjeningens og ejendomspriserne følsomhed over for ændringer i markedsrenten.

Siden sommeren 2006 har verdensmarkedspriserne for korn, oliefrø og mejeriprodukter været præget af store stigninger. Om det ender med et mere varigt løft i priserne, eller om det som tidligere blot bliver en midlertidig foreteelse, er vanskeligt at vurdere. Noget tyder dog på, at en kraftigt stigende efterspørgsel efter korn og andre planteprodukter vil medvirke til at begrænse eventuelle fald i verdensmarkedspriserne for landbrugsvarer. Baggrunden herfor er for det første en markant voksende efterspørgsel efter korn og andre fodermidler til brug i husdyrproduktionen affødt af en stigende efterspørgsel efter animalske fødevarer primært forårsaget af stigende indkomster i en række lav- og mellemindkomstlande - herunder Kina og Indien. Og for det andet en voksende efterspørgsel efter planteprodukter til brug ved fremstilling af biobrændsel.

Den stigende afhængighed af de ofte fluktuerende verdensmarkedspriser betyder imidlertid, at danske producentpriser og hermed indtjeningen i dansk landbrug vil komme til at udvise væsentlig større udsving fremover. Dette gælder især priserne for korn og mælk, der tidligere var holdt oppe på et højt forholdsvis stabilt niveau af markedsprisstøtten.

Trods gennemgribende omlægninger af landbrugsstøtten tyder igangværende internationale handelsforhandlinger samt udtalelser fra Kommissionen forud for det forestående ”helbredstjek”, at der også fremover vil ske ændringer i landbrugsstøtten bl.a. i form af en større graduering af enkeltbetalingen.

Som følge af væksten i landbrugets gæld samt ændringer i dens sammensætning er landbrugets indtjening endvidere blevet væsentlig mere følsom over for ændringer i renten. Alt i alt er den fremtidige indtjening i dansk landbrug som helhed og navnlig i de enkelte bedrifter således behæftet med stor usikkerhed.

Siden midten af 1990’erne er priserne for landbrugsejendomme steget næsten uafbrudt og denne tendens er fortsat ind i 2007. I 2. kvartal af 2007 år lå priserne på landbrugsejendomme således 16,5 pct. over niveauet i det foregående kvartal og 21,1 pct. over niveauet i 2. kvartal 2006, jf. Danmarks Statistik (2007d). Den fortsatte stigning i ejendomspriserne og det efterhånden høje prisniveau kan virke overraskende i betragtning af den usikkerhed, der bl.a. af ovennævnte grunde er knyttet til den fremtidige indtjening.

1.4. Gartnerierhvervet i 2006 og 2007

Værdien af gartneriproduktionen var på 4,1 mia. kr. i 2006, hvilket var en stigning på 1 pct. i forhold til 2005. I 2007 ventes værdien af gartneriproduktionen at stige med godt 4 pct. til 4,3 mia. kr.

Strukturudviklingen i gartnerierhvervet var, målt på det samlede antal virksomheder, mere afdæmpet i 2006 end i de foregående år. Imidlertid dækker tallet over en fortsat tilbagegang i antal virksomheder med væksthushavende grønsager, frugtplantager og planteskoler. For disse tre driftsformer er arealet også blevet mindre. For potteplanter var antal virksomheder og areal uændret. For frilandsgroensager var der modsat en fremgang i arealet på 600 hektar til 7.089 hektar og en pæn fremgang i antal virksomheder, der er specialiseret i grønsagsproduktion (i statistiksammenhæng defineret som havende over 2/3 af standarddækningsbidraget fra grønsager). Denne udvikling kan

muligvis tilskrives, at konkurrenceforholdet mellem grønsager og andre afgrøder er forbedret som følge af afkoblingen af landbrugsstøtten, således at landmænd har øget deres grønsagsproduktion og dermed nu tæller som gartnere i statistikken.

I 2007 skønnes et uændret væksthushusareal og areal med frilandsgroensager, mens arealet med bærfrugt, som følge af flere år med dårlige priser, og planteskolearealet vil være mindre. Antallet af virksomheder i gartnerisektoren skønnes at falde til godt 1.300. Sammenlagt betyder strukturudviklingen en forøgelse af den gennemsnitlige virksomhedsstørrelse, hvilket er indregnet i resultatskønnet for 2007.

Driftsresultatet forventes at stige med 47.000 kr. til 218.000 kr. pr. gartneri i 2007 (se tabel 1.14). Der er en positiv påvirkning af bruttoudbyttet fra flere delsektorer af gartneriet, hvilket er nærmere beskrevet i de følgende afsnit. Herudover kan det bemærkes, at udviklingen i energipriserne i 2007 giver et svagt positivt bidrag til driftsresultatet, mens navnlig stigende omkostninger til arbejdskraft og renter på den variabelt forrentede del af gælden, som følge af en stigning i udlånsrenten på ca. 1 pct., påvirker negativt. I driftsresultatet indgår også landbrugsafgrøder, hvor prisudviklingen på korn og dermed foderstoffer var kraftig i 2007, men det har kun mindre betydning for gartnerierne.

Tabel 1.14. Gartneri, driftsresultat

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ¹⁾
Antal gartnerier	1.800	1.641	1.618	1.554	1.408	1.399	1.316
	----- 1.000 kr. pr. gartneri -----						
Bruttoudbytte	2.720	2.954	2.888	2.906	2.923	3.225	3.443
Potteplanter	1.350	1.436	1.398	1.477	1.493	1.700	1.786
Grønsager og frugt	705	829	856	764	820	786	879
Øvrige gartneriprodukter	407	388	343	352	336	431	437
Øvrige produkter	210	248	241	261	272	306	338
Produkttilskud	17	20	22	23	1	2	2
Driftsomkostninger	2.296	2.510	2.467	2.586	2.614	2.883	3.018
Driftsresultat før finansiering	424	444	421	320	308	342	425
Finansieringsomkostninger	159	172	170	176	167	242	280
Generelle driftstilskud							
(inkl. afkoblet landbrugsstøtte)	32	33	28	28	70	72	73
Driftsresultat	265	272	250	144	212	171	218

1) Skøn.

Kilde: Gartneriregnskabsstatistik 2006 og egne beregninger. Der er en række definitionsændringer i regnskabsstatistikken fra 2005 til 2006. Tallene for 2005 og tidligere år er IKKE regnet om med nye definitioner. For en nærmere beskrivelse af ændringerne henvises til statistikken.

Værdien af den danske potteplanteproduktion skønnes at stige med 2 pct. i 2007 som følge af bedre priser, mens den mængdemæssige produktion er uændret. Priserne var gode i de for erhvervet så vigtige forårsmåneder, hvor hele salget af planter til udplantning foregår. Priserne i forårsmånederne var 2-3 pct. over niveauet året før. I eftersommeren og efteråret har omsætningen været mere træg med lavere priser til følge.

2007 har været et vanskeligt år for gartnerier med væksthushgrønsager. Priserne er presset, mens den væsentligste omkostningspost, lønninger til plukning, udviser stigning. Enerkipriserne er, trods et fald i gasprisen, fortsat på et højt niveau.

For frilandsgrønsager er en positiv prisudvikling fra 2006 videreført i 2007. Priserne skønnes at stige med 20 pct. i 2007, hvilket må tilskrives stigende fokus på sunde fødevarer mv. Også arealet med frilandsgrønsager er ifølge Danmarks Statistik stigende. Priserne på frugt og bær under ét skønnes ligeledes at stige med 20 pct. i 2007. Høsten af æbler og pærer har været noget større end i 2006, men er afsat til lidt lavere priser. Derimod steg priserne på bær til industri voldsomt. Det drejer sig primært om solbær og surkirsebær. Efter 3-4 år med lave solbærpriser blev prisen for 2007-høsten mere end 4-doblet som følge af en fejlslagen avl i Polen, der normalt dækker op mod 70 pct. af den europæiske produktion. Alt i alt tegner 2007 til det bedste år længe for frugt- og bæravlerne.

For planteskolesektoren følger priserne i 2007 nogenlunde den almindelige prisudvikling, mens der er en fortsat nedgang i mængden, især fordi der fortsat bliver færre producenter. I sektoren har der navnlig været en tilfredsstillende udvikling for producenter af forst- og hækplanter. Inden for prydræer og -buske har afsætningen været presset, dels som følge af dårligt vejr for havefolkene og dels som følge af stigende konkurrence fra importerede containerprodukter til lave priser. En større del af plantesalget kanaliseres på denne måde gennem butikskæder og byggemarkeder. I modsat retning trækker, at flere planteskoler har succes med at levere større planter, som der er en stigende efterspørgsel på.

Referencer

Danmarks Statistik (a): Landbrug, flere årgange.

Danmarks Statistik (b): Statistikbanken.

Danmarks Statistik (2007a): Statistiske Efterretninger, Landbrug, 2007:13.

Danmarks Statistik (2007b): Nyt fra Danmarks Statistik. Landbrug Nr. 358, 2007.

Danmarks Statistik (2007c): Nyt fra Danmarks Statistik. Landbrug Nr. 481, 2007.

Danmarks Statistik (2007d): Nyt fra Danmarks Statistik. Landbrug Nr. 478, 2007.

Dansk Landbrug (2007): Dansk landbrug i tal 2006, Landøkonomisk Oversigt.

Fødevareøkonomisk Institut, KU (a): Landbrugsregnskabsstatistik (flere årgange) samt de bagved liggende landbrugsregnskaber.

Hansen, Jens (2001): Overskuds- og indkomstbegreber i regnskabsstatistikken for landbrug. Working Paper no. 9/2001, SJFI.

2. Miljø- og naturregulering i Danmark.

2.1. Introduktion

Gennem de sidste to årtier er der iværksat omfattende miljøprogrammer for landbruget med vandmiljøplanerne og pesticidhandlingsplanerne som de mest omfattende. I de kommende år vil der blive stillet yderligere miljøkrav gennem implementering af en række EU-direktiver. Det drejer sig først og fremmest om Vandrammedirektivet og Habitatsdirektivet, men også andre direktiver vedrørende grundvand og jord er undervejs, ligesom der stilles nye krav til landbrugets emission af ammoniak og CO₂. Implementeringen af disse direktiver vil få mærkbar betydning for arealanvendelsen i Danmark, ikke mindst i de husdyrintensive egne af landet. Det vil i en række tilfælde påvirke landbrugets produktion og indtjening negativt, men samtidig give nye muligheder for arealanvendelse i rekreative sammenhænge og sikre en fortsat drikkevandsforsyning til relativt lave omkostninger.

Formålet med dette kapitel er at belyse de væsentligste udfordringer, som det danske samfund og dansk landbrug står overfor i relation til implementeringen af EU's vandrammedirektiv og en række andre miljø- og naturreguleringer. Udtagning af landbrugsjord spiller en central rolle som miljøpolitisk virkemiddel til implementering af Vandrammedirektivet og sikring af grundvandet. Den senere tids stigning i landbrugspriserne og de deraf følgende ændringer i EUs landbrugspolitik har gjort ekstensivering af landbrugsjord dyrere. Kapitlet analyserer betydningen af disse ændringer og de afledte behov for tilpasning af miljø- og landbrugspolitikken. Indledningsvis gives en oversigt over de væsentligste af de kommende reguleringer på miljø- og naturområdet og planerne for deres implementering i Danmark.

2.2. Væsentlige miljøreguleringer i de kommende år

Vandrammedirektivet

EUs Vandrammedirektiv trådte i kraft den 22. december 2000. Vandrammedirektivet har til formål at beskytte alle EU-landenes vandløb, søer, kystvande og grundvand, bl.a. ved at:

- forebygge yderligere forringelse af vandområderne,
- beskytte og forbedre vandområdernes miljøtilstand,
- fremme bæredygtig vandanvendelse og beskyttelse af tilgængelige vandressourcer,
- mindske og forhindre yderligere forurening af grundvandet, samt

- afbøde virkninger af oversvømmelser og tørke.

Direktivet skal bl.a. bidrage til at opfylde målene fra relevante internationale aftaler, herunder om beskyttelse af havmiljøet. Ifølge Vandrammedirektivet skal de danske myndigheder inden 2015 sikre at de danske vandløb, søer, kystvande og grundvand har "god kvalitet", dvs. at miljøtilstanden i vandløb, søer og kystvande kun afviger lidt fra den upåvirkede referencetilstand.

Vandrammedirektivet fastsætter en række konkrete miljømålsætninger. Et af de helt centrale mål er at forebygge forringelser af overfladevandets og grundvandets tilstand, og at gennemføre forbedringer, hvor tilstanden i overfladevand eller grundvand allerede er forringet. Det overordnede mål er således at alle vandområder senest i december 2015 har opnået mindst en "god tilstand". For overfladevand betyder det at der både skal være en god økologisk og kemisk tilstand, herunder navnlig at der skal være gode livsbetingelser for dyr og planter. Den menneskelige påvirkning af dyr og planter må således kun føre til mindre afvigelser i artssammensætning og individantal, i forhold til hvad man ville kunne finde under uberørte forhold. For grundvand betyder det at vandindvindingen på længere sigt ikke må overstige grundvandsdannelsen, og at grundvandet skal have en god kemisk kvalitet. For vandområder som har undergået væsentlige fysiske forandringer, er vandrammedirektivets miljømål et "godt økologisk potentiale", som bl.a. indebærer, at der for dyr og planter kun må være svage ændringer i artssammensætning og individantal i forhold til det bedst mulige der kan opnås under de givne fysiske forhold. Kravene til vandkvaliteten i fysisk forandrede områder er som for de øvrige vandområder.

Et andet væsentligt mål er en styrkelse af indsatsen mod forurening. Medlemslandene skal sikre, at emissioner og tab af prioriterede, farlige stoffer standses eller udfases i overensstemmelse med retningslinjer, som fastlægges i ny EU-lovgivning. En første liste over prioriterede stoffer er allerede vedtaget. Medlemslandene skal vende enhver væsentlig og vedvarende opadgående tendens i koncentrationen af et hvilket som helst forurenende stof, der findes i grundvandet som følge af menneskelig aktivitet.

Direktivets definition af miljømålet "god tilstand" er til en vis grad åben for fortolkning, specielt for overfladevand, men medlemslandene forsøger sammen med EU-kommissionen at nå frem til en fælles forståelse af begrebet. Det vurderes som sandsynligt, at man vil ende med en forståelse, der i praksis ikke ligger langt fra den måde, som den hidtidige EU-lovgivnings krav til ferske og marine vandområder er blevet udmøntet på i Danmark (DMU, 2007a). Det er derfor vurderingen, at der ikke kan

forventes en generel skærpelse af kravene til danske vandområder. Men som noget nyt skal dansk lovgivning fremover indeholde krav om, at myndighederne iværksætter de nødvendige foranstaltninger til opfyldelse af miljømålene.

EU-kommissionen har i 2003 udarbejdet et forslag til nyt direktiv om grundvand, som ligger i forlængelse af Vandrammedirektivets bestemmelser og målsætninger vedr. grundvand. Grundvandsdirektivet blev vedtaget i december 2006, og det sætter øget fokus på grundvandets rolle i det samlede vandkredsløb og især dets betydning for miljøtilstanden i overfladevandområderne. Hvor planlægning, beskyttelse og udnyttelse af grundvand i Danmark hidtil er sket næsten udelukkende ud fra grundvandets anvendelse til vandforsyning, vil hensynet til fx vandløb og søer fremover skulle indtages i langt højere grad.

Undtagelsesbestemmelser i Vandrammedirektivet

EU-lovgivningens krav og mål vedr. beskyttede områder skal være opfyldt senest i december 2015. Kortere frister, som allerede er indeholdt i EU-lovgivningen, ændres der ikke ved. Fristen for opfyldelse af direktivets miljømål kan kun fraviges under særlige omstændigheder. Hvis konkrete vandområder (overfladevand eller grundvand) er så påvirkede af menneskelige aktiviteter, at det vil være uoverkommeligt eller urimeligt dyrt at opfylde miljømålene, kan der under særlige omstændigheder og kun på særlige betingelser fastsættes mindre strenge mål for de pågældende områder. Endvidere gælder der særlige miljømål for kunstige vandområder og vandområder, hvor der er foretaget væsentlige fysiske ændringer.

Vandrammedirektivet er et såkaldt minimumsdirektiv. Dvs. at medlemslandene i deres nationale lovgivninger har mulighed for at fastsætte strengere krav til vandmiljøet, end direktivet kræver.

Vandrammedirektivets krav og tidsfrister

De vigtigste tidsfrister for gennemførelsen af de enkelte delelementer i direktivet er angivet i boks 2.1. Indsatsprogrammerne skal revurderes hvert sjette år for at sikre at der til enhver tid er sammenhæng mellem mål og midler.

Boks 2.1. Væsentlige tidsfrister for gennemførelse af Vandrammedirektivets del-elementer.

December 2003

- Gennemførelse af direktivet i national lovgivning
- Afgrænsning af vanddistrikter
- Udpegning af vanddistrikternes ansvarlige myndigheder

Efterår 2007

- Idefase om implementering af virkemidler
- De endelige miljømål udmeldes fra kommissionen

Forår 2008

- Første udkast til indsatsprogrammer

December 2008

- Udkast til vandplaner for de 4 vanddistrikter

December 2009

- Færdiggørelse af indsatsprogrammer
- Offentliggørelse af vandplaner

December 2010

- Offentliggørelse af kommunale handlingsplaner

December 2012

- Indsatsprogrammer operationelle
- Statusrapport om gennemførelse af indsatsprogram
- Regulering af udledninger til vandområderne under anvendelse af den kombinerede fremgangsmåde

December 2015

- Opfyldelse af miljømål for overfladevand og grundvand
- Opfyldelse af miljømål for beskyttede områder
- Offentliggørelse af anden generation af vandplaner

December 2027

- Ultimativ frist for opfyldelse af miljømål efter 2 x 6 års fristforlængelse

Som det fremgår af boks 2.1, kræver Vandrammedirektivet, at landet opdeles i såkaldte vanddistrikter baseret på de naturlige grænser mellem vandløbsoplandene. Hvert vanddistrikt omfatter således et eller flere vandløbsoplande med tilhørende grundvand og kystvand. Danmark blev med miljømålsloven i første omgang opdelt i 13 vanddistrikter med amterne som vanddistriktsmyndigheder, men i forbindelse med strukturreformen er antallet af vanddistrikter blevet reduceret til tre plus et internationalt vanddistrikt med staten som vanddistriktsmyndighed.

Staten skal i denne egenskab udarbejde en vandplan, der sikrer sammenhæng i planlægningen inden for hele distriktet. Vandplanen skal som et væsentligt element fastsætte miljømålene for de enkelte vandområder inden for distriktet (overfladevand, grundvand og beskyttede områder), herunder nærmere redegøre for de forhold der eventuelt har ført til en lempelse af miljømålene eller forlængelse af fristen for opfyldelse heraf. Planen skal derudover indeholde en beskrivelse af vanddistriktets karakteristika (biologiske, naturgeografiske og hydrologiske forhold), en vurdering af men-

neskelige aktiviteter indflydelse på vandmiljøet, en oversigt over den menneskelige påvirkning af vandområderne samt et register over beskyttede områder. Endelig skal planen indeholde en redegørelse for vandmiljøovervågningen og resultaterne af denne samt en sammenfatning af de indsatsprogrammer der skal sikre opfyldelse af miljømålene. Offentligheden skal inddrages i planlægningen, og planen skal indeholde nærmere oplysninger om hvordan dette vil ske.

Vanddistriktsmyndigheden skal sikre opfyldelse af de miljømæssige målsætninger gennem udarbejdelse og iværksættelse af indsatsprogrammer. Indsatsprogrammerne skal indeholde følgende elementer:

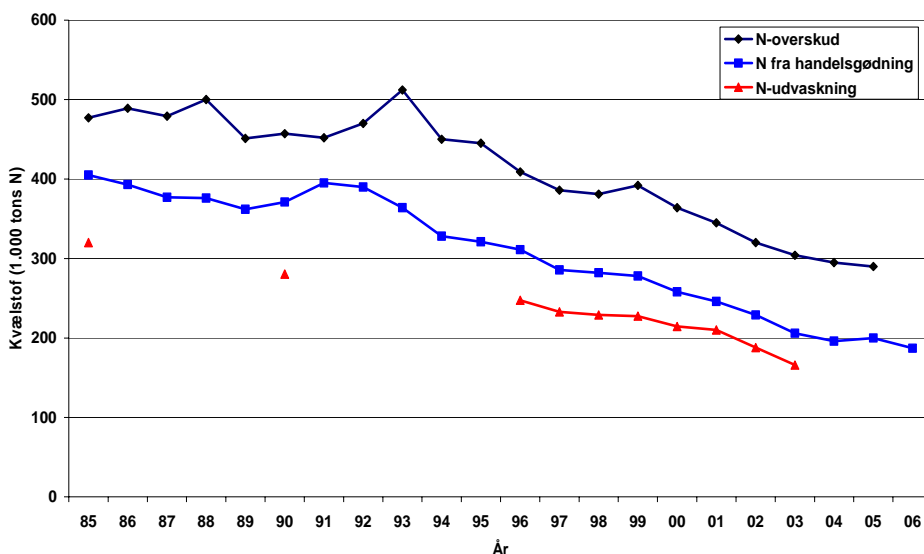
- gennemførelse af eksisterende EU-lovgivning til beskyttelse af vand,
- regulering af udledningen af forurenende stoffer,
- kontrol af vandindvinding,
- forebyggelse og regulering af forurening der spredes diffust,
- regulering af udledning af forurenende stoffer fra industrielle aktiviteter, kommunale renseanlæg, nedbørsbetingede udløb mv.,
- eliminering af forurening af overfladevand med stoffer der er opført på listen over prioriterede stoffer,
- vedvarende reduktion af forurening med andre stoffer som ellers ville være til hinder for opfyldelse af miljømålene,
- forbud mod direkte udledning af forurenende stoffer til grundvand,
- regulering i øvrigt af alle væsentlige negative indvirkninger på vandområdernes tilstand

Hvis ikke disse foranstaltninger er tilstrækkelige til at sikre opfyldelse af målsætningerne, skal myndighederne iværksætte yderligere foranstaltninger, eksempelvis lovgivningsmæssige, administrative eller økonomiske styringsmidler, frivillige aftaler, retningslinjer for bedste miljøpraksis mv. inden for de enkelte vanddistrikter. Selv om opfyldelse af målene grundlæggende sker gennem kommunernes handlingsplaner i 2010, kan der godt iværksættes nationale tiltag i form af generelle reguleringer (lovgivning), handlingsplaner eller lignende hvis det viser sig at være hensigtsmæssigt.

Den hidtidige udvikling i vandmiljøbelastningen

Den afgørende faktor for et godt vandmiljø i vandløb er de fysiske forhold, for søer er det tilførsel af fosfor, og for kystvande er det tilførsel af kvælstof. Som det fremgår af figur 2.1, er der gennem de sidste 15-20 år sket en betydelig reduktion i miljøbelastningen med kvælstof. Siden midten af 1980'erne er landbrugets samlede kvælstofoverskud (N-overskud) således reduceret med omkring 40 pct. fra et niveau på knap 500.000 tons til knap 300.000 tons. Kvælstofudvaskningen er halveret fra godt 310.000 tons til omkring 160.000 tons. Dvs. i nogenlunde samme takt som nedgangen i kvælstofoverskuddet. Det er ikke mindst bedre udnyttelse af husdyrgødning, der har ført til denne reduktion i kvælstofbelastningen fra landbruget.

Figur 2.1. Udvikling i kvælstofoverskud og -udvaskning, samt tilførsel af kvælstof i handelsgødning.

BEM: Opdaterede tal for udvaskningen vil blive udarbejdet i forbindelse med midtvejsevalueringen af VMPIII i 2008.

Kilde: Jacobsen et al. (2004) samt DJF.

Reduceret tilførsel af fosfor er som nævnt en afgørende faktor for et godt vandmiljø i søer. I Vandmiljøplan III (VMP III) er der beregnet et fosforoverskud på omkring 30.000 tons P i 2001/2002 (DMU og DJF, 2007c). Det er imidlertid vanskeligt at relatere dette tal til det samlede tab af fosfor til vandmiljøet, idet en stor del af over-

skuddet bindes i jorden. I VMP III blev tabet opgjort til i størrelsesordenen 1.000 tons P (Poulsen og Rubæk, 2005).

Implementering af EUs Vandrammedirektiv vil stille krav til yderligere reduktioner for kvælstof og fosfor. På nuværende tidspunkt er der dog ikke fuld viden om, hvad det i praksis vil indebære.

Afstand til Vandrammedirektivets målsætninger i Danmark

I Danmark er der gennemført et tværministerielt udvalgsarbejde (Gottfredsenudvalget) med det formål at beskrive, hvordan der kan ske en omkostningseffektiv implementering af Vandrammedirektivet i Danmark. Resultaterne af dette arbejde er beskrevet i et antal rapporter, bl.a. DMU (2007b), DMU & DJF (2007), Jacobsen (2007) og Finansministeriet (2007).

I udvalgsarbejdet er det undersøgt, hvor langt Danmark er fra at opfylde miljømålene i Vandrammedirektivet, for så vidt angår henholdsvis vandløb, søer og kystvande, samt hvilke virkemidler, der kan bringes i spil. I den forbindelse er der opstillet tre målniveauer/scenarier for reduktioner i kvælstof- og fosfortab til vandmiljøet samt behovet for forbedring af de fysiske forhold i vandløb. Scenario 1 er en vidtgående målsætning, mens der i scenario 3 stilles ret lempelige krav. Scenario 2 antages at ligge tæt på det målniveau, som kan forventes at blive det gældende ved EUs endelige fastlæggelse af kravene i 2008. Den beregnede afstand til målopfyldelsen i hvert af de tre scenarier fremgår af tabel 2.1. Som det fremgår, er der et meget betydeligt spænd mellem yderpunkterne i hhv. scenario 1 og 3.

For vandløb er målet i scenario 2 Dansk Vandløbs Fauna indeks på 5, mens det i scenario 1 og 3 er henholdsvis 6 og 4. For søer er målet i scenario 2 en maksimal årsmiddelkoncentration af fosfor på 50 mikrogram i dybe søer og 100 mikrogram i lavvandede søer. I scenario 1 er målet 25 mikrogram lavere, mens det i scenario 3 er 25 mikrogram højere. For kystvande er kravet relateret til dybdeudbredelsen af ålegræs. I scenario 2 indebærer kravene en 25 pct. reduktion af kvælstofkoncentrationen i referencetilstanden. Referencetilstanden er belastningen omkring år 1900. I scenario 1 er kravet til N-koncentrationen 75 pct. af den koncentration, der kræves i scenario 2, mens der i scenario 3 tillades en N-koncentration der er op til 50 pct. højere.

Tabel 2.1. Afstand til forventede mål i 2015 for vandløb, søer og kystvande

Område		Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3
Vandløb	Vandløb (km)	12.000	4.000	1.000
Søer	P-reduktionsbehov (tons P)	50-80	10-20	2-4
Kystvande	N-reduktionsbehov (tons N)	15-25.000	6-11.000	1-200

Kilde: Finansministeriet (2007).

Scenarierne for vandløb i tabel 2.1 er opstillet på baggrund af faunasammensætningen (Dansk Vandløbs Fauna Indeks, DVFI). Det antages, at cirka 40 pct. af alle vandløb i Danmark kan komme ind under undtagelsesbestemmelserne, bl.a. fordi der er en betydelig grad af menneskelig påvirkning (fx ved rørlægning). Her spiller det endvidere en rolle, at tidligere mål er nået for indsatsen over for spildevand fra spredte bebyggelser omfattende 90.000 beboelser. Under scenario 2 forventes det, at 15 pct. af de danske vandløb – svarende til 4.000 km – vil blive omfattet af Vandrammedirektivets krav til forbedringer.

Tabel 2.1 viser de reduktioner i tilførslen af kvælstof (N) og fosfor (P) til vandmiljøet, der kræves for at realisere de opstillede scenariers miljømål i 2015. De angivne reduktionsbehov gælder tilførslen af kvælstof og fosfor til vandmiljøet. Disse tal er derfor ikke direkte sammenlignelige med tallene for udvaskning i figur 2.1. Det skyldes, at en del af de udvaskede næringsstoffer tilbageholdes i jorden. Ved en gennemsnitlig kvælstofretention på 50 pct. vil der i scenario 2 skulle ske en reduktion i N-udvaskningen til rodzonen på 12.-22.000 tons N. Som nævnt i kommentarerne til figur 2.1 har den hidtidige miljøindsats medført en reduktion i kvælstofudvaskningen på ca. 140.000 tons. Vandrammedirektivets forventede krav til kvælstofreduktion er således af en væsentlig mindre størrelsesorden end de hidtil opnåede resultater under de nationale vandmiljøplaner. På den anden side må det antages, at de billigste reduktionsmuligheder overvejende er udnyttet.

Under scenario 2 forventes det, at fosfortilførslen til vandmiljøet skal reduceres med 10-20 tons P. I betragtning af at den samlede tilførsel af fosfor til vandmiljøet er beregnet til omkring 1000 tons, virker reduktionskravet beskedent. Omvendt er det svært at finde virkemidler, der har en stor effekt overfor tab af fosfor til vandmiljøet. Vi vil i det følgende se nærmere på de virkemidler, der er til rådighed for både fosfor- og kvælstofreduktion og omkostningerne ved at anvende dem.

Virkemidler

I Gotfredsenudvalgets konsekvensanalyser er der undersøgt en række midler til realisering af Vandrammedirektivets krav. De vigtigste er ophør med vandløbsvedligeholdelse i en del af vandløbene og udtagning af landbrugsarealer i bl.a. ådale samt større arealer med efterafgrøder. Dertil kommer en række driftsomlægninger, bl.a. omlægning af arealer til økologisk jordbrug, som ikke skønnes at være særlig omkostningskrævende.

Hvad vandløbsområdet angår, er hovedfokus i Vandrammedirektivet vandløbenes fysiske tilstand. Det primære virkemiddel er ophør med vandløbsvedligeholdelse, fx oprensning. Et sådant ophør vil spare kommunerne for omkostninger til vedligeholdelse, men til gengæld vil der skulle udtages landbrugsarealer, som vil påføre landbruget tab. Tidligere var den vigtigste målsætning i vandløbsloven at sikre afledning af vandet. Det stærkt øgede fokus på miljøspørgsmål har skabt behov for klarere retningslinier for myndighedernes afvejning af afvandings- og miljøhensyn (Anker, 2006).

Bliver det vidtgående scenario 1 gældende, vil det ud over stop for vandløbsvedligeholdelse være nødvendigt med en yderligere indsats mht. spildevandsrensning og nedbørsbetingede udledninger. Omfanget heraf er dog ikke kvantificeret nærmere. Det vurderes, at vandindvinding kun påvirker sommervandføringen i mindre end 200 km vandløb, men der knytter sig nogen usikkerhed til denne vurdering, især på Sjælland.

Målopfyldeleskriteriet for søer er middelkoncentrationen af fosfor på årsbasis. Det mest omkostningseffektive virkemiddel til fosforreduktion er ekstensivering af den landbrugsmæssige udnyttelse af ådale. I vid udstrækning vil den nødvendige ekstensivering være en konsekvens af ophør med vandløbsvedligeholdelse i forbindelse med realisering af Vandrammedirektivets krav til vandløbsforbedring.

For kystvande anvendes dybdegrænsen for ålegræs som indikator. Det vurderes, at en stor del af kystvandene vil have behov for en indsats i form af reduceret kvælstoftilførsel for at nå målene i 2015. Ifølge scenario 2 er der behov for at reducere kvælstoftilførselen til kystvande med 18 pct. I sammenligning med indsatsen over for vandløb og søer skal der her bruges flere virkemidler for at nå målet. Det drejer sig bl.a. om større arealer med efterafgrøder og bedre gødningsudnyttelse. Niveaumæssigt svarer reduktionskravet for kystvande i scenario 2 stort set til målene i VMP III på ca. 21.000 tons N (Folketinget, 2004).

Tabel 2.2 viser resultaterne af Gotfredsenudvalgets beregninger vedrørende behovet for udtagelse af landbrugsarealer. Som det ses, kan opfyldelse af Vandrammedirektivets målsætninger kræve udtagning eller ekstensivering af landbrugsarealer i størrelsesordenen 8.000-310.000 ha – alt efter om det er scenario 1 eller 3, der lægges til grund for beregningerne. Det svarer til hhv. 0,3 og 10 pct. af det samlede landbrugsareal. Det centrale skøn i scenario 2 opgør udtagningsbehovet til ca. 75.000 ha svarende til omkring 2,5 pct. af landbrugsarealet.

Tabel 2.2. Udtagning af landbrugsarealer i de forskellige scenarier, ha.

Indsatsområde	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3
Vandløb	85.000	29.000	8.000
Søer	6.500	1.500	0
Kystvande	218.000	45.000	0
I alt	309.500	75.500	8.000

Kilde: Finansministeriet (2007), samt DMU & DJF (2007).

Samfundsøkonomiske omkostninger

Ved valg af virkemidler har Gotfredsenudvalget taget udgangspunkt i et krav om omkostningseffektivitet, således at det opstillede mål opnås billigst muligt. Udover udtagning omfatter virkemidlerne også ændret driftspraksis som fx øget areal med efterafgrøder, flere energiafgrøder og øget brug af ammoniakgødning. I tabel 2.3 ses de beregnede samfundsøkonomiske omkostninger ved implementering af Vandrammedirektivet i de tre forskellige scenarier.

Som det fremgår af tabellen, er der tale om et meget stort spænd i det beregnede omkostningsinterval, alt efter hvor vidtgående konsekvenser Vandrammedirektivet forventes at få. Under de mest vidtgående antagelser (scenario 1) er de samlede omkostninger beregnet til op mod 1,8 mia. kr. om året, mens der under det formentlig mere realistiske scenario 2 er tale om omkostningsskøn i intervallet 0,1-0,5 mia. kr. på årsbasis. I scenario 3 er de beregnede omkostninger ubetydelige. Til sammenligning er de årlige omkostninger i scenario 2 på niveau med omkostningerne i forbindelse med VMPIII (Jacobsen, 2004).

Tabel 2.3. De årlige samfundsøkonomiske omkostninger, mio. kr. pr. år.

Område	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3
Vandløb	16-50	8-21	1-4
Søer	6-79	1-16	-
Kystvande	931-1.745	107-423	1-2
I alt	953-1.874	116-460	2-6

Kilde: Finansministeriet (2007).

Der er med Gotfredsenudvalgets rapporter givet en første vurdering af virkemidler og omkostninger. En mere præcis vurdering forventes at foreligge, når der i 2008 laves indsatsprogrammer for alle 23 hovedoplande i Danmark. I den fremtidige proces bliver det også nødvendigt i stigende grad at inddrage sammenhæng til anden lovgivning m.m. i relation til udvidelser af husdyrproduktionen, sikring af grundvand og biodiversitet. Valg af instrumenter og finansieringen af disse er fortsat uklar, men det kan betyde en del for hvor virkemidlerne placeres og omkostningerne herved. Endelig er der spørgsmålet om undtagelser og forlængelser af tidsfrister, hvor det fortsat er meget usikkert, hvad der skal til for at få disse undtagelser. En række af ovenstående problemstillinger vil blive behandlet i det videre arbejde i Virkemiddelgruppe II (Gotfredsen II) udvalget i løbet af 1. halvår af 2008.

Grundvand

Sikring af grundvand er en problemstilling, der må forventes mere fokus på i årene fremover. Det skyldes ikke mindst den politiske målsætning i Danmark om fortsat at basere langt hovedparten af drikkevandsforsyningen på grundvand. Endvidere spiller det en rolle, at øget oppumpning kan reducere vandføringen i vandløb.

En ny bekendtgørelse fra Miljøstyrelsen opstiller retningslinier for størrelsen af arealer nær borer, der skal sikres yderligere mod forurening (Miljøstyrelsen, 2007). Med den nye bekendtgørelse kan vandforsyningen opkøbe arealer, såfremt der er lavet en indsatsplan for det pågældende område. Det vurderes, at op mod 5 pct. af det danske landbrugsareal skal ekstensiveres for at sikre det fremtidige grundvand.

Alt i alt kan opfyldelse af Vandrammedirektivets krav og ønsket om bedre beskyttelse af grundvandet føre til ekstensivering af i størrelsesordenen 5-10 pct. af det nuværende landbrugsareal. En del af disse arealer vil være mere eller mindre marginale jorde beliggende i ådale. Indtil for nyligt har det været opfattelsen, at det ville være forbundet med ret beskedne samfundsøkonomiske omkostninger at udtage sådanne arealer.

På det seneste er de økonomiske forudsætninger imidlertid ændret væsentligt. Det skyldes dels stærkt stigende landbrugspriser, dels udsigterne til væsentlige ændringer i EUs landbrugsordninger, som også vil have miljømæssige implikationer. I det følgende ses der nærmere på disse ændrings økonomiske og miljømæssige betydning.

2.3. Miljøregulering i jordbrugsøkonomisk perspektiv

De seneste års markedsudvikling for landbrugsprodukter

Som omtalt i rapportens kapitel 1 har priserne på bl.a. korn, raps og mejeriprodukter været markant stigende det seneste år. Prisen på svinekød befinder sig fortsat på et lavt niveau, men forventes at stige i løbet af det kommende år.

Højere afgrødepriser indebærer et større økonomisk afkast til det dyrkede areal – og dermed også en højere omkostning til udtagning af landbrugsareal i form af tabte afkastmuligheder. Den senere tids prisudvikling har således gjort det mere omkostningsfyldt at gennemføre den arealudtagning, som er nødvendig for opfyldelsen af målsætningerne i Vandrammedirektivet. Denne tendens forstærkes af det aktuelle udspil til justeringer i EU's landbrugspolitik ("helbredscheck"), som formentlig vil indebære, at kravet om obligatorisk braklægning af landbrugsarealer ophæves permanent.

Den senere tids prisstigninger kan i et vist omfang tilskrives midlertidige udsving som følge af svigtende høstudbytter på grund af ugunstige vejrforhold i dele af verden. Men prisdannelsen er også påvirket af strukturelle forhold, herunder stigende efterspørgsel fra lav- og mellemindkomstlande, især Kina og Indien, samt en stigende efterspørgsel efter korn og oliefrø til fremstilling af biobrændstoffer. Det er på den baggrund sandsynligt, at afgrødepriserne også de kommende år vil ligge på et højere niveau end tidligere (OECD-FAO, 2007).

EU-kommissionens udspil til ”helbredscheck”

I november 2007 offentliggjorde EU-kommissionen et udspil til ”helbredscheck” af den fælles landbrugspolitik. Formålet med helbredschecket er at vurdere behovet for justeringer som følge af udviklingen i markedsforhold mv. Udspillet retter sig mod tre hovedproblemstillinger:

- Forenkling og effektivisering af enkeltbetalingsordningen⁶, som blev indført med 2003-reformen af EU’s landbrugspolitik
- Behov for yderligere tilpasning af markedsordningerne
- Hensyntagen til udfordringer som klimaændringer, vandmiljø, biodiversitet og den stigende efterspørgsel efter biobrændsler, samt samspillet mellem disse.

En række af de eksisterende markedsordninger er indført på et tidspunkt med relativt stor forskel mellem de EU-interne markedspriser og verdensmarkedspriserne. Da denne ubalance nu i langt mindre grad gør sig gældende, er det EU-kommissionens vurdering, at der er anledning til at revidere markedsordningerne. Det gælder bl.a. braklægningskravet og mælkekvoteordningen. Hvad braklægningskravet angår, foreslår EU-kommissionen, at det tages ud af markedsordningerne. I stedet kan arealudtagning anvendes i mere målrettet form som natur- og miljøbeskyttelsesinstrument under landdistriktsordningerne. Med hensyn til mælkekvoterne foreslår EU-kommissionen en udfasning via gradvise stigninger i kvoternes størrelse frem mod 2014/15 og derefter fuldstændig ophævelse af kvotebegrænsningerne.

I relation til klimaændringer, natur- og miljøbeskyttelse samt fremme af biobrændselsproduktion lægger EU-kommissionen op til, at landdistriktsordningerne styrkes på disse punkter, fx med henblik på implementering af Vandrammedirektivet.

Ophævelse af braklægningsordningen

EU har allerede for høstsæsonen 2007-2008 suspenderet kravet om braklægning for at dæmme op for manglen på korn på verdensmarkedet. I Danmark udgjorde det samlede obligatorisk udtagne areal ca. 190.000 ha i 2006. Heraf blev omkring 29.000 ha benyttet til non-food afgrøder, mens ca. 3.000 ha var pålagt MVJ-aftaler mv. Arealet med non-food afgrøder har været stigende, bl.a. som følge af den stigende rapspris, mens det frivilligt udtagne brakareal har været faldende de sidste par år. Det udgjorde

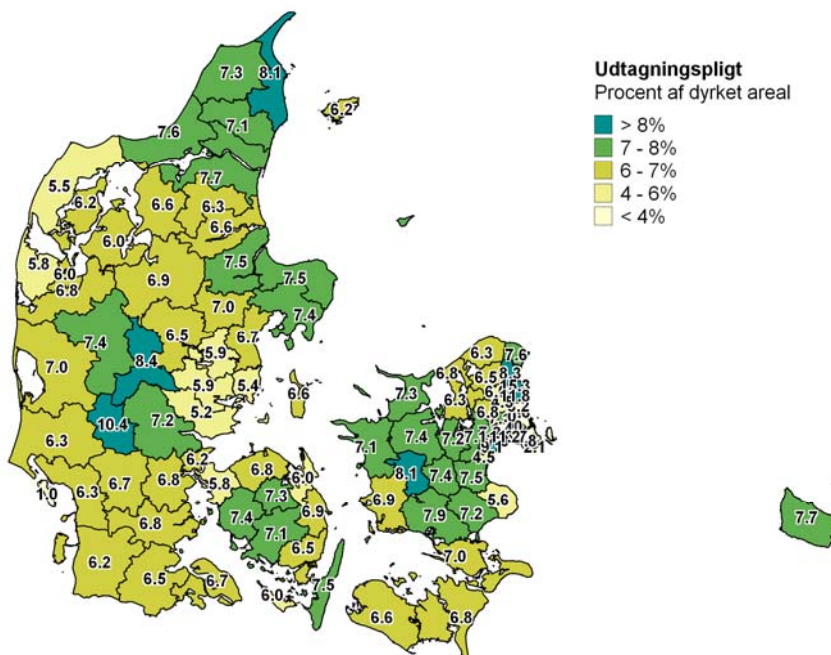
---

⁶ Ved indførelsen af enkeltbetalingsordningen, der afløste den tidligere hektarstøtte, blev tilskuddet – med visse undtagelser – gjort uafhængigt af det aktuelle produktionsomfang og den aktuelle produktions sammensætning.

i 2006 ca.16.000 ha. I 2007 vurderes det obligatorisk udtagne areal at udgøre 150.000 ha.

Figur 2.2 viser den geografiske fordeling af de udtagne arealer i Danmark. Når udtagningsprocenter varierer regionalt, skyldes det dels, at der kan dyrkes energiafgrøder på de arealer, der ellers skulle være udtaget, dels at udtagningsforpligtelsen er omsættelig. Omsætteligheden har modsatrettede virkninger. Umiddelbart vil der være en tendens til, at udtagningspligten flyttes fra gode til dårlige jorde. Det fremgår dog tydeligt af kortet, at en stor del af sandjordsegnene i Midt- og Vestjylland har relativt lave udtagningsprocenter. Det skal ses i sammenhæng med en stor husdyrtæthed og deraf følgende behov for harmoniarealer til udbringning af husdyrgødning.

Figur 2.2. Udtagningspligtens geografiske fordeling, fordelt på kommuner.

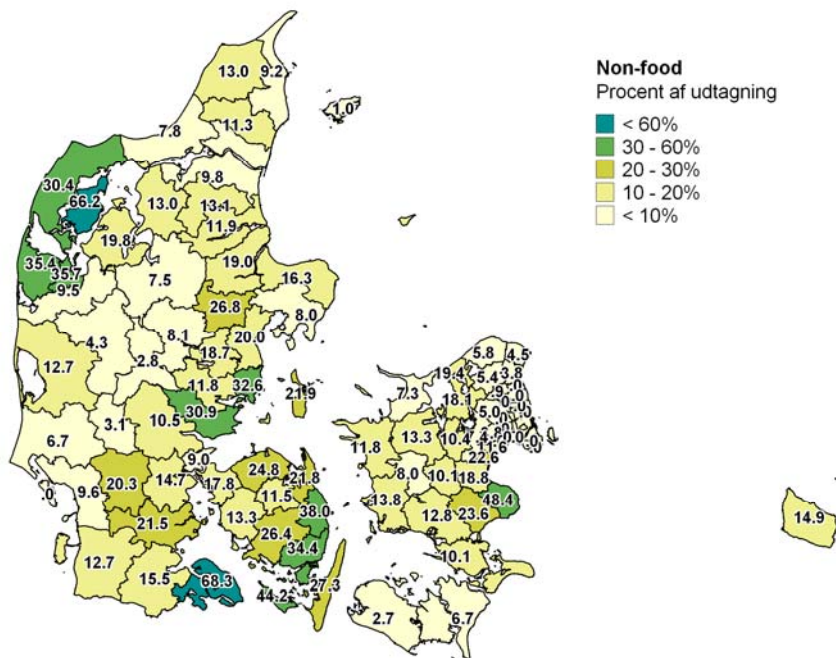
Kilde DJF (2007).

Hvor stort ekstra areal, der kommer i omdrift som følge af ophævelsen af braklægningspligten, vil bero på det økonomiske potentiale i at dyrke de hidtil braklagte area-

ler. Principielt må det forventes, at alle udtagne arealer, der kan give et positivt afkast/jordrente ved dyrkning vil blive inddraget i omdriften.

En indikation på potentialet for inddragelse af udtagne arealer i omdriften kan fås ved iagttagelse af den nuværende anvendelse af udtagne arealer til dyrkning af non-food raps. Som det fremgår af figur 2.3, er der stor forskel på, hvor de udtagne arealer er anvendt til non-food raps. I Jylland er det især områder med stor husdyrintensitet, der anvender en stor del af udtagningsarealet til non-food raps. Behovet for harmoniarea-ler til udbringning af husdyrgødning spiller en væsentlig rolle i denne sammenhæng. På Sjælland (navnlig Stevns) er det områder med god bonitet og stort økonomisk afkastpotentiale, der i høj grad bruger de udtagne arealer til non-food raps.

Figur 2.3. Geografisk fordeling af non-food arealets andel af det udtagne areal.

Kilde: DJF (2007).

For arealer på højbund skønnes det, at 25-50 pct. af de udtagne arealer kommer i om-drift. For arealer på lavbund vurderes det, at øget indtjening i kombination med ønske

om harmoniarealer vil kunne betyde at 50-75 pct. af arealerne her kan komme i omdrift. Det skal dog bemærkes, at disse skøn er forbundet med betydelig usikkerhed.

På kort sigt vurderes det, at 25.-50.000 ha hidtil braklagte arealer vil blive opdyrket i dyrkningssæsonen 2007/08. Desuden vil noget brak blive brugt som vedvarende græs. På længere sigt vurderes det, at 50-100.000 ha af de i dag braklagte arealer vil kunne komme i omdrift. Det svarer til en forøgelse af omdriftsarealet med 2-4 pct.. Udviklingen i afgrødepriserne vil afgøre, i hvilken ende af intervallet det kommer til at ligge. Overkantskønnet på de 100.000 ha udtrykker det sandsynlige areal ved fortsat høje afgrødepriser.

Miljømæssige konsekvenser af ophør med braklægning

Inddragelse af braklagte arealer i dyrkningen vil få en række miljømæssige konsekvenser. For 2007/08 vurderes opdyrkning af braklagte arealer at medføre en merudvaskning af kvælstof på 1.700-3.500 tons. Det svarer til en forøgelse på 1-2 pct. af det nuværende udvaskningsniveau. På længere sigt bliver indvirkningen på kvælstofudvaskningen mindre, fordi gødningsnormen pr. ha vil blive reduceret.

Ammoniakemissionen vurderes i 2007/08 at blive øget med 180-350 tons kvælstof, og på længere sigt med 800-1600 tons kvælstof om året. Risikoen for tab af fosfor vil også blive øget ved opdyrkning af braklagte arealer.

For den terrestriske natur og biodiversitet har brakarealer såvel positive som negative effekter, dog overvejende positive. Brakarealer der støder op til beskyttede naturtyper og småbiotoper øger disse naturtypers og biotopers beskyttelse. Generelt har braklagte højbundslande større betydning for biodiversiteten end braklagte lavbundslande. En reduktion af det braklagte areal vil altså mindske de positive effekter på natur og biodiversitet.

Afvikling af mælkekvoteordningen

På baggrund af prisstigningerne på mælk har EU besluttet at øge mælkeknoten med 2 pct. i 2008. Det forventes, at helbredschecket af EUs landbrugspolitik vil betyde yderligere forhøjelser i de kommende år frem mod en ophævelse af kvoteordningen i 2014/15.

I Danmark var kvoteprisen i efteråret 2007 er tæt på 3 kr. pr. liter mælk. Det indikerer, at der er økonomisk potentiale for at udnytte den kommende kvoteudvidelse, og dermed øges behovet for harmoniarealer på kvægbedrifter. Konsekvensen kan blive,

at den miljømæssige påvirkning i form af N-udvaskningen fra kvægbedrifter ikke længere vil falde, som det har været tilfældet i en årrække, hvor stigende mælkeydelse pr. ko har ført til en reduktion i antallet af malkekøer.

Svineproduktionen

Bortfald af udtagningskravet kunne umiddelbart forventes at give anledning til en stigning i svineproduktionen i egne med høj husdyrintensitet, hvor det nuværende omdriftsareal allerede er fuldt udnyttet som harmoniarealer. Imidlertid viser kortet over non-food arealer i figur 2.3, at en stor del af de udtagne arealer i disse egne allerede er inddraget som harmoniareal. Væksten i harmoniareal som følge af bortfald af udtagningsforpligtigelsen vil derfor være noget mindre end det totale udtagne areal i disse områder. På længere sigt kan det større omdrifts- og harmoniareal give mulighed for en mindre stigning i svineproduktionen – i takt med at de nuværende meget dårlige indtjeningsforhold forbedres.

Samlet er det således vurderingen, at ophævelsen af braklægningsforpligtelsen ikke vil betyde en voldsom stigning i den samlede husdyrproduktion, men ophævelsen kan have betydning for den geografiske placering af de ændringer i husdyrproduktionen, som kommer til at ske af andre årsager.

2.4. Politiske og lovgivningsmæssige perspektiver

Opfyldelse af de forventede målsætninger i Vandrammedirektivet vil sandsynligvis medføre et behov for udtagning eller ekstensivering af landbrugsarealer i størrelsesordenen 75.000 ha. Dertil kommer et omfattende behov for ekstensivering af landbrugsarealer i forbindelse med grundvandsbeskyttelse. Alt i alt vurderes det som sandsynligt, at der kan blive behov for at ekstensivere i størrelsesordenen 5 pct. af det danske landbrugsareal som følge af Vandrammedirektivets krav og kravene til grundvandssikring.

Højere landbrugspriser kombineret med bortfald af EUs mælkekvoteordning og braklægningskrav vil give mulighed for og incitamenter til at trække mere landbrugsjord ind i omdriften. Det vil betyde, at en del marginaljorde, herunder lavbundsarealer, igen vil blive inddraget i dyrkningen.

Hidtil har frivillige ordninger i form af støtte til miljøvenligt jordbrug vist gode resultater, men frivilligheden har betydet, at det fortrinsvis er økonomisk marginale arealer, der er blevet inddraget. Det har ikke nødvendigvis sikret den optimale miljøeffekt.

Vandrammedirektivet stiller langt mere specifikke krav til geografisk målretning af miljøindsatsen. Implementering af direktivets målsætninger kan derfor skabe behov for obligatoriske tiltag, som indebærer, at omkostningerne vil komme til at ligge på et højere niveau, fordi mulighederne for at udnytte specifikke lokale potentialer i mindre grad vil være til stede.

Set i sammenhæng betyder ophævelsen af braklægningskravet og implementeringen af Vandrammedirektivet, at den fremtidige udtagning af landbrugsjord skal omfordeles, således at udtagningen overvejende finder sted i miljøfølsomme lavbundsområder/ådale, mens dyrkningsomfanget kan øges for højbundsarealer. De fremtidige omkostningerne ved denne omfordeling kan blive stærkt forøget, hvis udvidelser af den animalske produktion finder sted i områder, hvor en større del af omdriftsarealet senere skal ekstensiveres. Samtidig kan langvarig usikkerhed om den geografiske implementering af Vandrammedirektivet virke som en barriere for investeringer i områder, hvor der senere måtte vise sig ikke at være behov for ekstensivering i større omfang.

Den konkrete implementering af Vandrammedirektivet kræver omhyggelige faglige vurderinger af de miljømæssige og økonomiske konsekvenser, hvilket nødvendigvis må tage tid. Samtidig må det imidlertid konstateres, at den seneste tids markedsudvikling kombineret med omfattende ændringer i EUs landbrugspolitik har skabt behov for en relativt hurtig afklaring af kriterierne for Vandrammedirektivets implementering. Jo hurtigere de lovgivningsmæssige rammerne for den fremtidige arealanvendelse i Danmark bliver defineret, desto lavere bliver de forventede tilpasningsomkostninger.

Referencer

- Anker H.T. (2006): Beskyttelse og udnyttelse af vandressourcer, i E.M. Basse: Miljøretten bd. 3, 2. udg., Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Dansk Svineproduktion (2007): Dækningsbidrag smågrise/slagtesvin
(<http://www.dansksvineproduktion.dk/Notering/Daekningsbidrag.html>)
- DJF, DMU og FOI (2007). Notat vedr. konsekvenserne i 2007/08 af udtagningsforpligtigelsens bortfald. Notat udarbejdet for Fødevareministeriet og Miljøministeriet.
- DMU (2007a) „Fakta om EU’s Vandrammedirektiv“,
<http://www.blst.dk/Vand/Vandrammedirektivet/Fakta+om+vandrammedirektivet/06010000.htm>.
- DMU (2007b) Udredning for Udvalget vedr. "Langsigtet indsats for bedre vandmiljø": Baseline 2015. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet. 2007.
(http://www2.dmu.dk/pub/UDR_Baseline_2015_endelig.pdf).
- DMU & DJF(2007b) Udredning for Udvalget vedr. "Langsigtet indsats for bedre vandmiljø": Scenarieberegninger. Danmarks Miljøundersøgelser, Århus Universitet og Det Jordbrugsvidenskabelige Fakultet, Århus Universitet. 2007.
(http://www2.dmu.dk/pub/UDR_Scenariebergninger_endelig_10_04_07.pdf).
- DMU & DJF(2007c). Vandmiljøplan III: Statusnotat for 2006. Notat om udviklingen i næringsstoffab i forhold til mål i Vandmiljøplan III. Danmarks Miljøundersøgelser og Det Jordbrugsvidenskabelige Fakultet.
- EU-Kommissionen (2007) „Preparing for the Health Check of the CAP Reform“, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, COM(2007) 722, November 20, 2007(http://ec.europa.eu/agriculture/healthcheck/com2007_722_en.pdf).
- Finansministeriet (2007). Fagligt udredningsarbejde om virkemidler i forhold til implementering af vandrammedirektivet”. Rapport fra Finansministeriet.

FOI, DJF og DMU (2007). Notat vedr. permanent bortfald af udtagningsforpligtigelsen. Notat udarbejdet til Fødevareministeriet og Miljøministeriet.

Folketinget (2004). Aftale om Vandmiljøplan III 2005-2015 mellem regeringen, Dansk Folkeparti og Kristendemokraterne.

Jacobsen, B.H. (2004). Økonomisk slutevaluering af Vandmiljøplan II. Rapport nr. 169. Fødevareøkonomisk Institut.

Jacobsen B.H.; Abildtrup, J.; Andersen, M.; Christensen, T.; Hasler, B.; Hussain, Z.B.; Huusom, H.; Jensen, J.D.; Schou, J.S. og Ørum, J.E. (2004): Omkostninger ved reduktion af landbrugets næringsstoffab til vandmiljøet – Forarbejde til vandmiljøplan III. Rapport nr. 167. Fødevareøkonomisk Institut.

Jacobsen, B.H. (2007) In search of cost-effective measures. Report No. 191. Institute of Food and Resource Economics. Copenhagen University.

Miljøstyrelsen (2007) BNBO – Boringsnære Beskyttelsesområder. Vejledning fra Miljøstyrelsen, Nr. 2, 2007.

Poulsen, H. D. og Rubæk, G. (2005). Fosfor i Dansk landbrug. Rapport, Husdyr nr. 68. Danmarks Jordbrugsforskning.

OECD-FAO (2007) Agricultural Outlook 2007-2016.

WaterVision & FOI (2007): Hydrologisk og økonomisk analyse af vandføring i vandløb. Rapport udarbejdet for Miljøstyrelsen (Under udgivelse).

3. Globaliseringen og dansk agro- og fødevareindustri

3.1. Indledning

Formålet med dette kapitel er dels at bidrage til en større forståelse af globaliseringsbegrebet, dels at analysere de drivkræfter og udfordringer, som karakteriserer globaliseringen i agro- og fødevareindustri.

Globaliseringen i form af handel, investeringer, arbejdskraftbevægelser, alliancer og samarbejde over landegrænser er i kraftig vækst i disse år. Der er klare tegn på, at globaliseringen har en relativ stabil og vedvarende udvikling, idet en række drivkræfter understøtter processen - også på landbrugs- og fødevareområdet. Det er derfor sandsynligt, at udviklingen fortsætter fremover, og at vi i dag kun ser toppen af isbjerget.

Landbrugs- og fødevareområdet har på flere områder en særlig placering i globaliseringen. Fødevarernes særlige karakteristika samt landbrugs- og fødevarepolitikken har været en barriere for udviklingen, som har været væsentligt stærkere i andre sektorer.

Den danske agro- og fødevareindustri har gennem mere end 100 år været meget eksportorienteret. De sidste ca. 50 år har endvidere været kendetegnet ved en yderligere eksportmarkedsspredning, og i de sidste ca. 10 år er virksomhedernes investeringer, produktion og aktivitet i udlandet steget markant. Der er således klare tegn på, at de danske fødevarevirksomheder gennem de seneste år har bevæget sig et trin videre i globaliseringsforløbet og nu har større fokus på produktion i udlandet. For grupper af fødevarevirksomheder spiller produktion m.m. i udlandet nu en større rolle end den direkte eksport fra hjemmemarkedet.

Der er eksempler på virksomheder i agro- og fødevareindustrien, som i løbet af to årtier har gennemløbet en markant indenlandsk konsolidering og parallelt hermed et globaliseringsforløb, således at over 60 pct. af virksomhedens aktiviteter i dag ligger i udlandet.

Store dele af den danske agro- og fødevareindustri består af andelsselskaber, hvilket indebærer en særlig dimension m.h.t. globalisering. Kapitalforhold, andelshavernes incitament og horisont m.m. er potentielle barrierer for andelsselskabernes udnyttelse af globaliseringsfordele.

Under alle omstændigheder vil globaliseringen være en af de mest betydningsfulde omverdensparametre for de danske agro- og fødevareindustrivirksomheder i det kommende ti-år. Globaliseringen vil presse den danske agro- og fødevareindustri til fortsat at udvikle og udnytte nye konkurrencemæssige fordele. Det højere danske omkostningsniveau vil i store træk forblive uforandret, og dermed bliver det i stigende grad nødvendigt at fokusere på højværdiprodukter med et højt indhold af viden, kvalitet og innovation.

3.2. Begrebet globalisering

Globalisering er langt fra et entydigt begreb, idet det kan have flere forskellige dimensioner og anvendelsesområder. Der kan tales om samfunds- og virksomhedsøkonomiske, politiske, sociologiske og kulturelle opfattelser.

Globalisering på det samfunds- og virksomhedsøkonomiske område kan defineres som:

Globalisering er den vedvarende udvikling i en virksomheds internationale engagement m.h.t. geografiske markeder, produkter, management, ressourcer (arbejdskraft, råvarer m.m.) med henblik på optimering under de internationale markeders muligheder og trusler.

Globalisering handler således ikke kun om at sælge til udenlandske kunder. Det handler også om at erkende den internationale konkurrence og at tilpasse produktion, ressourcer, investering og organisation til disse forhold.

Globalisering og internationalisering bruges ofte i flæng som synonymmer. Globalisering betragtes dog normalt som noget andet og mere end internationalisering. De første trin i en virksomheds internationale udvikling - sporadisk eksport til nærmakeder, eksport via agent og mellemhandler m.m. - er mest at betragte som internationalisering, mens en virksomheds etablering af produktion i udlandet, fordeling af produktionen over hele verden i forhold til konkurrenceforholdene mere kan betragtes som globalisering.

„Internationalisering“ betyder direkte oversat „mellem nationer“, altså øget internationalt samkvem. „Globalisering“ går videre, idet der sker en nedbrydning og forandring af det nationale aspekt, fx styringen og reguleringen inden for nationalstatens rammer.

3.3. Måling af globalisering

Ét spørgsmål er, hvordan man definerer globalisering. Et andet spørgsmål er, hvordan man rent konkret kvantitativt og empirisk måler globalisering.

Der eksisterer to forskellige typer af metoder til kvantificering af globaliseringen. Den traditionelle éndimensionelle måde og den avancerede multidimensionelle.

Ved de éndimensionelle måder sammenligner man en virksomheds "aktivitet" på de internationale markeder med den tilsvarende "aktivitet" på hjemmemarkedet. Man kan således sammenligne følgende aktiviteter på henholdsvis det internationale marked og hjemmemarkedet, jf. fx Asmussen, C. G., Pedersen, T. og Petersen, B. (2005):

- Salg
- Aktiver
- Indtjening
- Beskæftigelse
- Værditilvækst
- Aktionærer/ejere.

Man kan anvende flere forskellige forhold, som så kan sammenvejes. UNCTAD bruger fx et sammenvejet indeks af aktiver, salg og beskæftigelse på hhv. internationale markeder og hjemmemarkedet til beregning af et såkaldt transnationalitets-indeks, TNI, jf. (UNCTAD, 2007). TNI er et mål for en virksomheds globale orientering.

Tabel 3.1 viser dele af UNCTADs opgørelser over TNI for verdens største multinationale selskaber og fødevarer-selskaber.

Listen omfatter de fire mest globalt orienterede multinationale virksomheder i verden - rangordnet på aktivernes fordeling på hhv. udlandet og hjemmemarkedet. Tabellen indeholder specifikt også de fire fødevarer-virksomheder, som indgår på listen over de 100 mest globalt orienterede virksomheder i verden. Der præsenteres desuden tal for datterselskabernes fordeling, men de indgår ikke i beregningen af TNI.

Tabel 3.1. TNI m.m. for store multinationale selskaber (2005).

	Aktiver		Salg		Beskæftigelse		TNI	Antal datterselsk.	
	Udenl.	I alt	Udenl.	I alt	Udenl.	I alt	Pct.	Udenl.	I alt
General Electric	413	673	60	150	155	316	50	1184	1527
Vodafone	196	220	39	52	51	62	82	77	210
General Motors	175	476	65	192	194	335	43	91	158
BP	161	210	200	254	78	96	79	417	602
Nestlé	51	79	72	73	246	253	87	471	502
McDonalds	19	30	14	20	328	421	70	68	130
Diageo	19	25	15	17	12	23	70	119	316
Cadbury Schweppes	17	19	10	12	51	59	87	149	218

Anm: Aktiver og salg i mia. US\$. Beskæftigelse i 1.000.

Kilde: UNCTAD (2007).

For de fire mest globalt orienterede virksomheder ligger TNI på mellem 43 og 82 pct. Fødevarevirksomhederne er langt mindre målt på deres udenlandske aktiver, men TNI ligger relativt højt, mellem 70 og 87 pct. Det er karakteristisk, at det især er fødevarevirksomhedernes salg på udenlandske markeder, som bidrager til et højt TNI.

TNI-indekset har dog tre væsentlige svagheder:

For det første vil virksomheder i geografisk små lande alt andet lige have et lille hjemmemarked, og derfor vil globaliseringsindekset blive relativt stort. På samme måde har også små lande en relativt stor udenrigshandel i forhold til store lande. Dette gør, at især sammenligninger på tværs af landegrænser må tages med forbehold.

For det andet tager indekset ikke hensyn til den geografiske fordeling af de internationale aktiviteter. Eksport til fx ét stort nærmarked får samme betydning som eksport til mange forskellige eksportmarkeder, som er strategisk fordelt over mange og fjerntliggende lande. Graden af internationalt engagement vil ofte være meget forskellig i de to tilfælde.

For det trede tager TN-indekset ikke højde for, om en virksomhed følger en klar multinational strategi, eller om der er tale om en mere sporadisk eksport. Ved en multinational strategi søger virksomheden at opnå en optimal international arbejdsdeling og ressourceallokering. Koordinering af produktion, arbejdskraft og know-how mellem landene er nødvendig, men omvendt er mulighederne for at opnå økonomiske fordele

også større. En mindre strategisk globalisering kan forekomme i form af en sporadisk eksport eller en multihjemmemarkeds-strategi. Ved en multihjemmemarkeds-strategi kopierer man den strategi, som findes på hjemmemarkedet, og anvender den i samme form på de udenlandske markeder.

Multihjemmemarkeds-strategien giver mulighed for betydelig vækst og udnyttelse af stordriftsfordele. Derimod er potentialet for udnyttelse af international arbejdsdeling mere begrænset.

Sammenligningen mellem aktiviteterne på hhv. hjemme- og eksportmarkedet tager som nævnt ikke højde for afstanden til eksportmarkederne og deres spredning. Derfor er der udviklet forskellige spredningsestimater, som kan være meget forskellige i opbygning, indhold og kompleksitet. Nogle indeholder simple opgørelser over antal lande, hvor virksomhederne har datterselskaber. Andre metoder bruger Gini-koefficienter, HHI- eller Entropy-indeks til at beregne koncentrationen af eksportmarkeder. Jo højere værdi disse beregningsmetoder viser, desto mere koncentreret er afsætningen på få store eksportmarkeder. Samtidig er antagelsen, at jo mere spredt eksportmarkederne er, og jo flere der er, desto mere kan en virksomhed udnytte den internationale arbejdsdeling.

En tilfældig fordeling af eksportmarkederne uanset markedernes størrelse og potentiale kan dog give et upræcist billede af markedsspredningen. En stor eller lille eksport til fx USA bør således ikke tillægges den samme værdi. Man kan derfor sammenligne en virksomheds markedsspredning med den tilsvarende købskraft- eller velfærds-spredning på grundlag af BNP i de pågældende lande. Denne metode er dog ikke fuldstændig, idet markedets størrelse og potentiale langt fra afspejles i fx landenes samlede BNP.

Der er flere forskellige multidimensionelle metoder. "Sullivans Degree of Internationalization" er ét eksempel, som er meget brugt. Ved denne metode indgår der fem variable, jf. Sullivan, D. (1994):

- Udenlandsk salg i pct. af total salg
- Udenlandske datterselskaber i pct. af datterselskaber i alt
- Udenlandske aktiver i pct. af aktiver i alt
- Spredning af internationale aktiviteter
- Topledelsens internationale erfaring.

Sullivans metode indeholder tre typer af sammenligningsgrundlag, nemlig hjemmemarked vs. internationale markeder, markedsspredning og ledelsens internationale orientering.

Alle indikatorer kalibreres fra nul til én, får den samme vægt, og lægges sammen, hvorved resultatet bliver DOI (Degree of Internationalization) i intervallet nul til fem.

3.4. Drivkræfter bag globaliseringen i agro- og fødevarerindustrien

Globalisering er en stor strategisk udfordring for næsten alle virksomheder inden for agro- og fødevarersektoren. Globaliseringen nødvendiggør både offensive og defensive tiltag, hvor målet er at udvikle international konkurrenceevne, så man kan klare og udnytte de trusler og muligheder, som opstår i kølvandet på globaliseringen.

Når globaliseringen nævnes som en af de allerstørste udfordringer, og når globalisering er en implicit eller eksplicit forudsætning eller omverdensparameter i mange virksomheders strategiske planlægning, er det relevant at vurdere, om omfanget og varigheden af globaliseringen er konsistent.

I den sammenhæng kan det konstateres, at globaliseringen ikke kommer af sig selv, men skyldes en række bagvedliggende drivkræfter („drivers“), som med stor sandsynlighed vil fremme globaliseringen fremover.

Disse drivkræfter er opstillet i boks 3.1.

Boks 3.1.   Drivkræfter bag agro- og fødevarerindustriens globalisering

Politiske og makroøkonomiske faktorer

- * Handels- og kapitalliberalisering
- * Markedsøkonomiske reformer i mange u-lande
- * Kommunismens og planøkonomiernes fald
- * Udbredelsen af nye vækstøkonomier
- * Kapitalfonde
- * Privatisering af statsejede virksomheder
- * Udvikling af indre markeder og handelsblokke
- * Offentligt erhvervs- og eksportfremme
- * Internationale handelsorganisationer

Teknologiske faktorer

- * Hurtigere og billigere transportmuligheder
- * International kommunikation
- * Udviklingspres og kortere produktlivscyklus

Sociale faktorer

- * Organisationer på tværs af grænser
- * International turisme
- * Menneskets lyst til at udforske
- * Sprog og andre kulturbarrierer bliver mindre

Konkurrencemæssige faktorer

- * Internationale komparative fordele
- * Global markedsføring er mulig og fordelagtig
- * Udnyttelse af first-mover effekt
- * Behov for at matche globale aktører
- * Fokus på kerneaktiviteter og outsourcing

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Yip, G. (1992), Lasserre, P. (2003) og UNCTAD (2005 og 2006).

Yip, G. (1992) og senere en række andre forfattere som Lasserre, P. (2003) fremhæver, at globaliseringen blev mere og mere udbredt i begyndelsen af 1970'erne på grund af en række politiske, teknologiske, sociale og konkurrencemæssige faktorer.

De politiske og makroøkonomiske faktorer omfattede den igangværende liberalisering af international handel og internationale investeringer. WTO og EU fremhæves her som væsentlige eksempler på politiske instanser, som har været med til at fremme liberaliseringen.

De teknologiske faktorer omfatter transport, kommunikation og økonomiske stor-driftsfordele. De teknologiske faktorer har reduceret omkostningerne ved fx fly- og skibstransport, og den teknologiske udvikling m.h.t. satellitkommunikation og internet har i høj grad forbedret og billiggjort kommunikation på det globale plan. Den

teknologiske udvikling har også muliggjort nye industrielle stordriftsfordele, som kan udnyttes via international arbejdsdeling og specialisering.

De sociale faktorer omfatter det forhold, at livsstil, forbrugerpræferencer, turisme m.m. bliver mere og mere internationale. De samme mærkevarer bliver efterspurgt over hele verden, og mode, musik og livsstil spredes lynhurtigt over hele verden.

De konkurrencemæssige faktorer omfatter det forhold, at nogle virksomheder strategisk vælger en global indgangsvinkel, når det gælder råvareforsyning, produktion, markedsføring m.m. I en mere frihandelsbaseret verden får disse virksomheder konkurrencemæssige fordele, som lægger et pres på andre virksomheder for også at følge samme strategi.

Der er et kompleks forhold mellem de enkelte drivkræfter. Nogle fremmer globaliseringen, men bliver også selv stimuleret af den selvsamme globalisering. Nogle forhold kan på én gang være både drivkraft og virkning, og dermed er der en selvforstærkende effekt. Samtidig kan det nogle steder være vanskeligt at skelne mellem fx indholdet i globaliseringen og virkningerne af globalisering.

3.5. Globaliseringen og landbrugs- og fødevaremarkederne

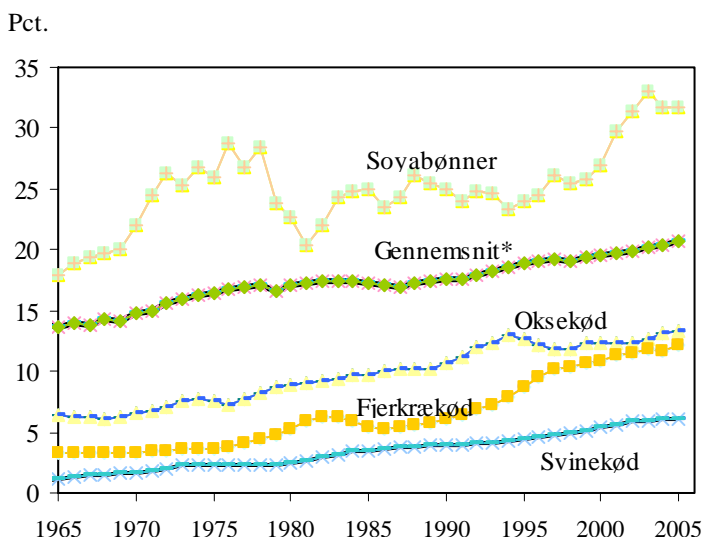
Når det gælder udviklingen i den internationale handel - som er et væsentligt element i globaliseringen - er det karakteristisk, at handel med landbrugs- og fødevarer over grænser er relativt lille - set i forhold til handelen på hjemmemarkederne. Der er dermed tilsyneladende en barriere for globaliseringen på landbrugs- og fødevareområdet.

Verdensmarkedets begrænsede betydning skal bl.a. ses som resultat af den førte landbrugs- og handelspolitik, men også andre forhold spiller ind. Generelt kan man sige, at den beskedne verdenshandel skyldes følgende forhold:

- Lav holdbarhed gør transport over store afstande besværlig og dyr
- Alle lande har mulighed for en vis egenproduktion, hvorfor importbehovet er begrænset
- Ønsket om en vis forsyningssikkerhed skabt via importbarrierer begrænser samhandelsmulighederne
- Øvrige handels- og landbrugspolitiske forhold som fx markedsstabilisering og veterinære forhold
- Faste ressourcer og generel lav tilpasningsevne i landbruget

Selv om der er politiske og økonomiske hindringer for en kraftig globalisering af landbrugsmarkederne, har der dog været en vis vækst i den internationale handel med landbrugsvarer. Den internationale handel i pct. af den totale produktion er således steget betydeligt for de fleste vigtige landbrugsprodukter, jf. figur 3.1.

Figur 3.1. International handel i pct. af verdens samlede produktion, 1960-2005

* Vejet gennemsnit af væsentlige landbrugsprodukter.

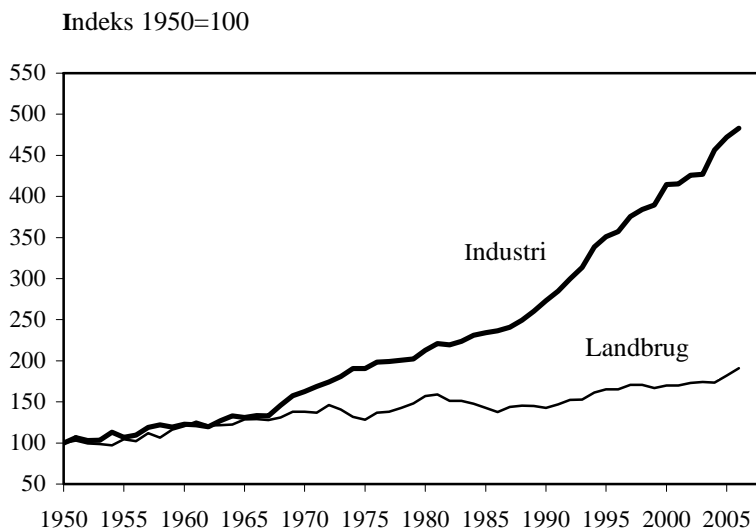
Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2007).

Når den internationale handel får en stigende betydning, sker der en yderligere arbejdsdeling eller specialisering mellem landene. De enkelte lande vil specialisere sig inden for de områder, hvor de bedst kan klare sig, og opgive de områder, hvor de ikke kan klare sig i den internationale konkurrence.

Her gælder det imidlertid også, at udviklingen i den internationale specialisering hidtil har været relativt svag inden for landbrugsvarer. Som det ses af figur 3.2, har den internationale specialisering - her målt som udvikling i international handel og produk-

tion - i de seneste par årtier været langt kraftigere for industrivarer end for landbrugsvarer.

Figur 3.2. Udviklingen i den internationale specialisering for landbrugs- og industrivarer 1950-2006

Kilde: WTO (2007) samt egne beregninger.

Figuren viser udviklingen i international handel i forhold til udviklingen i verdens samlede produktion. Som det ses, er der en stigende tendens, og det betyder, at den internationale handel generelt stiger mere end produktionen, men udviklingen er langt stærkere for industrivarer end for landbrugsvarer.

3.6. Den danske fødevarerindustri internationale orientering

Den danske agro- og fødevarerindustri har gennem årtier været relativt meget eksportorienteret. En stor del af afsætningen sker på internationale markeder. Denne relativt store eksportafhængighed gælder både i forhold til andre danske industrisektorer og i forhold til de udenlandske fødevarerindustrier.

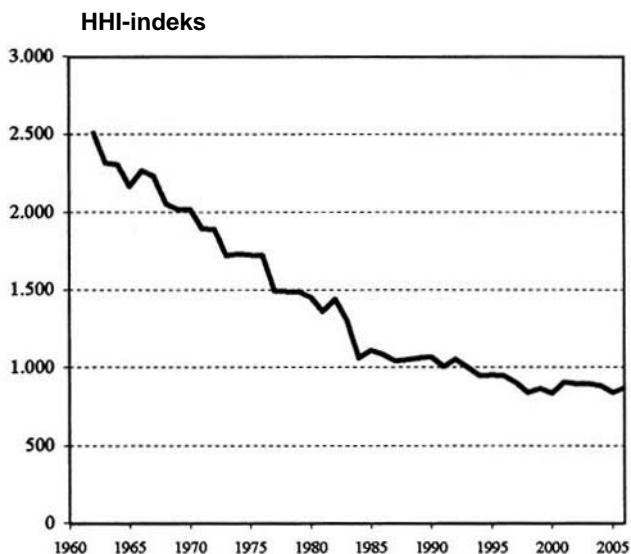
Set i et længere perspektiv kan det også konstateres, at den danske eksport af landbrugs- og fødevarer i stigende grad har orienteret sig mod fjernereliggende markeder. Eksporten ud af Europa har fået en stigende betydning, og markeder i Mellemøsten, Japan og Nordamerika er blevet udnyttet.

Der er også sket en betydelig eksportmarkedsspredning. I starten af 1960'erne gik ca. 65 pct. af den danske landbrugseksport til de to største markeder. I 2006 er andelen faldet til ca. 33 pct.

Den øgede spredning i eksportmarkederne - som også illustrerer et trin i globaliseringen - kan måles ved hjælp af HHI (Herfindahl-Hirschmann Indekset). HHI viser koncentrationsgraden og er summen af kvadraterne på de enkelte markeders betydning. Få store markeder vil betyde en høj HHI-værdi.

Som det ses af figur 3.3, er koncentrationen faldet, og spredningen er steget m.h.t. de danske landbrugs- og fødevareeksportmarketers sammensætning siden starten af 1960'erne.

Figur 3.3. Koncentration (HHI) i de danske landbrugs- og fødevareeksportmarketers sammensætning

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange a).

Som det ses af figuren, har markedsconcentrationen været relativt konstant de seneste 10 år. En væsentlig forklaring er, at EU-markedet i de senere år er blevet mere attraktivt som følge af både udvidelser i antal medlemslande og større markeds­mæssig integration (EUs indre marked, fælles valuta m.m.).

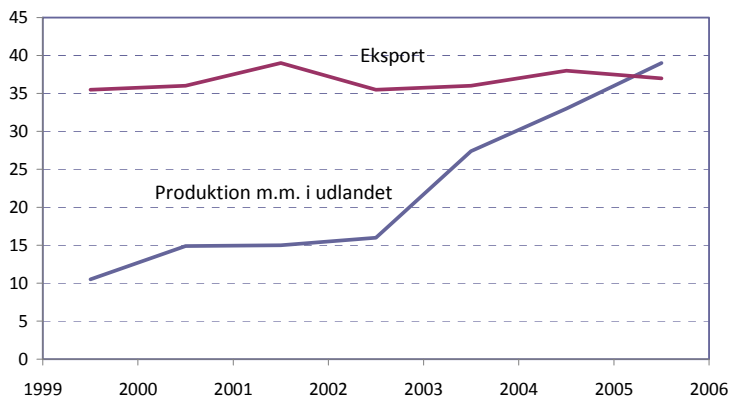
De senere års udvikling er ligeledes kendetegnet ved, at også den danske import af landbrugs- og fødevarer er steget. Importen er steget af flere årsager:

- Fødevarerefterspørgslen er blevet mere globaliseret, og forbrugere ønsker ofte mere eksotiske fødevarer
- Importerede varer indgår i et vist omfang som råvarer i den danske fødevarer-industri
- Importerede varer kan dække et behov på lavprissegmentet
- Øget frihandel og større indre markeder fremmer en international specialisering, hvor lande og virksomheder fravælger selv at producere varer, hvor deres komparative fordele er for små. I stedet øges importen på disse områder, mens man især producerer varer, hvor den internationale konkurrenceevne er bedst.

Mens udviklingen i den danske agro- og fødevarerindustri går i retning af stigende eksport og import, øges virksomhedernes investeringer, produktion og aktivitet i udlandet. Der er således klare tegn på, at de danske fødevarer­virksomheder gennem de seneste år har bevæget sig et trin videre i globaliseringsforløbet og nu har større fokus på produktion i udlandet, jf. figur 3.4.

Figuren viser, at for de udvalgte virksomheder spiller produktion m.m. i udlandet nu en større rolle end den direkte eksport fra hjemmemarkedet.

Figur 3.4. Eksport og produktion i udlandet for danske fødevarerindustri-virksomheder

Anm: Udvalgte repræsentative andelsvirksomheder.

Kilde: Egne beregninger og estimater på grundlag af årsregnskaber og virksomhedsindberetninger.

Udviklingen i retning af større og større vægt på investeringer og produktion i udlandet i globaliseringsprocessen giver sig også til udtryk i, at transnationalitetsindekset, TNI, nu er vokset og ligger i niveauet 40-90 pct., jf. tabel 3.2.

Tabel 3.2. Transnationalitets-indeks (TNI) for danske agro- og fødevarer-virksomheder (2006)

Danish Crown*	74
Arla*	81
DLG*	41
Danisco	84
Carlsberg	95
DLF-TRIFOLIUM	62
Rose-Poultry*	40
GASA Group	32
Tican	54

Anm: TNI er et uvejet gennemsnit af hhv. aktiver, salg og beskæftigelse i udlandet i pct. af ialt. Hvor der ikke findes data for alle tre kategorier, er gennemsnittet beregnet af de to øvrige parametre (virksomheder markeret med *)

Kilde: Tabel 3.3.

Som for de øvrige store internationale fødevarevirksomheder gælder det også for de danske, at det især er virksomhedernes salg på udenlandske markeder, som bidrager til et højt TNI.

Tabel 3.3 indeholder mere detaljerede nøgletal for globaliseringsomfanget i den danske agro- og fødevareindustri.

Tabel 3.3. Globaliseringsindikatorer for udvalgte store danske virksomheder i agro- og fødevarerindustrien

	Omsætning på Internationale markeder Pct.	Eksport- andel Pct.	Antal med- arbejdere i udlandet Pct.	Antal uden- landske ejere (Andels- havere/ aktionærer) Pct.	Aktiver på Internationale markeder Pct.	Datterselsk. i udlandet ⁴ Antal	Datterselsk. i udlandet ⁴ Pct.	Råvarer fra internationale markeder Pct.	Antal udenl. markeder I alt	Antal udenl. markeder Pct. ²	Antal ikke- danskere i bestyrel- se Pct.	Antal ikke- danskere i direktion Pct.
Danish Crown	91	90	56	0		82	68 ³	10	130	68	0	0
Arla ¹	81			51		48	62 ³	85	>100	>52	0	0
DLG	52		23	0	7	11	28		29	15	0	0
Danisco	92		78	22	82	96	95		150	79	20	0
Carlsberg	96	3	93	74 ⁵	95	68	81	80	150	79	0	0
DLF-TRIFOLIUM	82	95	58	0	46	20	80	26	60	31	0	33
Rose-Poultry	70	70-75	10	0		2	66	0	20	10	0	0
Kopenhagen Fur		97	< 10	0	<5	0	0	20	23	12	0	0
GASA Group	75	75	15	0	6	3	33	0	17	9	0	100
Tican	91	85-90	40	0	30	8	80	1	50	26	0	0

Note: Alle virksomheder betragtes som koncerner.

1. Arla bliver her betragtet som et dansk selskab. Svenske bestyrelsesmedlemmer bliver dog ikke betragtet som udenlandske.
2. Lavet ud fra den betragtning at der findes 191 selvstændige lande i verden. Ikke alle lande er potentielle markeder for alle virksomheder (fx svinekød til muslimske lande, græsfrø til lande med uegnet klima m.m.).
3. Udenlandske datterselskaber omfatter dattervirksomheder og associerede virksomheder.
4. Excl. forsikringsselskaber m.m. i udlandet.
5. Of free flow.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af virksomhedsindberetninger, årsberetninger m.m.

Boks 3.2 indeholder et eksempel på globalisering i den danske agro- og fødevareindustri, DLF-TRIFOLIUM

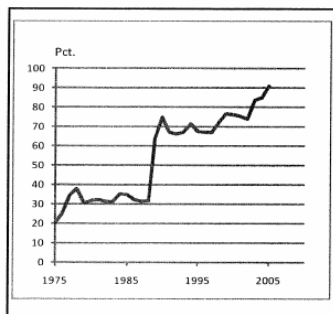
Boks 3.2. Markfrøsektoren: DLF-TRIFOLIUM – fra indenlandsk konsolidering til globalisering

Den danske markfrøsektor har gennemgået en markant udvikling de seneste 20-30 år i retning af indenlandsk konsolidering, stigende eksportorientering, stigende eksportmarkedsspredning og til sidst investeringer og produktion i udlandet.

Konsolideringen i sektoren begyndte for alvor i slutningen af 1980'erne. I 1989 dannede man DLF-TRIFOLIUM, som primært var ejet af andelsselskabet DLF a.m.b.a og sekundært af institutionelle investorer m.m. Efterfølgende opkøbte DLF a.m.b.a. flere aktier i selskabet og sad til sidst med 95 pct. af aktierne. De følgende år var også kendetegnet ved yderligere opkøb og konsolidering i sektoren. Reelt er næsten hele den danske markfrøsektor i dag andelsejet. Antallet af markfrøfirmaer er faldet fra godt 10 i 1990 til kun 2 i 2007.

Den danske markfrøsektor har gennem mange årtier været kendetegnet ved en stor eksport - indikerende en relativ god international konkurrenceevne. Eksportandelen har været jævnt stigende og ligger nu på 70-90 pct.

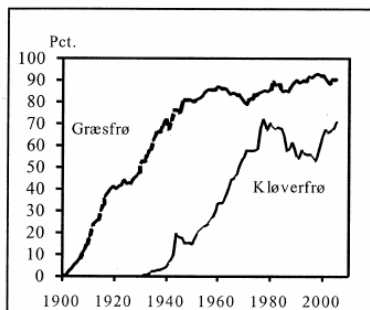
Figur 3.5. DLF-TRIFOLIUMs andel af markedet (Før 1988: DLF)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange b) og data fra DLF-TRIFOLIUM

Anm: Beregnet på frøarealets størrelse. Udviklingen illustrerer i store træk også andelssektorens markedandel

Figur 3.6. Eksportandele for den danske markfrøsektor

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange a).

Anm: Nettoeksport i pct. af indenlandsk produktion. 10 års løbende gennemsnit

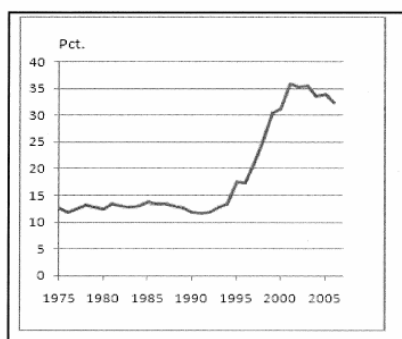
Parallelt med de stigende eksportandele er eksporten udviklet fra at være baseret på nære markeder til og så at gå til mere fjerne markeder. Ca. 1/3 af eksporten afsættes nu til lande uden for Europa, hvilket er en fordobling i forhold til niveauet for 10-15 år siden.

Med næsten fuldkommen indenlandsk konsolidering, en meget høj eksportandel og udnyttelse af også fjernere eksportmarkeder er investeringer og produktion i udlandet et naturligt - og nødvendigt - næste skridt, såfremt der skal fastholdes en vækst. DLF-TRIFOLIUM har de seneste år foretaget betydelige investeringer i udlandet: I år 2000 blev der foretaget opkøb i USA, Frankrig og UK. I 2002 overtog man Europas trediestørste frøelskab, Cebeco Seeds Group, og i 2006 blev Avantas Seeds græs- og kløveraktiviteter opkøbt.

De internationale aktiver er således også steget fra nul i 1990 til ca. 40 pct. i 2007.

DLF-TRIFOLIUM er i dag verdens største markfrøvirksomhed med datterselskaber i bl.a. U.K., Tyskland, Holland, Frankrig, USA og New Zealand.

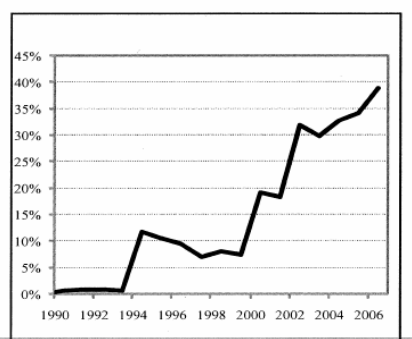
Figur 3.7. Eksport af markfrø: Andel til lande uden for Europa

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange a).

Anm: Eksporten til lande uden for Europa i pct. af den totale eksport

Figur 3.8. Internationale aktiver i pct. af aktiver ialt i DLF-TRIFOLIUM

Kilde: Data fra DLF-TRIFOLIUM.

Anm: Aktiver er afgrænset til anlægsaktiver, da det giver et mere retvisende billede af aktivernes fordeling mellem Danmark og udlandet

3.7. Andelsselskabers globalisering

Globalisering har som udgangspunkt til formål at sikre virksomhedens fremtidige indtjening og værdi - på kortere eller længere sigt - til gavn for ejerne. En virksomheds globalisering er således ikke et mål i sig selv - men derimod et redskab til at nå de overordnede mål, som er opstillet for virksomheden.

Både andelsselskaber og aktieselskaber har normalt til formål at sikre ejerne den størst mulige indtjening. Som aktionærer kan det ske gennem udbytte og aktiekursstigninger, mens det som andelshavere især sker gennem afregningspriserne inkl. efterbetaling.

Både andelshavere og aktionærer har dermed de grundlæggende samme interesser i at udvikle deres selskaber, så de skaber den størst mulige indtjening i selskabet.

Der er dog alligevel i praksis væsentlige forskelle på andelsselskabers og aktieselskabers globalisering - og andelsselskaberne har særlige udfordringer. Dette gælder især, når globaliseringen sker i form af investeringer i udlandet.

Netop andelsselskabernes rolle i globaliseringen er meget i fokus. Debatten om andelsselskabernes aktiviteter i udlandet - og især investeringer i udenlandsk produktion - er meget aktuel, jf. fx Donoso, I. et al. (2004), Just, F. (2004) og Thejls, O. (2005). Forklaringen er bl.a., at en række forhold kan være hæmmende for andelsselskabernes deltagelse i globaliseringen.

Disse kritiske udfordringer - samt mulige løsninger - skitseres i det følgende.

Kapitalgrundlag og -fremskaffelse

Globalisering - især med udgangspunkt i direkte udenlandske investeringer og opkøb - er kapitalkrævende. Generelt kan man se, at egenkapitalen i andelsselskaber i den danske agro- og fødevarerindustri er relativt lav, jf. tabel 3.4.

Tabel 3.4. Egenkapitalandel (Egenkapital/passiver) i udvalgte andels- og aktieselskaber 2006			
	Egenkapital	Passiver	Pct.
DLG	1.823	7.894	23,1
Arla	7.971	26.611	30,0
Danish Crown	3.855	21.706	17,8
Tican	350	1.253	27,9
Danæg Amba	108	307	35,2
Gns. andelsselskaber	13.063	56.074	24,4
Danisco	12.726	32.262	39,4
Novo Nordisk	30.122	44.692	67,4
Carlsberg	19.496	62.359	31,3

Kilde: Diverse årsberetninger m.m.

Den lave egenkapitalandel i andelsselskaberne bliver dog i et vist omfang kompenseret af den leveringsforpligtigelse, som findes i større eller mindre udstrækning i de fleste andelsselskaber. Det betyder i praksis, at andelsselskabet kan bruge afregningspriserne over for landmændene som en slags stødpude til at udjævne konjunkturerne. På den måde fungerer leveringspligten på samme måde som egenkapitalen.

I takt med, at leveringspligten flere steder er blevet lempet, og i takt med stigende kapitalkrav m.h.t. produktudvikling, investeringer og opkøb, vil den forholdsvis lille egenkapitalandel i andelsselskaber dog være en barriere for andelsselskabernes globalisering. Det skal også ses i lyset af, at globaliseringen i stigende grad sker i form af udenlandske investeringer og i mindre grad i form af egentlig eksport fra hjemmemarkedet - hvilket vil øge kapitalkravet.

Sammen med en lav egenkapitalandel vil også mulighederne for fremskaffelse af ansvarlig kapital være en begrænsning for andelsselskabernes globalisering. Mens aktieselskaber kan fremskaffe ansvarlig egenkapital via aktieemission m.m., kan andelsselskaberne i realiteten „kun“ skaffe egenkapital via en konsolidering, hvor en del af overskuddet beholdes i selskabet. Dette giver alt andet lige begrænsede frihedsgrader når det gælder fremtidige investeringer i udlandet.

Danske andelsselskaber har normalt ikke problemer med at fremskaffe lånekapital. Andelsselskaberne har vist sig at være meget kreditværdige, og det er yderst sjældent, at der forekommer konkurser, debitortab eller lignende blandt andelsselskaber.

Man kan dog ikke basere en strategisk globaliserings-satsning alene på lånekapital - især ikke når egenkapitalen og overskudsgraden i forvejen er relativt lille.

Kapitalfremskaffelsesproblemet kan i et vist omfang løses ved at omdanne datterselskaber til aktieselskaber og samtidig lade eksterne parter købe aktier. Dette er sket i flere tilfælde, og det er med til at lette presset på kapitalbehovet.

Kapitalfremskaffelse ved at invitere eksterne parter ind i ejerkredsen i fx datterselskaber er en afgørende strategisk beslutning, som indebærer flere væsentlige overvejelser og aspekter:

For det første afgives en del af indflydelsen og fortjenesten, når man inviterer andre parter med i ejerkredsen. Frihedsgraderne begrænses, og det skal andelshaverne være indstillet på.

For det andet kræver eksterne ejere også et afkast af deres investering – svarende til mindst afkastet på andre tilsvarende investeringer.

For det tredje skal der være klare regler, såfremt datterselskabet har særlige bindinger, som begrænser dets indtjeningsmuligheder eller kommercielle handlefrihed. Selskabet skal som udgangspunkt søge det størst mulige afkast til ejerne.

Alt i alt skal spillereglerne mellem ejerne internt og mellem selskab og ejere være præcise og helt afklarede.

Incitament og horisont

I et aktieselskab er det umiddelbart mindre afgørende for ejerne, hvorvidt overskuddet udloddes til aktionærerne, eller om det bliver i selskabet som egenkapital eller investeres i fx udenlandske anlæg. I sidst tilfælde får aktionærerne fordelene i form af forventet aktiekurstigning.

I et andelsselskab er incitamentet til at lade overskud stå i selskabet langt mindre – især hvis konsolideringen ikke sker i form af personlige konti.

Mange andelshavere vil derfor have en kortsigtet eller - helt naturlig - egoistisk interesse i at få en så stor del af overskuddet udloddet i stedet for at investere i fx udenlandske anlæg.

Virksomheders direkte udenlandske investeringer har typisk en relativt lang tilbagebetalingsperiode. Dette faktum er ikke så afgørende for aktionærer i et aktieselskab, idet der her ofte er tale om langtsigtede investeringer. Aktieinvesteringer til pensionsformål kan godt eksempelvis have en lang horisont.

Hvis et andelsselskab foretager en iøvrigt rentabel investering i et udenlandsk selskab, som først skaber en merindtjening efter 5-7 år - hvilket ikke er unormalt for udenlandske investeringer - vil en betydelig del af andelshaverne ikke nå at få en fordel af investeringen. Et betydeligt antal andelshavere vil være ophørt som leverandører, før investeringen når at bidrage med merindtjening. Disse andelshavere vil i sagens natur være svære at overbevise om det fordelagtige i sådanne udenlandske investeringer.

I et andelsselskab bør de nuværende ejere i princippet til enhver tid sikre, at selskabets indtjening og konkurrenceevne er intakt, og at man ikke tømmer selskabet for værdier. Fastholdelse af konkurrenceevne vil i mange tilfælde forudsætte investeringer i udlandet.

Mål for andelsvirksomheder

Nogle udenlandske fødevarer virksomheder har som vision eller strategi at blive en global virksomhed. Globalisering bliver dermed et eksplicit strategisk mål for virksomhedens daglige aktiviteter. Vækst og globalisering i aktieselskaber viser sig desuden ofte at være drevet af investorers og børsmarkedets forventninger.

Andelsselskaber er ikke underlagt samme forventningspres, og globalisering må rent rationalt forventes udelukkende at være et instrument til at øge andelshavernes salgspriser og indtjening - og ikke noget eksplicit mål for virksomhederne. En gennemgang af de store danske andelsselskabers strategier viser dog, at de fleste har direkte globaliseringsmål – evt. som delmål - i form af udenlandske aktiviteter, markedsplacering m.m.

Andelsselskaber opfattes undertiden som „specielle“ virksomheder, som ikke drives efter normale, kommercielle eller økonomiske forretningsprincipper. Med dette udgangspunkt vil andelsvirksomheder ikke automatisk søge at opnå alle de mulige økonomiske fordele, som fx globalisering kan medføre - og dermed kan der være en barriere for andelsvirksomhederne til at deltage i globaliseringen.

Realiteten er dog ofte meget anderledes. Andelsselskaber fungerer efter klare økonomiske og forretningsmæssige mål, hvor globalisering kan være et redskab til at nå selskabets og ejernes økonomiske mål.

Ledelsessammensætning

I andelsselskaber består såvel det overordnede beslutningsorgan, repræsentantskabet eller generalforsamlingen, som bestyrelsen primært af andelshavere - det vil i praksis sige landmænd. Dermed er sammensætningen af disse ledelsesorganer væsentligt forskellige fra aktieselskaber, hvor der typisk er professionelle bestyrelsesmedlemmer.

Der er flere aspekter i denne problemstilling - som også direkte eller indirekte kan have betydning for virksomhedernes globalisering:

Ejerne i et andelsselskab har en stærk interesse i at have et aktivt ejerskab, da et andelsselskabs økonomiske udvikling ofte er af stor betydning for de enkelte landmænds indtjening. Derfor kan det også virke naturligt, at de selv har den afgørende indflydelse i bestyrelse og repræsentantskab - og at de selv vælges til disse besluttede organer.

Omvendt kan man selvfølgelig ikke forudsætte, at alle folkevalgte andelshavere uden videre har den optimale kommercielle baggrund og kompetence til at udføre det aktive ejerskab på den bedst mulige måde. Især med de stadig større andelsvirksomheder, som for længe siden er blevet internationalt orienterede koncerner, kan det forekomme vanskeligt for enhver landmand at følge, overvåge og fastlægge den fremtidige udvikling i deres andelsselskab.

Flere andelshavere har dermed påpeget risikoen for, at andelsselskabernes strategiske udvikling og især globalisering ikke sker optimalt, fordi bestyrelse og repræsentantskab ikke har den optimale kompetence til at tage de nødvendige beslutninger. Alene det at begrænse deltagerkredsen kan i sig selv være en hindring for en optimal sammensætning af de ledende organer. Selv om der er nye eksempler på eksterne professionelle bestyrelsesmedlemmer i andelsselskaber, er det generelle billede stadig, at andelshaverne selv vælges til bestyrelsen.

I mange bestyrelser i andelsselskabernes datterselskaber og associerede selskaber sidder der dog allerede i dag mange ikke-andelshavere. Mange steder ser man en kombination af andelshavere og erfarne virksomhedsledere i disse bestyrelser.

Sammensætningen af den ansatte ledelse (direktionen) i andelsselskaber i agro- og fødevareindustrien adskiller sig givetvis også i mange tilfælde fra andre selskabsformer. Her kan de særlige brancheforhold i agro- og fødevareindustrien dog forklare en del af denne forskellighed.

Udenlandske andelshavere

Andelsselskaber med både nationale og udenlandske andelshavere er en særlig dimension af globaliseringen. Da andelshaverne både er leverandører og ejere på én gang, og da andelsselskabets formål er at gavne leverandørernes konkurrencemæssige situation og indtjening, er det en afgørende strategisk beslutning at få udenlandske andelshavere.

Udenlandske andelshavere kan forekomme ved enten at tillade medlemskab for udenlandske landmænd, eller ved at fusionere med et udenlandsk andelsselskab.

Der er umiddelbart en række fordele og ulemper ved at tillade udenlandske andelshavere i selskabet.

Fordelene ved at gennemføre internationale fusioner og opkøb er talrige, jf. Hansen, H. O. (2005). Stordriftsfordele, udnyttelse af synergier, bedre matching af kunder og leverandører er her væsentlige motiver bag vækst og globalisering.

Ulemperne ved at få udenlandske medlemmer er bl.a. følgende:

Kulturelle barrierer, herunder sprog, demokratisk tradition m.m. kan være en væsentlig barriere. Selv mellem nabolande kan der være store forskelle i opfattelsen af, hvorledes et andelsselskab skal drives og udvikles.

Andelslovgivningen kan stadig være meget forskellig fra land til land og kan derfor være en væsentlig hindring.

Strukturelle forskelle kan betyde, at andelshavere i to lande kan have vidt forskellige interesser. Såfremt andelskredsen er meget heterogen, kan der opstå intern uenighed om den fremtidige udvikling.

Formålet med andelsselskaber indebærer, at medlemmernes konkurrenceevne og indtjening skal forbedres - i vid udstrækning på bekostning af konkurrenterne på markedet. Når man i yderste konsekvens „inviterer konkurrenterne ind i folden“ kan man ikke vedvarende skabe denne relative konkurrencefordel for de oprindelige andelshavere. Der vil i hvert fald altid bestå en pædagogisk opgave i at forklare andelshaverne, at de ikke „sælger arvesølvet“, men at de også opnår en stærkere konkurrencemæssig placering på markedet ved at få udenlandske andelshavere i selskabet - på den ene eller anden måde.

3.8. Afslutning

I en analyse af udvalgte danske fødevarer virksomheders forventninger til de kommende ti års udvikling (Grabner-Lützhøft, K. og Baker, D., 2007) er der blandt virksomhederne udbredt enighed om, at udenlandsk ejerskab i den danske fødevarerindustri vil

stige. Samtidig er der også en klar forventning til, at en stigende andel af den danske fødevareudbud vil blive produceret uden for Danmark.

Det understreger, dels at globaliseringen og den stigende internationale arbejdsdeling forventes at fortsætte, dels at globaliseringen også medfører et stigende udenlandsk engagement i Danmark.

Globaliseringen vil i vid udstrækning være en af de mest betydningsfulde omverdensparametre for de danske agro- og fødevarevirksomheder i det kommende ti-år. Globaliseringen vil være en vigtig dimension i optimeringen af markeds- og ressourcensammensætningen samt placeringen af forretningsenheder og anlæg fremover. Sammen med en fortsat liberalisering på landbrugs- og fødevareområdet vil globaliseringen være en væsentlig drivkraft for en stigende international konkurrence.

Globaliseringen vil dermed også presse den danske agro- og fødevareindustri til fortsat at udvikle sig og udnytte nye konkurrencemæssige fordele.

Andelsejet - som en væsentlig ejerform i agro- og fødevareindustrien - har hidtil vist sig at være i stand til at håndtere globaliseringen. Andelsejerformen kan dog på visse områder indeholde en potentiel barriere, som kan hindre en fremtidig optimal udnyttelse af de markeds-mæssige muligheder, som globaliseringen indebærer. Yderligere tilpasninger i andelsejerformen, fornyet samarbejde med institutionelle investorer, delejerskaber i datterselskaber og andre tiltag kan derfor være nødvendige fremover.

Omvendt har de danske andelsselskaber i fødevareindustrien gennem mange årtier opbygget adskillige unikke kompetencer i form af vertikal integration, forsyningssikkerhed, sporbarhed, organisering, størrelses- og strukturudvikling m.m. Disse kompetencer er stærke konkurrenceparametre, som er værdifulde i globaliseringen og den stigende internationale konkurrence.

Den danske agro- og fødevareindustri's udnyttelse af globaliseringen - en proces, som i vid udstrækning allerede er i gang - vil sandsynligvis ske ud fra en fler-strengt strategi. Udvikling af nye produktkvaliteter, udflytning af arbejdskrafttunge processer til udlandet, rationaliseringer, investeringer i udlandet, globale strategiske alliancer og internationale fusioner vil være blandt de anvendte instrumenter til at udnytte globaliseringen.

Referencer

- Asmussen, Christian Geisler, Pedersen, Torben og Petersen, Bent (2005): How do we capture "Global Specialization" when measuring firms' degree of internationalization ? SMG Working paper, nr.2005-007 2005. Copenhagen Business School. 39 s.
- Danmarks Statistik (flere årgange a): Udenrigshandelsstatistik
- Danmarks Statistik (flere årgange b): Landbrugsstatistik
- FAO (2007): www.fao.org
- Just, Flemming (2004): Andelsselskabernes internationalisering. I: Tidsskrift for landøkonomi. 4/2004. 1991. årgang. pp. 19-24
- Graber-Lützhøft, Kimmie og Baker, Derek (2007): Muligheder, trusler og forventninger i dansk fødevareindustri. Working paper nr. 11. 2007. Fødevareøkonomisk Institut.
- Hansen, Henning Otte (2005): "Vækst i Fødevareindustrien. - Vækst, fusioner, strukturudvikling, globalisering og koncentration i det agroindustrielle kompleks - i Danmark og globalt". Handelshøjskolens Forlag. 287 p.
- Lasserre, Philippe. (2003): Global Strategic Management. Palgrave. 454 p.
- Donoso, Ignacio et al. (2004): The internationalisation of agricultural co-operatives – A source of conflict ?
www.ifama.org/conferences/2004Conference/Papers/Shadbolt2002.pdf
- Sullivan, Daniel (1994): Measuring the degree of internationalization of a firm. I: Journal of international Business Studies, Vol. 25, pp. 325-342
- Thejls, Ove (2005): Kapitalmangel afliver andelseje. Berlingske Tidende. Business. 12. september 2005.
- UNCTAD (2007): World Investment Report 2007: Transnational Corporations, Extractive Industries and development.

UNCTAD (2006): World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development.

UNCTAD (2005): World Investment Report 2005: TNCs and the Internationalization of R&D

WTO (2007): www.wto.org

Yip, George (1992): The Global Strategy: Managing for World Wide Competitive advantage. Prentice-Hall